

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSADİ UNİVERSİTETİ

“MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ”

Əlyazması hüququnda

Mehdizadə Şəhriyar Füzuli oğlu

“Müasir dövrdə investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin təkmilləşdirilməsi prioritetləri” mövzusunda

D İ S S E R T A S İ Y A

Istiqamətin şifri və adı:	060404 “İqtisadiyyat”
Ixtisaslaşmanın adı:	“İqtisadiyyatın tənzimlənməsi”
Elmi rəhbər:	dos. M.M.Müsrəlov
Magistr proqramının rəhbəri:	dos. İ.M.Mahmudova
Kafedra müdiri:	prof. ƏHMƏDOV M.A.

Bakı 2016

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ

I FƏSİL MÜASİR DÖVRDƏ INVESTİSIYA POTENSIALINDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏNİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏTİN ROLUNUN KONSEPTUAL ƏSASLARI

- 1.1. İnvestisiya, investisiya siyasəti və investisiya potensialının nəzəri-metodoloji əsasları
- 1.2. İnvestisiya potensialının səmərəli istifadəsində dövlətin rolu

II FƏSİL AZƏRBAYCANDA ƏLVERİŞLİ İNVESTİSIYA MÜHİTİ VƏ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

- 2.1. Müasir dövrdə sosial-iqtisadi inkişafın və əlverişli investisiya mühitinin makroiqtisadi təhlil .
- 2.2. Azərbaycanında iqtisadi inkişafın xarakteri və dinamikasına investisiyaların təsirinin dəyərləndirilməsi
- 2.3. Xarici investisiyalardan istifadə olunmanın müasir vəziyyəti və onun səmərəliyinin təhlili

III FƏSİL İNVESTİSIYA POTENSIALINDAN SƏMƏRƏLİ İSTİFADƏNİN DÖVLƏT MEXANİZMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN PRİORİTETLƏRİ

- 3.1. Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya potensialından səmərəli istifadənin prioritetləri
- 3.2. Ölkədə investisiya potensialından səmərəli istifadə ilə bağlı maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

İSTİFAGƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Investisiyaların cəlb olunması və səmərəli istifadə edilməsi probleminin həlli konseptual, sistemli metodoloji yanaşma olmadan, bazar iqtisadiyyatının qurulduğu şəraitdə Azərbaycanda investisiya proseslərinin xüsusiyyətlərinə baxılmadan mümkün deyil. Dövlətin investisiya siyasəti və investisiya strategiyası üzrə perspektiv nəzəri müddələrin və elmi cəhətdən əsaslandırılmış metodikaların işlənilib hazırlanması, əlverişli investisiya mühitinin formalaşması ölkənin inkişafının iqtisadi əsaslarının möhkəmləndirilməsi üçün ilkin şərtlərin yaradılmasının zəruri şərti sayılır.

Ölkə iqtisadiyyatı üzrə bütövlükdə və onun ayrı-ayrı sahələrində investisiya proseslərinin idarə edilməsi onların inkişaf strukturunun dəyişməsinə və dinamikasına təsir edən amillərin kompleks tədqiqini tələb edir. Investisiyalaşma üzrə idarəetmə qərarlarının formalaşmasına təsir edən makroiqtisadi şəraitin öyrənilməsi zəruridir.

Iqtisadiyyatda baş verən dərin və səmərəli dəyişikliklər yalnız investisiyaların yeni idarəetmə mexanizmlərinin formalaşması və fəal istifadəsi zamanı mümkündür.

Investisiya potensialından səmərəli istifadə baxımından dövlətin investisiya siyasətinin formalaşmasının elmi cəhətdən əsaslandırılmış prinsiplərinin işlənilib hazırlanması zəruridir. Təsərrüfat subyektlərinin investisiya siyasətinin formalaşması prinsipləri investisiya proseslərinin idarə edilməsi metodologiyasının ən mühüm tərkib üsürlərindən biridir. Bu prinsiplərin yaradıcılıqla istifadəsi bütövlükdə respublika və onun regionları, ümumilikdə iqtisadiyyat və onun sahələri üzrə məqsədli inkişaf proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün investisiyaların seçimi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə kömək etməlidir.

Azərbaycan iqtisad elmində investisiya fəallığının stimullaşdırılmasının və investisiya potensialından səmərəli istifadənin müxtəlif metodlarından istifadənin səmərəliliyi məsələləri kifayət qədər dərinlən tədqiq olunmamışdır.

Odur ki, texniki inkişaf sferasında artan rəqabət şəraitində investisiya potensialının qiymətləndirilməsi metodikasının işlənilib hazırlanmasına ehtiyac vardır.

Ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafının təmin edilməsinin, investisiya potensialından səmərəli istifadənin ən mühüm şərtlərindən biri də investisiya risklərinin idarə edilməsindən ibarətdir. Yüksək texnologiyaya malik istehsal sahələrində investisiya risklərinin idarə edilməsində risklərin proqnozlaşdırılması (və idarə edilməsi), risklərə yanaşma və onların neytrallaşdırılması metodları, investisiya layihəsinin həyat tsikli müddətində riskin dərəcəsinin aşağı salınması, riskdən mümkün zərərlərin nəticələrinin minimumlaşdırılması və layihə iştirakçıları arasında bölüşdürülməsi kimi məsələlər müəyyən dərəcədə həlli vacib məsələlər olaraq qalır.

Dissertasiyadakı qaldırılmış tədqiqat problemlərinin əhəmiyyəti onunla müəyyən edilir ki, investisiya prosesinin idarə edilməsi Azərbaycan Respublikasının istehsal və sosial potensialının struktur cəhətdən yenidən qurulmasının ən vacib ünsürü sayılır. Bu baxımdan investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin təmin olunmasının yeni forma və metodlarının öyrənilməsi və əsaslandırılması aktual məsələyə çevrilir.

Müasir şəraitdə yuxarıda qeyd edilən problemlərin müfəssəl öyrənilməsi zərurəti bir çox cəhətdən dissertasiyada baxılacaq məsələlərin dairəsini müəyyənləşdirmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin və investisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji əsaslarının tədqiqi, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının, eləcə də onun region və sahələrinin investisiya cəlbediciliyinin qiymətləndirilməsinə metodiki yanaşmaların işlənilib hazırlanması, ölkədə investisiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinin əsas istiqamətlərinə dair təklif və tövsiyələrin əsaslandırılması sayılır.

Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq qarşıya aşağıdakı konkret vəzifələr qoyulmuşdur:

- iqtisadi kateqoriyalar sistemində «investisiya» anlayışını açıqlamaq; müasir iqtisadiyyatda yerli istehsalın inkişafı üçün investisiya siyasətinin formalaşması xüsusiyyətlərini araşdırmaq;

- investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin və investisiya fəaliyyətinin formalaşması və səmərəli inkişafında dövlətin rolunu müəyyənləşdirmək;

- investisiya potensialından səmərəli istifadənin müasir vəziyyətini təhlil etmək, ölkənin iqtisadi inkişafına investisiya fəallığının təsirini araşdırmaq;

- investisiya siyasətinin konseptual-hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində beynəlxalq təcrübədən istifadə imkanlarını təhlil etmək və aşkarlamaq;

- birgə sahibkarlığın inkişafı və ölkə iqtisadiyyatına xarici kapitalın cəlb olunması problemlərini kompleks təhlil etmək;

- ölkədə investisiya mühitinin formalaşması və iqtisadiyyatın real sektoruna daxili və xarici investisiyaların cəlb olunması, investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizmi imkanlarını sistemli şəkildə tədqiq etmək;

- respublikada investisiya potensialından səmərəli istifadə baxımından maliyyə-kredit siyasətlərinin inkişafının qarşılıqlı bağlılığını tədqiq etmək;

- investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin təkmilləşdirilməsinə dair təklif və tövsiyələr işləyib hazırlamaq;

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işinin metodoloji əsasını yerli və xarici iqtisadçı alimlərin müasir iqtisadiyyatda investisiya prosesləri problemlərini işıqlandıran elmi əsərləri, eləcə də iqtisadiyyatın makro və mezosəviyyələrində investisiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsi problemləri üzrə tədqiqatlar, proqram-proqnoz işləmələri təşkil edir. Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ aktlarından,

mühüm sosial-iqtisadi problemlər üzrə qərar və sərəncamlardan, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin, Mərkəzi Bankın normativ sənədlərindən, elmi-tədqiqat müəssisələrinin tövsiyə və metodiki xarakterli materiallardan, investisiya struktur dəyişiklikləri proqramlarından və digər normativ sənədlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazasını Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsinin illik məcmuələri, statistik materialları, Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi və Mərkəzi Bankın illik hesabatları, eləcə də dövrü mətbuat məlumatları, beynəlxalq və respublika elmi-praktiki konfransların materialları təşkil edir.

Tədqiqatda qarşıya qoyulan vəzifələrin həlli üçün müxtəlif iqtisadi tədqiqat metodları: sistemli təhlil, monoqrafik, abstrakt-məntiqi, analitik, səbəb-nəticə asılılığı metodları, korrelyasiya-reqressiya təhlili, konstruktiv, qrafiki, iqtisadi-riyazi, iqtisadi-statistik və s. metodlar tətbiq edilmişdir.

Tədqiqatın predmeti investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin formalaşması və inkişafında təşkilati-iqtisadi münasibətlər sistemi, iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasını müəyyən edən proseslər sayılır.

Tədqiqatın obyektini kimi qloballaşma şəraitində Azərbaycan iqtisadiyyatında baş verən investisiya prosesləri götürülmüşdür.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ölkə iqtisadiyyatında investisiya potensialından səmərəli istifadənin dövlət mexanizminin formalaşdırılması və effektivliyinin yüksəldilməsi ilə bağlı nəzəri və metodoloji müddələrin inkişafından ibarətdir. Dissertasiyada iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti və spesifik xüsusiyyətləri haqqında, investisiya mühitinə təsir göstərən amillərin qiymətləndirilməsinə və müəyyən edilməsinə metodiki yanaşmalar haqqında, regional və sahəvi istiqamətlərdə investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına dövlətin təsir mexanizmi və metodları

haqqında müasir təsəvvürləri zənginləşdirən, konkretləşdirən və tamamlayan müstəqil elmi nəticələr əldə edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Dissertasiyada verilmiş nəzəri müddəalar, metodoloji yanaşmalar və nəticələr iqtisadiyyatın investisiya potensialının formalaşması və istifadəsinin nəzəriyyə və təcrübəsi sahəsində mövcud olan elmi araşdırmaları genişləndirməyə və tamamlamağa, Azərbaycanda investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin xüsusiyyətlərini dərk etməyə, investisiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsi üzrə nəzəri və praktiki məsələləri həll etməyə imkan verir. İqtisadiyyatın, eləcə də sənayenin əsas sahələri üzrə investisiya potensialının qiymətləndirilməsinə dair işlənilmiş metodika təsərrüfat orqanları tərəfindən investisiya siyasəti prioritetlərini müəyyən etmək üçün istifadə oluna bilər.

İşdə investisiya fəaliyyətinin təşkilati-iqtisadi mexanizminin təkmilləşdirilməsi və iqtisadiyyatın real sektorunun investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsi üzrə konkret təkliflər verilmişdir. İqtisadiyyatın aparıcı sahələrinin investisiya cəlbediciliyinin reyting qiymətləndirilməsi metodikası müxtəlif iqtisadiyyat subyektlərinin reyting qiymətləndirilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın həcmi və strukturu. Tədqiqat işi giriş, beş fəsil, 20 paragraf, nəticə və təkliflərdən, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiyanın həcmi ___ səhifədir.

I FƏSİL KEÇİD İQTİSADİYYATI ŞƏRAİTİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏTİN ROLUNUN TƏSİRİNİN KONSEPTUAL ƏSASLARI

1.1. İnvestisiya və investisiya fəaliyyətinin araşdırılmasının nəzəri-metodoloji əsasları

“İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə, investisiya dedikdə, gəlir (mənfəət) və ya sosial səmərə əldə etmək üçün sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyulan maliyyə vəsaiti, habelə maddi və intellektual sərvətlər başa düşülür.

Həmin vəsait və sərvətlərə aşağıdakılar daxil edilir:

- pul vəsaiti, məqsədli bank əmanətləri, kreditlər, paylar, səhmlər və digər qiymətli kağızlar;
- daşınar və daşınmaz əmlak (binalar, qurğular, avadanlıq və s. maddi sərvətlər);
- müvafiq qaydada rəsmiləşdirilmiş elmi-təcrübi və s. intellektual sərvətlər;
- bu və ya digər istehsal növünün təşkili üçün zəruri olan, texniki sənədləşdirmə, vərdiş və istehsalat təcrübəsi kimi tərtib edilmiş, lakin patentləşdirilməmiş texniki, texnoloji, kommersiya və s. biliklərin məcmusu (“nou-hau”);
- torpaqdan, sudan və s. ehtiyatlardan, binalardan, qurğu və avadanlıqdan istifadə hüquqları, eləcə də müəlliflik hüququndan irəli gələn və digər əmlak hüquqları;
- başqa sərvətlər.

Qanunvericilikdə verilmiş tərifdən göründüyü kimi, kapitalın artımının əsas mənbəyi və investisiyanın həyata keçirilməsinin hərəkətverici motivi mənfəət (gəlir) sayılır. İnvestisiya gəlir əldə etmək məqsədilə həyata keçirilir və o, gəlir gətirmirsə, onda faydasız sayılır. Lakin burada həm də investisiya heç də öz əhəmiyyət kəsb etməyən ikinci bir tərəfi də meydana çıxır: tələb olunan gəlirin alınması üçün resursların qoyuluşu.

“İnvestisiya” anlayışının daha bir neçə tərifinə baxaq. “İnvestisiya-gəlir və ya mənfəətin əldə edilməsi üçün pul vəsaitlərinin qoyuluşudur;gəlir və ya mənfəətin çıxarılması üçün əldə edilmiş mülkiyyətdir” .

Mamillanın lüğətində investisiya “bilavasitə istehlak üçün deyil, istehsal üçün nəzərdə tutulan mənfəətlərin axını” kimi müəyyən edilir .

Oksford izahlı lüğətində isə investisiyanı aşağıdakı kimi şərh edilir:

“İnvestisiya:1. Müəssisə üçün gələcək tələbat mallarını istehsal etmək məqsədilə maşın və avadanlıq kimi istehsal vasitələrinin əldə edilməsidir. Adətən bu cür əldə etmə kapital qoyuluşu” və “maliyyə qoyuluşu” ayrılmışdır.

İ. Bernar və J.Kolminin izahlı lüğətində investisiyaya daha qısa formada oxşar tərif verilmişdir. Burada investisiya dedikdə, “istehsal vasitələrinin əldə edilməsi” başa düşülür. Onların fikrincə: ”investisiya daha geniş mənada gəlir almaq məqsədilə kapitalın əldə edilməsidir”. Ümumi işlək formada isə qiymətli kağızlara sərmayədir:

Sonuncu tərif kapitəyaradıcı (real) investisiyalarla maliyyə investisiyaları arasında vacib bir sərhəd çəkir. Əgər real investisiyalar son nəticədə yeni istehsal vasitələrinin istismara verilməsinə gətirib çıxarırsa, maliyyə investisiyaları artıq mövcud əmlaka mülkiyyət hüququnun dəyişməsinə səbəb olur.

Bundan başqa, makro və mikroiqtişadiyyat kurslarında “investisiya” anlayışının digər təriflərin də rast gəlinir:

“İnvestisiya”-iqtişadi sistemdə fəaliyyət göstərən kapitalın həcmnin artırılmasıdır, daha doğrusu, insanlar tərəfindən yaradılan istehsal vasitələrindən təklif olunan miqdarıdır .

Uzunmüddətli investisiya qoyuluşları riskli olur və onların qaytarılması daha çox vaxt tələb edir. Burada istehsala yönəldilən investisiyaların artım sürəti də mühüm rol oynayır. İnvestisiyanın artım sürəti bir sıra amillərdən asılıdır. Hər şeydən əvvəl investisiyanın həcmi əldə edilmiş gəlirin istehlaka və yığıma bölünməsindən asılıdır. Ölkə vətəndaşlarının gəlirinin artması onun əmanətlərə

yönəldilən payının çoxalmasına səbəb olur. Deməli, ümumi gəlirdə yığının (əmanətlərin) payının artması investisiyanın həcmnin artmasına gətirib çıxarır.

Investisiyanın həcminə gözlənilən mənfəət norması da təsir göstərir. Belə ki, mənfəət investorlar üçün əsas sövqəddici amildir. Gözlənilən mənfəət norması nə qədər yüksəkdirsə, investisiyanın həcmi bir o qədər çox olur. Investisiyanın həcminə xeyli dərəcədə borc faizinin dərəcəsi də təsir göstərir. Belə ki, investisiyalaşma prosesində nəinki xüsusi və həm də borc alınmış vəsaitlərdən də istifadə olunur. Əgər gözlənilən xalis mənfəət norması borc faizinin orta dərəcəsiindən yüksək olarsa, onda bu cür qoyuluş investor üçün sərfəlidir.

İqtisadiyyatda həmçinin aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyəti obyektlərinə investisiya müxtəlif formada həyata keçirilir. Onlar xüsusiyyətlərinə görə fərqləndirilir. Belə ki, pul vəsaitinin qoyulması obyekt üzrə investisiyanı portfel (maliyyə) və real investisiyaya bölünür. Portfel (maliyyə) investisiya – vəsaitin səhmlərə, istiqrazlara və başqa qiymətli kağızlara, digər müəssisələrin aktivlərinə yerləşdirilən qoyuluşlar hesab olunur. Portfel investisiya həyata keçirilərkən investor dividend, yəni qiymət kağızlara gəlir əldə etməklə öz maliyyə kapitalını artırır. Real investisiya material və qeyri material aktivlərə pulun avans edilməsidir. Real investisiya yəni müəssisələrin yaradılmasına, fəaliyyətdə olan müəssisələrin yenidən qurulmasına, texnika ilə yenidən silahlanmasına qoyuluşlardır. Bu zaman müəssisə investor vəsait qoymaqda öz istehsal fondlarını və onların fəaliyyəti üçün zəruri olan dövrüyyə vəsaitini artırır. Investisiya qoyuluşu aşağıdakı amillərə müvafiq olaraq təsnifləşdirilir: sahə strukturuna (sənaye, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı); təkrar istehsal strukturuna (yeni tikinti, genişləndirmə, yenidənqurma – rekonstruksiya, fəaliyyətdə olan müəssisələrin genişləndirilməsi); texnoloji struktura (tikinti quraşdırma işləri, avadanlıq alanması, sair kapital məsrəfləri).

Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyində «kapital qoyuluşu» anlayışı aşağıdakı kimi verilir: «Əsas fondların yaradılmasına və təkrar istehsalına, habelə maddi istehsalın digər formada inkişafına investisiya yönəldilməsi, kapital

qoyuluşları şəklində həyata keçirilir» (11). Başqa sözlə, kapital qoyuluşu əsas kapitalla (əsas vasitə), o cümlədən yeni tikintiyə, fəaliyyətdə olan müəssisələrin genişləndirilməsinə, yenidən qurulmasına və texnika ilə silahlanmasına, maşın, avadanlıq, alət, inventar alınmasına, layihə – axtarış işlərinə və digər məsrəflərə qoyulan investisiyadır. Bu tərif əsas götürülsə, onda dövriyyə vəsaitinə qoyulmuş investisiya kapital qoyuluşu hesab edilə bilməz. Kapital qoyuluşu dedikdə, bina və qurğular ucaldıldığı zaman tikinti-quraşdırma işlərinə, maşın və avadanlıqların alınması, quraşdırılması və sazlanmasına, layihə axtarış işlərinə, torpaq sahələrinin ayrılmasına və tikinti ilə əlaqədar olan köçürmələrə sərf olunan məsrəflərdir. Odur ki, investisiya qoyuluşu daha geniş mənə kəsb edir və təsərrüfatların, müəssisələrin inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsində səmərəliliyin yüksəldilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bazar iqtisadiyyatı yolu tutan Azərbaycan Respublikasında istehsalın təşkili və aparılmasına, onun sferasının genişləndirilməsinə, yeni texnika və texnologiyanın tətbiqinə böyük məbləğdə investisiyalar tələb olunur. Bu tələbatın ödənilməsi, ölkə iqtisadiyyatının sahələrinə, xüsusilə aqrar bölməyə xarici investisiyaların cəlb edilməsi dövlətin həyata keçirdiyi investisiya siyasətindən bilavasitə asılıdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiya siyasəti aşağıdakı prinsiplər əsasında həyata keçirilməlidir:

- investisiya prosesinin ardıcıl olaraq mərkəzləşdirilməsi, kapital qoyuluşlarının ümumi həcmində müəssisələrin şəxsi vəsaitlərinin, paylarının artırılması, investisiyaların maliyyələşdirmə mənbələrindən biri kimi amortizasiya ayırmalarının rolunun artırılması;

- dövlət investisiyalarının müsabiqə əsasında istehsal məqsədlərinə yerləşdirilməsi;

- mərkəzləşdirilmiş kapital qoyuluşlarının qaytarılması;

- layihələrin birgə dövlət kommertiya maliyyələşdirilməsi praktikasının genişləndirilməsi;

- investisiyalara yönəldilmiş dövlət büdcə vəsaitlərinin məqsədli xərclənməsinə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi;
- dövlət tərəfindən himayə edilən investisiya layihələrinin sığortalanma və təminat praktikasının genişləndirilməsi;
- xarici investisiyaların stimullaşdırılması.

Normal təkrar istehsal prosesini həyata keçirmək üçün müəssisələrin investisiya potensialının bərpa edilməsi tələb olunur. Bunun üçün onların öz mənbələrinin amortizasiyalarının və mənfəətin rolunun artırılması zəruridir.

Iqtisadi artımı sürətləndirmək üçün ümumi yığıcı artırmaq zəruridir. Lakin yığıcı fondunun müəyyən səviyyədə çox artırılması labüd olaraq sosial problemlərin həllinin dondurulmasına, son nəticədə istehsalın inkişafının ləngiməsinə gətirib çıxarır. Yığıcının müəyyən həddə qədər yüksəldilməsi iqtisadi inkişafın sürətlənməsinə gətirir, bundan sonra isə onun istehsalın inkişafına əks təsiri baş verir. Səmərəlilik aşağı düşür ki, bu da nəticə etibarilə, gəlirliliyin azalmasının qanunauyğun nəticəsi kimi çıxış edir.

Bütün bu qeyd edilənlər ölkənin iqtisadi inkişafı üçün investisiyanın mühüm rol oynadığını və iqtisadiyyatın maliyyələşdirilməsinin həm xarici, həm də daxili mənbələri arasında optimal nisbətə gözlənilməsinin vacib olduğunu sübut edir.

Investisiya iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsinin və perspektiv inkişafının əsas vasitələrindən biri kimi çıxış etməklə real ümumi kapitalın artırılmasında, iqtisadi səmərəliliyin stimullaşdırılmasında, bir sözlə, rəqabət qabiliyyətli milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Onun istifadə nəticəliyinin və yığıcı səviyyəsinin yüksəldilməsi real istehsalın canlandırılmasının və iqtisadiyyatın yeni sektorlarının yaradılması və inkişafının əsas təməli olmaqla böhranlı hadisələrin aradan qaldırılmasına və ölkənin milli sərvətinin artırılmasına zəmin yaradır.

Hazırda yerli müəssisələrə xarici iqtisadi əlaqələrin bərabər hüquqlu iştirakçısı və tərəfdaşı olmaq ixtiyarı verilmişdir. Məhz bu imkandan istifadə edərək ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində xarici tərəfdaşlarla faydalı iqtisadi

əlaqələr yaradılır. Bu zaman hər bir müəssisə xarici iqtisadi əlaqələr amilinin üstünlüklərindən yararlanmağa can atır. Çox vaxt bunu ölkə iqtisadiyyatında gedən proseslərlə, xüsusilə də istehsalın bərpası və genişləndirilməsi üçün maddi-texniki təminatın, investisiya mənbələrinin və maliyyə vəsaitlərinin məhdudluğu ilə izah edirlər. Odur ki, dövlət və özəl sektorun mülkiyyətçiləri xarici iqtisadi əlaqələr yaradaraq ayrı-ayrı sahələrin, istehsal və qeyri-istehsal müəssisələrinin inkişaf yoluna qaytarılması məqsədilə investisiya cəlb etməyə çalışırlar. Bu istiqamətdə aparılan işlər artıq öz nəticəsini yanacaq-enerji kompleksinin, habelə ölkə iqtisadiyyatının əsas sahəsi olan neft və qaz hasilatı sahəsində vermişdir. Hazırda respublikamıza xarici investisiya axını davam edir və onun tətbiq dairəsi tədricən genişlənərək emal, tikinti və xidmət sahələrini əhatə etməkdədir.

Mövcud şəraitdə maliyyə-kredit bazarında kredit faizlərinin yüksək olması müxtəlif ölkələrin firmalarını iri həcmli investisiya layihələrini həyata keçirən zaman elmi-texniki potensialın və maliyyə ehtiyatlarının birləşdirilməsinə vadar edir. Həm xarici, həm də yerli şirkətlər üçün iqtisadi əlaqələrə girməklə mühüm investisiya layihələrini birgə həyata keçirmək daha faydalı olur. Bununla da tərəflər iri həcmli layihələrin həyata keçirilməsində riskin payını bölüşməklə onlara dəyər biləcək zərərin müəyyən hissəsindən özlərini sığortalamış olurlar. Bu zaman həm investorların, həm investisiya alanların, həm də dövlətin maraqlarının nəzərə alınması daha vacibdir. Daha doğrusu, investisiya bazarının təşkilində iştirakçı olan bütün tərəflərin maraqlarının təmin olunmasına çalışmaq lazımdır. Belə ki, əgər investorları maksimum gəlir götürmək və satış bazarına yiyələnmək maraqlandırırırsa, investisiya alanları istehsalı modernizasiya etmək, ilkin kapital əldə etmək və kapital dövriyyəsinə artırmaq daha çox maraqlandırır. Göstərilən tərəflərin maraqları çərçivəsində dövlətin marağı daha önəmlidir və o, investisiya prosesinin tənzimlənməsi, iqtisadiyyatın səmərəli olması və sosial yönümlü layihələrin tətbiqinə daha çox üstünlük verir. Odur ki, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsinin strateji istiqaməti kimi lazımi investisiyanın cəlb olunması hesabına tez bir müddətdə milli iqtisadiyyatın bütün sahələrinin gələcək inkişafı üçün vacib

olan valyuta axınını təmin etmək lazımdır. Şübhəsiz ki, qeyd edilən strateji xəttin ardıcıl olaraq həyata keçirilməsi qarşıya çıxan problemlərin dövlət səviyyəsində həlli və investisiya axını üçün mühüm olan iqtisadi şəraitin yaradılması son nəticədə ölkənin iqtisadi tərəqqisini təmin edəcəkdir.

Iqtisadi kateqoriya kimi investisiya bir sıra mühüm funksiyalar yerinə yetirir. Hansı ki, bu funksiyalarsız hər hansı bir dövlətin, həmçinin Azərbaycan Respublikasının normal inkişafı mümkün deyil.

Iqtisadiyyatın müxtəlif səviyyələrində investisiya aşağıdakılar üçün əsas hesab edilir:

- geniş təkrar istehsal siyasətinin həyata keçirilməsi;
- elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsi, ölkə məhsullarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və onların rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsi;
- ictimai istehsalın strukturunun yenidən qurulması və aqrar-sənaye sahələrinin, həmçinin iqtisadiyyatın başqa sahələrinin proporsional inkişafının təmin edilməsi;
- sənayenin zəruri xammal bazasının yaradılması;
- istehsal və sosial infrastruktur sahələrinin inkişafının təmin edilməsi;
- məşğulluq probleminin qismən və ya tamamilə yumuşaldılması məsələlərinin həll edilməsi;
- ətraf mühiti mühafizəsi və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə olunması.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikanın aqrar bölməsinə investisiya qoyuluşunun təmin edilməsi böhranlı vəziyyətin aradan qaldırılmasına, onun tədricən sabitləşməsinə və inkişafına əlverişli şərait yarada bilər.

Araşdırmalar və inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, investisiya iqtisadiyyatın inkişafını müəyyən edən əsas amildir. Cəmiyyətin real kapitalının artması iqtisadiyyatın istehsal potensialını yüksəldir, istehsala, yeni texnologiyaya investisiya qoyuluşu kəskin rəqabət mübarizəsində fəaliyyət göstərməyə yardım edir, öz məhsullarına qiymətin daha çevik tənzimlənməsinə imkan verir.

Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun müəssisələrində zəruri həcmdə yığının olmaması və irimiqyaslı investisiya risklərinin mövcudluğu əslində aqrar sferada mövcud olan istehsal-maliyyə böhranının əsas səbəbləri kimi çıxış edir. Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizin qeyri-neft sektorunun investisiya mühitinin pisləşməsinə doğuran əsas səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir:

- buraya maliyyə resursları axınının zəifləməsi;
- bazarda idxal məhsullarının xüsusi çəkisinin yüksəkliyi və yerli məhsul satışının məhdudluğu üzündən yerli istehsalçıların gəlirləri həcmnin azalması;
- büdcə münasibətlərində bütün sferaların qısa müddət ərzində köklü surətdə yenidən qurulması, qeyri-neft sektorunun dövlət tənzimlənməsinin yeni mexanizmi əsasında ərzaq istehsalçılarının maliyyə itkilərinin uyğun kompensasiyası olmadan buraya dövlət yardımının mövcud formalarından imtina edilməsi.

Ölkəmizdə bazar iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsinin ən mühüm istiqamətlərindən biri də respublikamızın regionlarında sahibkarlığın inkişafıdır. Bu məqsədlə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü ilə tarixli «Azərbaycan Respublikası regionlarının inkişafının Dövlət Proqramı»nda sahibkarlığın regional inkişafının sürətləndirilməsi, qeyri – neft sektorunun inkişafına investisiyaların yönəldilməsi xüsusi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Proqramda əsas məqsəd regionlara, o cümlədən kənd yaşayış məntəqələrinə investisiyaların cəlb edilməsinə nail olmaqdan ibarətdir.

Azərbaycanın qeyri-neft sektoru məhsullarının istehsalı və emalının inkişaf etdirilməsi sahəsində geniş imkanlarının olması heç kimdə şübhə doğurmamalıdır. Respublikanın münbit torpaqlarında pambıq, üzüm, taxıl, tütün, çay, meyvə-tərəvəz, kartof, sitrus bitkiləri və s. yetişdirilir ki, bu sahəyə də investisiyaların cəlb edilməsi ilə buraxılan məhsulların məhsuldarlığını xeyli artırmaq olar. Bununla da həm ölkənin daxili ehtiyaclarını tam ödəmək, eləcə də həmin məhsulların ixracına nail olmaq mümkündür. Həmçinin ölkəmizin təbii-iqlim şəraiti və istirahət-müalicə zamanlarının mövcudluğu imkan verir ki, bu sahələrin inkişafına xarici investisiyalar cəlb olunsun. Ona görə də hesab edirik ki, qeyri-neft sektorunun

inkişafına yönəldilən investisiyaların bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən məcmu investisiyalarda xüsusi çəkisinin artırılmasına, əmək məhsuldarlığını yüksəlməsini təmin etməklə ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin artırılması və qeyd olunan sahələrin inkişafı məqsədilə sahəvi proqramların hazırlanmasına xüsusi diqqət verilməlidir.

Son vaxtlar xarici kapitalın ölkə iqtisadiyyatına axını xarici investisiyalara marağı artırır. Bu, hər şeydən əvvəl, Azərbaycanın zəngin təbii ehtiyatlarının, xammal resurslarının olması ilə yanaşı, kifayət qədər ucuz işçi qüvvəsinin olması, habelə ixtisaslı elmi-texniki kadr potensialının mövcudluğu, Azərbaycanın malik olduğu coğrafi mövqeyi, nəqliyyat əlaqələri və onun məhsullarının dünya bazarına çıxara bilməsi üçün əlverişli şəraitin olması ilə bağlıdır. Hazırda ölkəmiz dünya miqyasında xammal resurslarını və ilkin xammal məhsullarını ixrac edən və ilk növbədə istehlak tələbatını ödəmək məqsədilə nəzərdə tutulmuş xarici yüksək texnoloji məhsul və xidmətləri idxal edən ölkə kimi çıxış edir. Respublikamız emal sənayesinin müxtəlif sahələrinin inkişafı üçün kifayət qədər xammal bazasına malikdir. Eyni zamanda, həmin xammal resurslarının və onların emalına əsaslanan müəssisə və istehsalların çoxu ən gəlirli və tez xərcini ödəyən hesab olunur. Bundan başqa, Azərbaycanda xarici investisiyaların hüquqlarının qorunması üçün zəruri olan bütün normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuşdur. İstər daxili, istərsə də xarici investisiyaların kompleks proqramlarının stimullaşdırılmasının reallaşdırılmasında investisiya fəaliyyətinin qanunvericilik bazasının yaradılması və təkmilləşdirilməsi üzrə zəruri təşkilati tədbirlərin həyata keçirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin tədbirlər sırasında investisiyaların maliyyə, valyuta, vergi, gömrük, tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi haqqında qanunvericilik aktlarının və digər normativ sənədlərin sabitliyi; hüquqi-normativ sənədlərdə vaxtaşırı nəzərdə tutulan dəyişikliklər haqqında informasiyanın mövcudluğu; investisiyaların idarəetmə orqanlarının müfəssəl idarəçilik sistemi və mexanizmlərinin olması kimi tədbirlər xüsusi seçilir.

Hesab edirik ki, ölkə iqtisadiyyatının sabit inkişafının təmin edilməsi, bütün sahələrə xarici investisiyaların cəlb olunması üçün güzəştli vergiqoyma, ikiqat vergiqoymadan azad etməklə, xarici investitorlara öz investisiyalarını respublika iqtisadiyyatına qoymalarına stimulu gücləndirmək olar. Eyni zamanda, xarici investorların axınını gücləndirmək məqsədilə onların vahid dövlət orqanı tərəfindən idarə olunması və müvafiq sahələrə yönəldilməsi məqsədəuyğun sayılır.

1.2. Investisiya fəaliyyətinin gücləndirməsində dövlətin rolu

Investisiyanın iqtisadiyyata təsir mexanizmi investisiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsi istiqamətləri haqqında da müxtəlif fikirlər mövcuddur. Investisiya iqtisadi artımın başlıca hərəkətverici qüvvəsidir. Ölkə nə qədər çox yığarsa onun iqtisadiyyatının artım tempi bir o qədər yüksək olar. Digər tərəfdən də səbəb-nəticə əlaqələrinin zənciri əks tərəfə istiqamətlənir. Belə ki, yüksək tələb istehsalın artımına gətirib çıxarır ki, bu firmaları investisiya etməyə məcbur edir. Gəlirlər nə qədər çox olarsa ölkə bir o qədər çox əmanət və nəticədə investisiya edir. Bu iki yanaşma dövlətin iqtisadiyyatda kapital yığımına necə təsir göstərdiyi haqqındakı tövsiyələrilə də bir-birindən fərqlənir. Birinci yanaşmanın tərəfdarları əmanətin hər cür mükafatlandırılmasını və istehlakın məhdudlaşdırılmasını, ikincilər isə, əksinə hər cür tələbin o cümlədən istehlak tələbinin artırılmasına kömək göstərilməsini irəli sürürlər. Hər iki yanaşmanın arqumentlərinin iqtisadi məntiqini aydınlaşdırmaq üçün investisiyanın qiymətləndirilməsini və onların dinamikasını hansı makroiqtisadi amillərin müəyyən etdiyini düzgün başa düşmək lazımdır.

Bütövlükdə iqtisadiyyat səviyyəsində ümumi investisiya şəxsi istehlak, dövlət istehlakı və xalis ixracla yanaşı məcmu tələbin bir hissəsi kimi çıxış edir. Makrosəviyyədə investisiyanın maliyyələşdirilməsinin mənbələri daxili əmanətdir. İl ərzində yığılmış əmanət ya daxili investisiyanın maliyyələşdirilməsinə, ya da digər ölkələrdə investisiyanın maliyyələşdirilməsinə (kapital kim ölkədən çıxması) yönəldildə bilər. Onu da qeyd edək ki, investisiya haqqındakı qərarı, iki müxtəlif

tip iqtisadi subyekt-firmalar və ev təsərrüfatları qəbul edir. Bundan başqa investisiyanın bir hissəsi dövlət tərəfindən də həyata keçirilə bilər.

Investisiyaya tələb və əmanət təklifi müxtəlif amillərlə müəyyən edilir. Şəxsi investisiyanın kəmiyyətini müəyyən edən mühüm amillərdən biri faiz dərəcəsidir. Bütövlükdə əsas kapitalla tələbin şəraitini mənzilə (demoqrafik vəziyyət və gəlirlərin səviyyəsi), ehtiyatlara (istehsalın həcmi) gələcəkdə gözlənilən tələb müəyyən edir. Şəxsi əmanətə gəlirlərin səviyyəsi (həm cari, həm də gələcəkdə gözlənilən) və əhalinin yaş tərkibi mühüm təsir göstərir. Deməli, əmanət və investisiya daha çox subyektiv amildən asılıdır. Ona görə də investisiya məcmu tələbin daha çox qeyri-sabit və güclü tsikli tərəddüdlərə məruz qalan tərkib hissələrindən biri kimi çıxış edir.

Investisiyanı artırıb sabit iqtisadi artıma nail olmaq olar kimi bir mənalı nəticə çıxarmaq düzgün deyildir. Aydın ki, sadəcə investisiyanın səviyyəsi deyil, onun keyfiyyəti və səmərəli yerləşdirilməsi də vacibdir. Bu investisiya üçün əlverişli mühitin yaradılmasını təmin edir. Eyni zamanda onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatında investisiyanın roluna makroiqtisadi deyil, həm də mikroiqtisadi baxımdan yanaşmaq lazımdır. İqtisadiyyatın uzunmüddətli sabit inkişafını təmin edən optimal yığım norması mövcuddur. Real yığım norması, bu göstəricidən aşağı və yuxarı ola bilər. Ona görə də cari və uzunmüddətli məqsədlərə nail olmaq üçün iqtisadiyyata nəqədər və hansı investisiyanın lazım olduğu haqqında dəqiq təsəvvürə malik olmaq lazımdır.

Dövlətin siyasətinin formalarından biri investisiya siyasətidir. O, investisiya proseslərinin bütün tərəflərini – həcmi, quruluşunu, mənbələrini, səmərəliliyini və s. tənzimləyir.

Bazar iqtisadiyyatında investisiyanı müəyyən edən birbaşa amillər xalis mənfəətin gözlənilən norması və real faiz dərəcəsidir. Əgər xalis mənfəətin gözlənilən norması faiz dərəcəsinə ötərsə onda investisiya mənfəətli olur. Ümumiyyətlə, investisiya qərarlarına təsir edən vasitələri şərti olaraq üç qrupa – makroiqtisadi, mikroiqtisadi və institusional – bölmək olar. Makroiqtisadi vasitələrə

investisiyanın ümumi iqtisadi mühitini müəyyən edən və məhz faiz dərəcəsinə, iqtisadi artım tempinə və xarici ticarət rəyiminə təsir edən vasitələr aid edilir. Mikroiqtisadi vasitələrə investisiyanın tərkib hissələrinə yaxud ayrı-ayrı sahələrə – vergi dərəcəsi, amortizasiya qaydası, güzəştli kreditlərə təsir göstərən tədbirlər aiddir. İnstitusional vasitələr xüsusi investorların investisiya proqramlarını əlaqələndirməyə imkan verir və özünə investisiya siyasətini həyata keçirən dövlət orqanlarını, sahibkar təşkilatlarını, informasiya sistemlərini daxil edir.

Investisiyanın iki mühüm makroiqtisadi parametri – real faiz dərəcəsi və iqtisadiyyatın artım tempi – büdcə-vergi (büdcə kəsirinin səviyyəsi və onun maliyyələşdirilməsi üsulları) və pul – kredit siyasətinin (inflasiya və nominal faiz dərəcəsi) kompleks tədbirləri ilə müəyyən edilir. Tədiyə balansının rəyimi faiz dərəcəsinin səviyyəsinə və xarici investorlar üçün ölkənin cəlbediciliyinə birbaşa təsir göstərir. Digər tərəfdən də öz-özlüyündə aşağı faiz dərəcəsi hələ yüksək investisiyaya təminat vermir.

Investisiyanın tənzimlənməsinin mikroiqtisadi vasitələri arasında birinci yerdə firmaların sərəncamında qalan fondların həcminə birbaşa təsir göstərən tədbirlər durur. Investisiyanın maliyyələşdirilməsinə istiqamətlənən potensial vəsaitlər amortizasiya fondlarından və bölüşdürülməyən mənfəətdən ibarətdir. Müxtəlif növlü kapital aktivlərinə amortizasiya ayırmaları dövlətin vergi rəyimi ilə müəyyən olunur. Ona görə ki, bu vəsaitlər müəyyən vergi tutulan mənfəətdən hesablanır. Deməli, əgər firma mənfəətinin nə qədər böyük hissəsini amortizasiyaya ayırırsa, bir o qədər az vergi ödəyər və investisiya layihələrini maliyyələşdirmək üçün onda çox vəsait qalar. Firma üçün sürətləndirilmiş amortizasiya rəyimi daha əlverişlidir. Amortizasiya siyasəti yalnız potensial investisiyanın maliyyələşdirilməsinə zəmin və mənbə yaradır. Lakin müəssisənin bunu həyata keçirməsi mütləq deyildir.

Investisiyanı həyata keçirmək üçün kampaniyanın sərəncamında qalan mənfəətin kəmiyyəti səhmdarın mənfəətinin hansı hissəsinin dividend kimi bölgüsü müəyyən edir. Bu qərar daha çox birbaşa mənfəət vergisinin dərəcəsi,

dolayısı ilə dividendlərə və faiz gəlirlərinə vergi qoyma rəhimini müəyyən edir. Kapitalın inkişaf etmiş bir çox ölkələri ona cəhd göstərirlər ki, kapitalın ümumi vergi yükü beynəlxalq normalardan ciddi fərqlənməsin. Əgər vergilərin cəm səmərəsi kapital qoyuluşuna real xərclərin 1% artmasına gətirib çıxararsa onda bu normal hesab edilir. Bir qayda olaraq firmalar investisiya kreditləri üzrə faizlərin məbləğində vergi ödəmirlər. Buna baxmayaraq investisiya layihələrinin əlverişliliyi nəticəsində kampaniyanın mənfəətinin artması onun vergi ödəmələrinin artımına gətirib çıxarır.

Xarici investisiyanın cəlb edilməsi siyasətinə adətən böyük diqqət yetirilir. Lakin xarici investisiyanın real iqtisadi rolu yalnız kiçik iqtisadiyyatda əhəmiyyətli ola bilər. Ölkələr arasında istehsalın təşkili metodlarının və qabaqcıl texnologiyaların mübadiləsi kimi çıxış edən investisiyanın texnoloji rolu olduqca mühümdür. Ona görə də hətta investisiya üçün daxili ehtiyatları kifayət qədər olan ölkələr qabaqcıl sahələrə investisiya cəlb edilməsinə gedirlər.

Vergilərlə yanaşı kreditin stimullaşdırılması da mühüm rol oynayır.

Nəhayət, şəxsi investisiyanın mükafatlandırılmasının xüsusi vasitələrindən biri layihələrin maliyyələşdirilməsini həyata keçirən maliyyə idarələrinə dövlət tərəfindən təminat verilməsidir.

Investisiya siyasətinin institusional vasitələri bir qayda olaraq özəl kampaniyaların özü və dövlət investisiya proqramları arasında investisiya qərarlərinin əlaqələndirmə mexanizminin yaradılmasından ibarətdir. Bu cür mexanizmlərin konkret formalarının dairəsi çox genişdir. Hökumətlə işgüzar dairələr arasında informasiyanın və məsləhətləşmələrin vaxtında və keyfiyyəti yayılması böyük rol oynayır. Bank sistemində maliyyə intizamının, bank üzərində nəzarətin və uzunmüddətli müqavilə öhdəliklərinə inamın möhkəmləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi hesabat və auditin tam sisteminin yaradılmasını tələb edir.

Investisiya siyasətinin üç modelini bir birindən fərqləndirirlər. Bu modellərin əsasında investisiyanın bu və ya digər tərəflərinin stimullaşdırılması prinsipi durur.

Birinci modeldə əsas diqqət özəl investisiyanın vergi stimullaşdırılmasına yönəldilir. Başqa sözlə desək, dövlət investisiya siyasətində mühüm rol vergi vasitələrinə verilir. Bundan başqa bazar vasitələrinin köməyi ilə qiymət və faiz dərəcəsinin sabitləşdirilməsinə istiqamətlənən ardıcıl liberal makroiqtisadi siyasət həyata keçirilir. Bu sistem çərçivəsində banklara tabeçilik rolu verilir. Investisiya resurslarının səmərəli bölgüsü üzərində mühüm nəzarət mexanizmi fond birəbasıdır. Məhz qiymətli kağızlar bazarının inkişafı bu modelin uğurla reallaşdırılmasının zəruri şərtidir. Dövlət iqtisadiyyatın vəziyyəti və inkişafı proqnozu haqqında keyfiyyətli iqtisadi informasiyanın yığılması, təhlili və yayılması yolu ilə əlaqələndirmə probleminə kömək edir. Zəruri zəminin mövcudluğu şəraitində model investisiya resurslarının səmərəli bölgüsünü təmin edir. Modelin çatışmazlığına əmanətə xüsusi stimulun və yığının kəskin artırılması imkanının olmamasını aid etmək olar.

İkinci modeldə əsasən üstünlük xüsusi layihələrin dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsinə verilir. Burada dövlətlə xüsusi investorlar fəal əməkdaşlıq edir. Dövlət bank sferası üzərində nəzarətdən istifadə edir, əhalinin əmanətlərini sərbəst səfərbər edir və bu vasitələri əməkdaşlıqla mübadilə edərək korporasiyalara güzəştli şərtlərlə verir.

Üçüncü modeldə əsasən xüsusi investorların qərarlarının uzlaşdırılması üçün mexanizmlərin yaradılması və əlaqələndirilməsi sahəsindəki çatışmazlığın aradan qaldırılmasına diqqət yetirilir. Dövlət yalnız zəruri infrastruktur yaradır və insan kapitalına investisiyanı stimullaşdırır. Bu modeldə başlıca məsələ dövlət tərəfindən investisiya qərarlarının əlaqələndirilməsinin xüsusi mexanizmlərinin yaradılmasıdır. (40) Deməli, investisiya siyasətinin səmərəli modelinin reallaşdırılması üçün əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında zəruri olan bir sıra institutların formalaşdırılması vacibdir. Eyni zamanda istənilən uğurlu fəaliyyət

göstərən model milli iqtisadiyyatın gücdü tərəflərində daha tam şəkildə istifadə edilən bazar sisteminə əsaslanır.

Investisiya ümumiləşdirici makroiqtisadi göstərici kimi çıxış edir. Ölkə iqtisadiyyatında investisiyanın rolu ondan ibarətdir ki, o, istehsalın genişləndirilməsinə şərait yaradır.

Mühüm makroiqtisadi problem ümumi yığımın ÜDM-da optimal payının müəyyən edilməsidir. Məsələ ondadır ki, istifadə edilən ÜDM-un quruluşuna ev təsərrüfatlarının son istehlak xərcləri dövlət idarəetmə orqanlarının son istehlak xərcləri, ümumi yığım, mal və xidmətlərin xalis ixracı daxildir. Görünür ki, iqtisadi artımı sürətləndirmək üçün ümumi yığım artırmaq zəruridir. Lakin yığım fondunun müəyyən səviyyədə çox artırılması labud olaraq sosial problemlərin həllinin dondurulmasına, son nəticədə istehsalın inkişafının ləngiməsinə gətirib çıxarır. Yığımın müəyyən hədd qədər yüksəldilməsi iqtisadiyyatın inkişafının sürətləndirilməsinə gətirir, ondan sonra isə onun istehsalın inkişafına əks təsiri baş verir. Səmərəlilik aşağı düşür ki, bu da gəlirliliyin azalması qanunun nəticəsidir.

Bütün bu qeyd edilənlər ölkənin iqtisadi inkişafı üçün investisiyanın mühüm rol oynadığını və iqtisadiyyatın maliyyələşdirilməsinin həm xarici, həm də daxili mənbələri arasında optimal nisbətə gözlənilməsinin vacib olduğunu göstərir.

Investisiya iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsinin və perspektiv inkişafının əsas vasitələrindən biri kimi çıxış etməklə real ümumi kapitalın artırılmasında, iqtisadi səmərəliliyin stimullaşdırılmasında, bir sözlə rəqabətqabiliyyətli milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasında mühüm rol oynayır. Onun istifadə nəticəliliyinin və yığım səviyyəsinin yüksəldilməsi real istehsalın canlandırılmasının və iqtisadiyyatın yeni sektorlarının yaradılması və inkişafının əsas təməli olmaqla böhranlı hadisələrin aradan qaldırılmasına və ölkənin milli sərvətinin artırılmasına zəmin yaradır.

Azərbaycanın ictimai həyatından nail olunan sabitlik ölkədə geniş miqyaslı sosial-iqtisadi dəyişiklərin dinamik və uğurla həyata keçirilməsinə və bununla da investisiya qoyuluşu sahəsində müsbət nəticələrin əldə edilməsinə imkan

vermişdir. Müstəqilliyin ilk illərinin böhranlı durumu düzgün dəyərləndirilərək mütərəqqi və bazar təsərrüfatçılığının tələblərinə uyğun texnologiya əsasında iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin yeganə yolunun investisiya fəallığının yüksəldilməsi olduğu əsaslandırılmışdır. Burada söhbət yalnız maliyyə investisiyasından getmir. İqtisadi inkişaf üçün əhalinin geniş təbəqələrinin sahibkarlıq qabiliyyəti və təşəbbüskarlığının, yaradıcı ruhunun, əməksevərliyinin iqtisadiyyatı yönəldilməsi çox vacib idi.

İqtisadi inkişafı təmin edən başlıca şərtlərdən biri ölkədə əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasıdır. Məlumdur ki, bazar investisiya mühiti yarada bilməz. Bu, dövlətin qaydasıdır. Deməli, investisiya fəaliyyətinin canlandırılması və səmərəli investisiya siyasətinin həyata keçirilməsində dövlətin xüsusi rolu vardır. İqtisadiyyatın transformasiyası dövründə bu xüsusilə zəruridir. Ölkə iqtisadiyyatına investorları cəlb etmək üçün Azərbaycan hökumətinin bu sahədə fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri sabit investisiya qanunvericiliyi bazasının formalaşdırılması olmuşdur. Investisiya qanunvericiliyi əlverişli investisiya mühitini müəyyən edən əsas amillərdən biri olmaqla investorların maraqlarının etibarlı müdafiəsinə xidmət edir. Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, investisiya qanunvericiyini işləyib hazırlayarkən yol verilən səhvlər potensial investorların uzun müddət dövlət inamının itirilməsinə gətirib çıxarır. Dövlətin bu məsələyə diqqətlə yanaşması nəticəsində ölkədə investisiya münasibətlərinin inkişafı və tənzimlənməsinin daha səmərəli rəyimini formalaşdırmağa imkan verən mükəmməl qanunvericilik bazası və onların çevik və işlək mexanizmi hazırlanmışdır. Bununla yanaşı əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması məqsədilə infrastrukturun yenidən qurulması, sosial mühitin sağlamlaşdırılması, vergi və gömrük sisteminin optimallaşdırılması, milli valyutanın sabitliyinə nail olunması da əsas fəaliyyət istiqamətləri kimi seçilmişdir. Hökumətin bu sahədəki siyasəti həm kapitalın dəyərinə və daxil olma mənbələrinə, həm də onun yerləşdirilməsi həyata keçirilən bazara əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Beləliklə, ölkədə bərqərar olmuş ictimai-siyasi sabitlik nəticəsində geniş miqyaslı sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi mümkün olmuşdur. Artıq 1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycan iqtisadiyyatı sabit inkişaf yoluna qədəm qoymuş və onun bir sıra iqtisadi göstəricilərində, xüsusilə investisiya prosesində artım meylləri müşahidə olunmuşdur. Bu isə ölkədə investisiya fəallığının yüksəldilməsinin potensial imkanlarını xeyli artırmış və onun iqtisadiyyatın real sektorlarına transformasiya olunmasına zəmin yaratmışdır. Sabit iqtisadi artımın zəruri şərti kimi ölkədə investisiya fəaliyyətinin canlandırılmasında nəzərə çarpacaq meyl xarici investisiyanın ölkə iqtisadiyyatına axınıdır. Təcrübə göstərir ki, birbaşa xarici investisiyanı qəbul edən ölkə ondan real fayda əldə edir. Belə ki, ölkənin investisiya resurslarını artırır, ölkə daxilində müasir texnologiyanın genişlənməsini, sahibkarlığın və idarəetmənin yeni qaydalarının və mədəniyyətinin formalaşmasının stimullaşdırır, habelə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin güclü amilinə çevrilir. Birbaşa xarici investisiyanın mühüm əhəmiyyətini qəbul etməklə yanaşı onun neqativ nəticələri də unudulmamalıdır . Məlumdur ki, özünün iqtisadi inkişafının əsas dayaqlarını tədricən formalaşdıran gənc dövlət üçün bazar strukturlarının kifayət qədər inkişaf etməməsi, institutsional infrastrukturun və dövlətin tənzimləyici rolunun zəif olması qaçılmaz reallıqlardır. Məhz belə şəraitdə xarici investisiyanı cəlb etməklə ölkə daxilində iqtisadi resurslardan səmərəli istifadəni təmin edərək bütün problemlərin avtomatik həll olunacağını birmənalı qəbul etmək düzgün olmazdı. Odur ki, Azərbaycan dövləti xarici investisiyanın mümkün neqativ nəticələrindən özünü qorumaq üçün investisiya siyasətində daxili mənbələri prioritet istiqamət kimi qəbul etməlidir. Iqtisadi inkişafın başlanğıc mərhələsində Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi düşünülmüş və məqsədyönlü sosial-iqtisadi siyasəti perspektivdə investisiyanın maliyyələşdirilməsində daxili mənbələrin aparıcı rol oynamasının potensial imkanlarını formalaşdırmışdır. Onu da qeyd edək ki, səmərəli və rəqabət qabiliyyətli Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşdırılması daim irəliləyən bir hədəfdir. Odur ki, sosial-iqtisadi islahatları dinamik və uğurla həyata keçirən Azərbaycan

hökuməti bu hədəfə doğru daha inamla getməsi üçün növbəti mərhələdəki investisiya siyasətində qeyd edilən daxili potensial imkanların reallaşdırılmasına nail olmalıdır. Başqa sözlə desək, daha böyük uğurlar əldə etmək üçün həyata keçiriləcək investisiya siyasətinə sistemlilik və konseptuallıq xarakteri verməklə onun maliyyələşdirilməsi mənbələri arasında optimal nisbətən formalaşdırılması olduqca vacibdir.

II FƏSİL AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA ƏLVERİŞLİ İNVESTİSIYA MÜHİTİ VƏ DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Müasir Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişaf, əlverişli investisiya mühiti, makroiqtisadi təhlil və dəyərləndirmələr.

Azərbaycanda yaradılmış sosial-iqtisadi potensial davamlı iqtisadi inkişafı və makroiqtisadi sabitliyi təmin etmişdir. Bu strategiyanın həyata keçirilməsi nəticəsində iqtisadiyyatın diversifikasiyası, qeyri-neft sahələrinin, regionların inkişafı sürətlənmiş, strateji valyuta ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi təmin olunmuşdur. Ölkə başçısının müəyyən etdiyi siyasətin həyata keçirilməsi gələcək illər üçün dayanıqlı inkişafın möhkəm təməlinin yaradılmasına, Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasının sürətləndirilməsinə, əhalinin həyat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına imkan vermişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən uzunmüddətli dövr üçün müəyyən edilmiş sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının möhtərəm Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən müasir tələblərə əsaslanmaqla və inamla davam etdirilməsi sayəsində əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2014-cü ildə də ölkəmiz dinamik inkişaf etmiş, makroiqtisadi sabitlik qorunub saxlanılmış, qeyri-neft sahələrinin və regionların davamlı inkişafına nail olunmaqla iqtisadiyyatın şaxələnməsi sürətlənmiş, innovativ və bilik iqtisadiyyatının formalaşması istiqamətində əhəmiyyətli işlər görülmüş, özəl sektorun inkişafı üçün əlverişli investisiya və rəqabət mühiti formalaşdırılmış və əhalinin sosial rifahı daha da yüksəlmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişafı bir sıra beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hazırlanan hesabatlarda da öz müsbət əksini tapmışdır. Belə ki, “Global Rəqabətlik Hesabatı”na əsasən Azərbaycan MDB ölkələri arasında 1-ci yerdə olmuşdur. Son hesabatda ölkəmiz 144 ölkə arasında 38-ci yərə yüksəlmişdir. Hesabatda əks etdirilmiş bəzi göstəricilər üzrə isə xüsusilə yaxşı nəticələr əldə edilmişdir. Belə ki, “makroiqtisadi sabitlik” göstəricisi üzrə ölkəmiz

dünya sıralamasında 9-cu, “əmək bazarının səmərəliliyi” göstəricisi üzrə isə 33-cü olmuşdur.

Son “Doing Business” hesabatında isə ölkəmiz 189 ölkə arasında 80-ci olmuşdur. Hesabatın aparıldığı 10 göstəricidən 4-ü üzrə Azərbaycan dünya ölkələrinin sıralamasında “ilk 35”-liyə daxil olmuşdur. Belə ki, “biznesə başlamaq” göstəricisi üzrə ölkəmiz dünyada 12-ci, “əmlakın qeydiyyatı” göstəricisi üzrə 10-cu, “müqavilələrin icrası” göstəricisi üzrə 31-ci, “vergilərin ödənməsi” göstəricisi üzrə isə 33-cü yerə layiq görülmüşdür.

Bununla yanaşı, Azərbaycan iqtisadiyyatının vəziyyəti beynəlxalq reyting agentlikləri tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdir. Belə ki, “Moody’s” Beynəlxalq Reyting Agentliyi Azərbaycanın uzunmüddətli kredit reytingi üzrə proqnozu sabit kimi qiymətləndirilmişdir. “Standart & Poor’s” Reyting Agentliyi Azərbaycanın xarici və daxili valyutada uzunmüddətli suveren kredit reytingini bir daha “BBB-“ səviyyəsində təsdiq etmişdir. Eyni zamanda, “Fitch Ratings” Agentliyi Azərbaycanın yerli və xarici valyutada uzunmüddətli suveren investisiya reytingini “sabit” proqnozu ilə “BBB-“ səviyyəsində saxlamışdır.

Bütün bu uğurlar Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilmiş uzunmüddətli dövr üzrə sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının möhtərəm Prezident cənab İlham Əliyev tərəfindən müasir tələblərə əsaslanmaqla və inamla davam etdirilməsi sayəsində mümkün olmuşdur.

Həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət və görülmüş işlər nəticəsində, ölkəmizdə son 10 ildə ümumi daxili məhsul istehsalı real ifadədə 3.2 dəfə, o cümlədən sənaye məhsulunun ümumi həcmi 2.7 dəfə, kənd təsərrüfatı 1.5 dəfə, tikinti sektoru 4.7 dəfə, nəqliyyat sektoru 2.5 dəfə, rabitə və informasiya sektoru 8.2 dəfə, ticarət 3.2 dəfə artmışdır. 2004-2013-cü illər ərzində adambaşına ÜDM istehsalı üzrə 2.8 dəfə artım qeydə alınmışdır. 2014-cü ildə ÜDM-in real artım tempi 2.8% təşkil etmiş və cari qiymətlərlə 59.0 milyard manat olmuşdur. Adambaşına düşən ÜDM-in həcmi 6264.1 manat (7985.9 ABŞ dolları) təşkil etmişdir.

Neft-qaz sektoru üzrə 2014-cü ildə 2013-cü ilə nisbətən 2.9% azalma qeydə alınmışdır. Bu sektorun ÜDM-də xüsusi çəkisi 39.0% (2013-cü ildə: 42.9 %) təşkil etmişdir. 2014-cü ildə qeyri-neft sahələrinin inkişaf dinamikası ümumilikdə bu sahənin real ifadədə 7.0% artması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, 2013-cü ilə nisbətən 2014-cü ildə rabitə sahəsi 15.1%, nəqliyyat sahəsi 4.7%, tikinti sahəsi 9.1%, turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə sektoru 18.2%, ticarət sahəsi isə 10.0% artmışdır. Ötən il ölkədə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 17615.8 mln. manat investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş vəsaitin 72.3%-ni daxili investisiyalar, 27.7%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir. 2014-cü ildə əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiyaların 11651.6 milyon manatı(66.1%-i) qeyri-neft bölməsinin, 5964.2 milyon manatı (33.9%-i) isə neft bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir. 2014-cü ilin 1 dekabr tarixinə iqtisadiyyata banklar tərəfindən kredit qoyuluşlarının həcmi keçən ilin 1 dekabr tarixinə nisbətən 19.1% artaraq 18151.9 mln. manat təşkil etmişdir (2013-cü ilin dekabr ayının 1-nə kredit qoyuluşlarının artımı 30.0% olmuşdur). 2014-cü ilin 1 dekabr tarixinə əhalinin banklardakı əmanətləri keçən ilin eyni dövrünə nəzərən 10.4% artaraq 7.1 mlrd. manat təşkil etmişdir (2013-cü ilin dekabr ayının 1-nə əmanətlərin artımı 34.8% olmuşdur). 2014-cü ildə əhaliyə 22.0 mlrd. manatlıq çox geniş çeşidli istehlak malları satılmış və 7.0 mlrd. manatlıq pullu xidmətlər göstərilmişdir. 2013-cü illə müqayisədə əmtəə dövriyyəsi 10.0%, pullu xidmətlərin həcmi isə 7.2% artmışdır. İl ərzində ölkə sakinləri ticarət şəbəkəsindən 11.0 mlrd. manatlıq qeyri-ərzaq malları almış və bu göstəricinin real həcmi ötən ilin eyni dövrünə nəzərən 16.2% artmışdır.

2014-cü ilin 11 ayında ölkə iqtisadiyyatında muzzla çalışan işçilərin orta aylıq əmək haqları 2013-cü ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 5.4% artaraq 442.1 manat təşkil etmişdir. 2014-cü ildə əhalinin hər nəfərinə düşən gəlirləri isə 3.5% artaraq 4180.5 manata çatmışdır.

2014-cü ilin 11 ayında xarici ticarət dövriyyəsi 28.8 mlrd. ABŞ dolları, o cümlədən, ixrac 20.7 mlrd. ABŞ dolları, idxal isə 8.1 mlrd. ABŞ dolları olmaqla 12.6 mlrd. ABŞ dolları həcmində müsbət ticarət saldosu yaranmışdır.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən, 2014-cü ildə 2013-cü ilə nəzərən ərzaq məhsulları üzrə 1.0%, qeyri-ərzaq malları üzrə 3.2%, xidmətlər üzrə 0.3% bahalaşma qeydə alınmışdır. Nəticədə 2014-cü ildə istehlak mallarının qiymətləri və xidmət tarifləri 2013-cü ilə nisbətən 1.4% bahalaşmışdır. 2014-cü ildə manatın 1 ABŞ dollarına qarşı orta məzənnəsi 0.7844 AZN təşkil etmişdir.

2014-cü ildə ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda davamlı inkişafının təmin edilməsi, qeyri-neft məhsulları ixracının dəstəklənməsi və idxaldan asılılığın azaldılması, həmçinin yerli resurs və xammalla işləyən və ixrac qabiliyyətli məhsullar istehsal edən sənaye komplekslərinin və yeni aqro-əmal müəssisələrinin yaradılması istiqamətində əməli tədbirlər görülmüşdür.

Ötən il ərzində Sumqayıtda kağız və karton istehsalat kombinatının, yağ fabrikinin, mis emalı zavodunun, Gəncədə Detal Alüminium Kompleksinin alüminium yarımfabrikat istehsalı (metaltökmə və fasiləsiz yayma zavodu, təzyiqlə emal və boyama) zavodlarının, Ağdaş meyvə emalı və yem emalı, Lənkəranda və Şəmkirdə çörək istehsalı zavodlarının, Füzulidə tikiş fabrikinin, Qəbələdə “Tufan” Dağ-Xizək Yay-Qış İstirahət Kompleksinin birinci mərhələsinin, “Qafqaz Yengicə Termal Hotel və SPA” otel kompleksinin, Şamaxıda “Şamaxı Palace Platinum By Rixos” və Naftalanda “Qarabağ SPA and Resort” otel kompleksinin açılışı olmuşdur.

Əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi və idxaldan asılılığı azaltmaqla rəqabət qabiliyyətli qeyri-neft məhsulları ixracının artırılması məqsədilə Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının daxili istehsalat sahələrinin layihəsi hazırlanmış və tikinti işlərinə başlanılması üçün hazırlıq işləri həyata keçirilir. Həmçinin, Sənaye Parkının infrastrukturunun qurulması, rezident kimi

qeydiyyatata alınmış şirkətlərin təsərrüfat sahələrinin hazırlanması və digər müəssisələrinin cəlb edilməsi istiqamətində işlər davam etdirilir.

Görülmüş işlərin nəticəsi olaraq, son illərdə olduğu kimi ötən ildə də qeyri-neft sektorunda əhəmiyyətli artım qeydə alınmışdır. Belə ki, 2014-cü ildə ölkənin qeyri-neft sektorunda 36.0 milyard manatlıq əlavə dəyər yaradılmış və əvvəlki illə müqayisədə 7.0% artmışdır. Qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin ÜDM-də xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən 3.9 faiz bəndi artaraq 61.0% təşkil etmişdir. 2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində ölkə iqtisadiyyatında yaradılan əlavə dəyərin artımı tamamilə qeyri-neft sektorunun hesabına baş vermişdir. Qeyri-neft sektorunun alt sahələri üzrə ÜDM-in artımına ən çox müsbət töhfə verən sahə tikinti sahəsi (1.1 faiz bəndi) olmuşdur.

2014-cü ildə qeyri-neft sənayesində 7189.8 milyon manatlıq məhsul istehsal edilmiş və əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 6.9% artmışdır. Qeyd olunan dövrdə qeyri-neft sənayesində istehsal edilən məhsulun ölkə üzrə bütün sənaye məhsullarında xüsusi çəkisi əvvəlki ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.5 faiz bəndi artmış və 22.6%-ni təşkil etmiş, qeyri-neft sənayesi sənayenin artımına 1.4 faiz bəndi müsbət töhfə vermişdir.

Qeyri-neft sənayesinin məhsul istehsalında mədənçıxarma sənayesinin payı 1.6%, emal sənayesinin xüsusi çəkisi 69.8%, elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatının payı 25.4% , su təchizatı, tullantıların təmizlənməsinin payı isə 3.2% təşkil etmişdir

2013-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin məhsul buraxılışında emal sənayesinin xüsusi çəkisi 0.8 faiz bəndi artmışdır.

2014-cü ilin yanvar-dekabr ayları ərzində qeyri-neft sənayesinin ümumi buraxılışının artım tempi 2013-cü ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 2.1 faiz bəndi artmışdır. Artım tempinin yüksəlməsinə emal sənayesinin bir çox aparıcı sahələrinin (qida məhsullarının istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, metallurgiya sənayesi, kimya sənayesi, maşın və avadanlıqların quraşdırılması

və təmiri, elektrik avadanlıqlarının istehsalı, hazır metal məmulatların istehsalı və s.) artım templərinin yüksəlməsi təsir etmişdir. Ötən il ərzində məhsul istehsalı qeyri-neft emal sənayesinin əksər bölmələrində, o cümlədən qida məhsulları istehsalında (1.4%), tikinti materiallarının istehsalında (22.2%), metallurgiya sənayesində (11.0%), kimya sənayesində (32.0%), maşın və avadanlıqların quraşdırılması və təmiri sahəsində (41.0%), içki istehsalında (8.1%), elektrik avadanlıqları istehsalında (12.1%), hazır metal məmulatlarının istehsalında (6.2%), geyim istehsalında (59.9%), sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalında (3.4 dəfə), mebel istehsalında (8.3%), avtomobil və qoşquların istehsalında (58.2%) və s. bölmələrdə artmışdır.

2014-cü il ərzində iqtisadiyyatda əsas kapitalla qoyulmuş cəmi investisiyaların 66.1%-i və ya 11.7 milyard manatı qeyri-neft sektoruna yönləndirilmişdir. Əsas kapitalla qoyulmuş investisiyaların 7.5%-i, qeyri-neft sektoruna yönləndirilən investisiyaların isə 11.4%-i və ya 1325.7 milyon manatı qeyri-neft sənayesi bölməsinin inkişafında istifadə edilmişdir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının sürətləndirilməsi məqsədilə, ötən ildə də investisiya siyasətinin əsas prioritet istiqamətlərini infrastruktur sahələrinin inkişafı, investisiya resurslarının qeyri-neft sektorunun və regionların inkişafına yönəldilməsinin stimullaşdırılması, regionlar arasında investisiyaların bölgüsünün optimallaşdırılması, ölkədə investisiya fəaliyyətinin sosial istiqamətinin gücləndirilməsi təşkil etmişdir.

2005-ci ildən etibarən ölkədə inşaat işlərinin aparılması üçün əsas kapitalla 110.7 mlrd. manat həcmində investisiya yönəldilmişdir. 2014-cü ildə əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitin həcmi 2004-cü ildəkindən 3.6 dəfə çox olmuşdur.

2014-cü ilin də iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 17.6 mlrd. manat əsas kapitalla investisiya yönəldilmişdir. Əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi sərmayələrin 33.9%-i neft sektorunun, 66.1%-i isə qeyri- neft sektorunun inkişafında istifadə edilmişdir. Bu vəsaitin 72.3%-ni daxili investisiyalar, 27.7%-ni isə xarici investisiyalar təşkil etmişdir.

2014-cü ilin Dövlət İnvestisiya Proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 17 mart tarixli 239 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Dövlət İnvestisiya Proqramının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydaları”na uyğun olaraq həyata keçirilmişdir.

“Azərbaycan Respublikası Dövlət İnvestisiya Proqramının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydaları”nın 4.3-cü bəndinə uyğun olaraq 2013-cü ildə icra edilən layihələrin icra vəziyyəti barədə sifarişçi təşkilatlardan daxil olmuş monitorinq hesabatları İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyində araşdırılaraq təhlil olunmuş və “Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il üzrə Dövlət İnvestisiya Proqramına daxil olan layihələrin monitorinqinin nəticələri barədə icmal hesabat” Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuşdur. 2013-cü ildə sifarişçi təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilən monitorinqlər zamanı obyektlərdə inşaat işlərinin tərtib olunmuş layihəsmeta sənədlərinə uyğun aparılmasına, avadanlıqların alınmasına nəzarət olunmuş, aşkar olunmuş çatışmamazlıqların aradan qaldırılması üçün işlər görülmüşdür.

Bütün bunlarla yanaşı, il ərzində dövlət investisiya proqramı çərçivəsində icra olunan layihələrin icrası barədə sifarişçi təşkilatlardan daxil olmuş rüblük monitorinq hesabatları İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən araşdırılaraq təhlil olunmuşdur. Həmçinin sifarişçi təşkilatların nümayəndələri ilə birlikdə yerlərdə bir sıra layihələrin icrasına baxış keçirilmiş və nəticələri təhlil edilmişdir. Monitorinqlər zamanı bir sıra hallarda layihələrin icra qrafikindən geriləmə halları müşahidə olunmuş, bəzi hallarda isə obyektlərin tikintisi və təmiri prosesində qüsurlara rast gəlinmişdir ki, bunların aradan qaldırılması və gələcəkdə təkrar baş verməməsi məqsədilə sifarişçi təşkilatlara iradlar bildirilmiş və müvafiq tövsiyələr verilmişdir. Eyni zamanda gələcəkdə monitorinqlərin daha da təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar müvafiq işlər aparılır

“Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti” ölkənin qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi və bu sahədə fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətlərin maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsi, eləcə də yeni müəssisələrin yaradılması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 mart 2006-cı il tarixli 1395 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmışdır. Şirkətin qarşısında qoyulan vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədi ilə AIŞ tərəfindən 2014-cü ildə investisiya fəaliyyəti uğurla davam etdirilmiş, Azərbaycanın investisiya imkanlarının təbliği, ölkəyə xarici investisiyaların, müasir avadanlıq və texnologiyaların cəlb edilməsi istiqamətində müvafiq tədbirlər görülmüşdür. AIŞ tərəfindən, həmçinin, müxtəlif dövlət proqramlarının, xüsusilə də “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” və “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramının icrası ilə bağlı zəruri işlər görülmüşdür.

2014-cü ildə AZPROMO-nun fəaliyyəti qeyri-neft sektorunda davamlı inkişaf üzrə dövlət proqramları və iqtisadi inkişaf nazirinin əmrləri ilə təsdiq edilmiş tədbirlər planına uyğun olaraq aşağıdakı istiqamətlər üzrə planlaşdırılmışdır:

Ölkənin əlverişli investisiya məkanı kimi tanınması və yerli məhsulların xarici bazarlarda təşviqi

1.1. ölkədə və xaricdə tədbirlərin təşkili

1.2. təşviq materiallarının hazırlanması

İnvestisiyaların təşviqi üzrə

2.1. investisiyaların cəlb edilməsi

2.2. investisiya layihələrinin formalaşdırılması

2.3. investitorlara xidmət

3. İxracın təşviqi üzrə

3.1. ixrac qabiliyyətli yerli məhsulların təşviqi

3.2. ixracatçılara xidmət

- 3.3. yeni bazarların və alıcıların tapılmasında dəstək
- 3.4. qanunvericiliyə təkliflərin verilməsi
4. Beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi
5. İnstitusional inkişaf və potensialın artırılması

Qeyd olunan sahələrdə müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə Avropa İttifaqının "İnvestisiya və ixrac mühitinin yaxşılaşdırılmasına yardım" layihəsinin dəstəyi ilə AZPROMO-nun 2014-cü il Fəaliyyət Planı hazırlanmışdır. İlk dəfə olaraq, Fəaliyyət Planı aydın hədəflər qoyulmaqla və konkret icra müddəti çərçivəsində tərtib olunmuşdur.

AZPROMO-nun ixracın təşviqi sahəsində tədbirləri Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda verilmiş tapşırıqların icrası ilə bağlı iqtisadi inkişaf nazirinin əmr və tapşırıqlarına uyğun olaraq daha da genişləndirilmiş, investisiyaların cəlb edilməsi sahəsində işlər intensivləşdirilmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb olunması məqsədilə hökumət tərəfindən "açıq qapı" siyasəti həyata keçirilir. Hazırda Azərbaycan Hökuməti ölkədə iqtisadi islahatların davam etdirilməsi, biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, neft sektoru ilə bərabər, qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı tədbirlər həyata keçirir.

İnvestorların hüquq və mənafelərinin qorunması, mülkiyyətin toxunulmazlığı, yerli və xarici sahibkarlara bərabər şəraitin yaradılması "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında", "Xarici investisiyaların qorunması haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunları və bir sıra normativ sənədlərlə tənzimlənir.

Ölkədə sahibkarlığın inkişafının sürətləndirilməsi, biznes mühitinin əlverişliliyinin daha da artırılması və biznesə başlama prosedurlarının sadələşdirilməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "Sahibkarlıq fəaliyyəti subyektlərinin fəaliyyətinin "bir pəncərə" prinsipi üzrə təşkilinin təmin edilməsi tədbirləri haqqında" 2007-ci il 25

oktyabr tarixli Sərəncam imzalamışdır. Sərəncama əsasən, "bir pəncərə" prinsipi üzrə vahid dövlət qeydiyyat orqanı Azərbaycan Respublikasının Vergilər Nazirliyi müəyyən edilmiş və 2008-ci ilin 1 yanvar tarixindən Azərbaycanda bu sistemin tətbiqinə başlanmışdır. "Bir pəncərə" sisteminin tətbiqindən sonra Azərbaycanda biznesə başlama proseduraları 15-dən 1-ə və bunun üçün sərf olunan vaxt 30 gündən 3 günə endirilmişdir.

Xarici investorlar özəlləşdirmədə iştirak edə bilərlər. Özəlləşdirmədə iştirak etmək üçün özəlləşdirmə çəkləri dövrüyyədə olan zaman xarici investorlar özəlləşdirmə opsiyonunu əldə etməlidirlər (Özəlləşdirmə opsiyonu - xarici investorlara özəlləşdirmə üçün lazım olan özəlləşdirmə çəklərinin alınmasına hüquq verən qiymətli kağızdır).

Hesabat dövrü ərzində "Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti" (AİŞ) tərəfindən ölkəmizin qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi və bu sahədə fəaliyyət göstərən səhmdar cəmiyyətlərin maddi-texniki bazasının təkmilləşdirilməsi, eləcə də yeni müəssisələrin yaradılması istiqamətində işlər davam etdirilmişdir.

AİŞ-in səhmdar olduğu Bakı Gəmiqayırma Zavodu, 2014-cü il ərzində öz fəaliyyətini uğurla davam etmişdir. Sentyabr ayının sonuna zavodda aşağıdakı sifarişlər üzrə tikinti işləri həyata keçirilir:

"Sifariş 1" – Üzən qurğuların tikintisinə dair 40 milyon dollar dəyərində ilk sifariş Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ) və "Caspian Drilling Company"dən daxil olub. 2014-cü ilin sentyabr ayının sonuna üzən qurğuların tikintisi üzrə nəzərdə tutulan işlərin 92%-i icra olunmuşdur. "Sifariş 1" üzrə nəzərdə tutulan qurğuların inşasının 30 may 2015-ci il tarixinədək tam başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

"Sifariş 2" – Bir ədəd sualtı tikinti işləri təyinatlı gəminin tikintisi BP-nin sifarişi ilə reallaşdırılır. Layihənin dəyəri 378 milyon dollardır. 2014-cü ilin sentyabr ayının sonuna gəminin tikintisi üzrə nəzərdə tutulan işlərin 14%-i icra olunmuşdur. "Sifariş 2" üzrə nəzərdə tutulan gəminin inşasının 30 aprel 2017-ci il tarixinədək tam başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

“Sifariş 3” – Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyinin sifarişi ilə 3 ədəd 80 nəfərlik sərnişin gəmisinin tikintisi həyata keçirilir. 2014-cü ilin sentyabr ayının sonuna gəmilərin tikintisi üzrə nəzərdə tutulan işlərin 19%-i icra olunmuşdur. “Sifariş 3” üzrə nəzərdə tutulan gəmilərin inşasının 25 aprel 2016-cı il tarixinədək tam başa çatdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Bununla yanaşı, 2014-cü il ərzində AİŞ-in səhmdar olduğu digər müəssisələr də öz fəaliyyətlərini uğurla davam etdimişlər. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 fevral 2014-cü il tarixli, 118 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrası üzrə Tədbirlər Planının 4.1.11-ci bəndində regionlarda sənaye məhəllələrinin yaradılması vəzifəsi qarşıya qoyulmuşdur və bununla əlaqədar olaraq “Sənaye məhəllələrinin yaradılması və fəaliyyətinin təşkili haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentin tərəfindən 8 oktyabr 2014-cü il tarixli 288 nömrəli Fərman imzalanmışdır. Qeyd edilməlidir ki, Sənaye məhəllələrinin yaradılması ilə bağlı olaraq, Prezidentinin sözügedən Fərmanının 2-ci bəndinin icrası ilə əlaqədar “Sənaye məhəllələr haqqında Nümunəvi Əsasnamə”nin layihəsi hazırlanmışdır və hazırda aidiyyəti dövlət qurumları tərəfindən müvafiq rəylərin alınaraq, razılaşdırılması proseduru həyata keçirilir. 2014-cü il ərzində Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) tərəfindən Azərbaycanın ixrac və investisiya imkanlarının təşviqi, yerli şirkətlərin biznes əlaqələrinin daha da genişləndirilməsi və ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşunun təbliği məqsədilə ümumilikdə **321** tədbir və ikitərəfli görüş (o cümlədən **201** Azərbaycanda, **120** xaricdə) təşkil olunmuşdur.

Beynəlxalq tərəfdaşlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədilə cari il ərzində AZPROMO ilə 9 ölkədən 15 tərəfdaş qurum arasında müvafiq tədbirlər çərçivəsində Anlaşma Memorandumları imzalanmışdır:

Belçika:

Valonyanın Xarici Ticarət və İnvestisiya Agentliyi (Awex) – 29 aprel 2014-cü il;

Monteneqro:

Monteneqronun İqtisadiyyat Palatası (CEM) – 5 mart 2014-cü il;

Monteneqronun İvestisiyaların Təşviqi Agentliyi (MİPA) – 5 mart 2014-cü il.

Rusiya:

Ural Ticarət-Sənaye Palatası – 13 mart 2014-cü il;

“Ulyanovsk vilayətinin sahibkarlığın inkişafı korporasiyası” Fondun – 14 aprel 2014-cü il;

Krasnodar Kənd Təsərrüfatı Elmi-Tədqiqat İnstitutu, “Kubanzerno” Elmi-İstehsalat Birliyi və “Qarabağ Taxıl” ASC – 18 aprel 2014-cü il;

İnquşetiya Respublikasının İqtisadi inkişaf nazirliyi – 23 iyun 2014-cü il;

Rusiyanın “Инвестируйте в Россию” İvestisiya Agentliyi – 24 iyun 2014-cü il;

Başkordıstanın Ticarət-Sənaye Palatası – 16 dekabr 2014-cü il.

İsveçrə:

Birgə Ticarət Palatası – Russiya/MDB – 26 may 2014-cü il;

Türkiyə:

Türkiyə Respublikasının Baş naziri yanında İvestisiyalara Dəstək və Təşviq Agentliyi (İSPAT) – 13 may 2014-cü il.

Qazaxıstan:

Manqıstau vilayətinin Sahibkarlar Palatası – 28 iyun 2014-cü il.

ABŞ:

ABŞ-Azərbaycan Ticarət Palatası (USACC) – 11 iyul 2014-cü il.

İran:

İvestisiya, iqtisadi və Texniki Dəstək Təşkilatı (OİETAİ) – 7 avqust 2014-cü il.

Macarıstan:

Macarıstanın Milli Ticarət Evi – 11 noyabr 2014-cü il.

Hesabat dövründə AZPROMO tərəfindən xarici şirkətlərə aşağıdakı dəstək göstərilmişdir:

2014-cü ildə AZPROMO tərəfindən 40 xarici şirkətin (Kanada, Türkiyə, Almaniya, Polşa, Hindistan, Çin, İspaniya, İtaliya, Gürcüstan, Cənubi Koreya, Küveyt, Fransa, BƏƏ, Rusiya, Hollandiya, Yunanıstan, Böyük Britaniya, İran, Moldova, Macarıstan, Çexiya, Latviya) Azərbaycanda biznes mühit, investisiya imkanları, prioritet olan iqtisadi səhələr, investisiya layihələri, yerli şirkətlər, qanunvericilik, vergi rejimi, gömrük rüsumları və digər bu kimi mövzularda olan sorğuları cavablandırılmış və dövlət orqanları və müvafiq sektorlarda fəaliyyət göstərən yerli şirkətlərlə görüşləri təşkil olunmuşdur. Onlardan 7 xarici şirkət müvafiq təşviq məlumatlandırma işlərindən sonra investisiya imkanlarının sonrakı müzakirəsi üçün Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı (SKSP) ilə əlaqələndirilmişdir. Parka təqdim edilmiş şirkətlərdən biri Fransanın "AIRLIQUID" şirkəti cari ilin may ayında keçirilmiş Azərbaycan-Fransa biznes forumu çərçivəsində SKSP ilə investisiya yatırılması barədə Anlaşma Memorandumu imzalamışdır.

2.2. Azərbaycanında iqtisadi inkişafın xarakteri və dinamikasına investisiya fəallığının təsiri

İnvestisiya fəallığı və onun nəticəsi olaraq iqtisadiyyatın artan sürətlə inkişafı üçün zəruri olan ilkin şərtlər olmalı və bütövlükdə əlverişli mühit formalaşdırılmalıdır. Yalnız tələb olunan şəraiti yaratmaqla qarşıya qoyulan məqsədlər reallaşdırıla bilər.

Sahibkarlığın inkişafı şəraitində investisiya fəallığına təsir edən amillərin öyrənilməsi vacib şərtlərdən biridir. İnvestisiya fəallığı xərclərinin səviyyəsi ilə əlaqədardır. Həmin amillərdən ikisi:1) investisiya xərcləri sayəsində sahibkarın əldə edə biləcəyi xalis mənfəətin norması;2) faiz dərəcəsi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində hər bir sahibkarı investisiya xərclərinə sövq edən amil kimi əldə ediləcəyi gözlənilən mənfəət çıxış edir. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan hər bir şəxs əsas fondlara investisiya qoyuluşunu o

zaman həyata keçirir ki, həmin fondun (istehsal vasitəsinin) istismarı zamanı kifayət qədər mənfəət əldə edə bilsin.

İnvestisiya xərclərinin səviyyəsini şərtləndirən ikinci mühüm amil götürülən kreditə görə ödənilən real faiz dərəcəsidir. Məlumdur ki, real kapitalın edilməsi üçün heç də həmişə təsərrüfatlarda kifayət qədər maliyyə vəsaiti olmur. Bu zaman kənardan borc alınmasına ehtiyac yaranır və həmin vəsaitə görə ödənilən faizin məbləği investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsinə birbaşa təsir göstərir. Əgər, investisiya qoyuluşundan gözlənilən kreditə görə ödənilən faiz dərəcəsinə aşırırsa, onda, obyektə, investisiya qoyuluşu səmərəli hesab olunur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bazar münasibətləri şəraitində məhz götürülən kreditə görə ödənilən real faiz dərəcəsi investisiya qoyuluşuna dair qərar qəbulu zamanı həlledici rol oynayır.

İnvestisiya qoyuluşlarının məbləği ilə faiz dərəcəsi arasında tərs mütənəsb əsillik var. Faiz dərəcəsi azaldıqca investisiya qoyuluşlarının həcmi artır və əksinə, verilən kreditlərə görə ödənilən faiz dərəcələrinin səviyyəsi elə olmalıdır ki, ölkədə investisiya fəallığı təmin olunsun. Bunun üçün Milli Bank tərəfindən istehsalın canlandırılmasına güclü təkan verə biləcək pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsi tələb olunur.

Milli Bank əlverişli pul-kredit siyasəti həyata keçirməklə yanaşı həm də pul tədarükünü sabitləşdirməli, iqtisadiyyatın inflyasiyasız inkişafına şərait yaratmalı, bu yolla investisiya qoyuluşları üçün əlverişli mühit formalaşdırılmalıdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, investisiya qoyuluşunu şərtləndirən başlıca amil kimi gözlənilən mənfəətin həcmi, həmçinin borc alınmış vəsaitə görə ödənilən faiz dərəcəsi çıxış edir. Göstərilən amillərlə yanaşı, bir sıra amillər mövcuddur ki, həmin amillər investisiya kimi qoyulan vəsaitin həcmindən asılı deyil, lakin investisiya qoyuluşlarına tələbatı müəyyənləşdirir. Həmin amillərə aşağıdakılar aiddir:1) avadanlıqların (əsas fondların) əldə edilməsinə, istismarına, həmçinin onlara xidmət göstərilməsinə çəkilən xərclər;2) sahibkarlar tərəfindən ödənilən

vergilər;3) texnoloji dəyişikliklər;4) mövcud olan əsas kapital;5) sahibkarların ümidləri.

Avadanlıqların (əsas fondların) əldə edilməsi, istismarı və onlara xidmət göstərilməsi ilə bağlı xərclərin artımı investisiya qoyuluşundan gözlənilən xalis mənfəətin həcmnin azalmasına gətirib çıxarır və əksinə.

Təəssüflər olsun ki, hazırda dünyanın inkişaf etmiş firmaları tərəfindən təklif olunan texniki resursların-əsas fondların qiymətləri hazırda özünün formalaşma dövrünü keçirən yerli istehsalçılar üçün çox yüksəkdir;ölkəmizdə isə həmin texniki resursları istehsal edən infrastruktur bölmələri inkişaf etməmişdir.

Respublikamızda qiymətlər sərbəstləşdirildikdən sonra qeyri-neft sektoru məhsullarının qiymətləri ilə bu sektorda istifadə olunan sənaye mənşəli istehsal vasitələrinin qiymətləri arasında formalaşmış uyğunsuzluq əsas fondlara investisiya qoyuluşunu daha da çətinləşdirmişdir. Ayrı-ayrı sahə məhsullarının qiymətlərinin artımından sənaye mənşəli istehsal vasitələrinin qiymətlərinin artımından dəfələrlə geridə qalması məhsul istehsalçıların maliyyə vəziyyətini daha da ağırlaşdırmış və istehsalın zərərlə başa gəlməsini şərtləndirən mühüm amilə çevrilmişdir. Deməli, istehsalçının öz vəsaiti, maliyyə resursu hesabına investisiya fəaliyyətini həyata keçirmək imkanları əslində olmur. Borc alınmış və cəlb olunmuş vəsaitlər hesabına isə əsas fondlarla bağlı bütöv problemləri həll etmək mümkün deyildir.

İnvestisiyaya dair qərar qəbuluna təsir göstərən amillər içərisində sahibkarlardan, məhsul istehsalçılarından tutulan vergilərin növü, sayı və onların dərəcəsi çox mühüm rol oynayır. Vergilərin sayının çox olması və vergi dərəcələrinin yüksəkliyi sahibkarların geniş təkrar istehsalı həyata keçirmək imkanlarını məhdudlaşdırır və əksinə, vergilərin əsaslandırılmış şəkildə qoyuluşu, onların dərəcələrinin optimallığı cəmiyyət üzvlərinin maddi rifahlarının yüksəlişinə və ayrı-ayrı təbəqələrin gəlirlərinin nisbətən bərabərləşməsinə və ən nəhayət, büdcədən maliyyələşdirilən investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasına imkan yaradır.

Hazırda respublikamızda yerli məhsul istehsalçılarından 9 müxtəlif adda vergi və ödəmələr tutulur ki, bu da onların maliyyə nəticələrinə kəskin mənfi təsir göstərməklə istehsalın zərərli başa gəlməsini şərtləndirən başlıca amil kimi çıxış edir. Əslində, indiyə qədər yerli istehsalçılar üçün tətbiq olunan vergilər istehsalı tənzimləmə və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri arasında mütənasib inkişafı təmin edən vəsaitdən daha çox büdcəni doldurmağa xidmət etmişdir. Bu isə yerli məhsul istehsalına çəkilən xərclərin artımına səbəb olmaqla, istehsalçıların öz vəsaitləri hesabına investisiya qoyuluşlarını həyata keçirməyə ciddi maneəyə çevrilmişdir.

Azərbaycanın yerli təsərrüfat subyektlərinə tətbiq olunan vergilərin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılması, həmçinin qeyri-neft sektoru üzrə məhsul istehsalçıları üçün nəzərdə tutulmuş güzəştlər investisiya fəallığına güclü təsir göstərməklə istehsalı daha da stimullaşdıracaqdır.

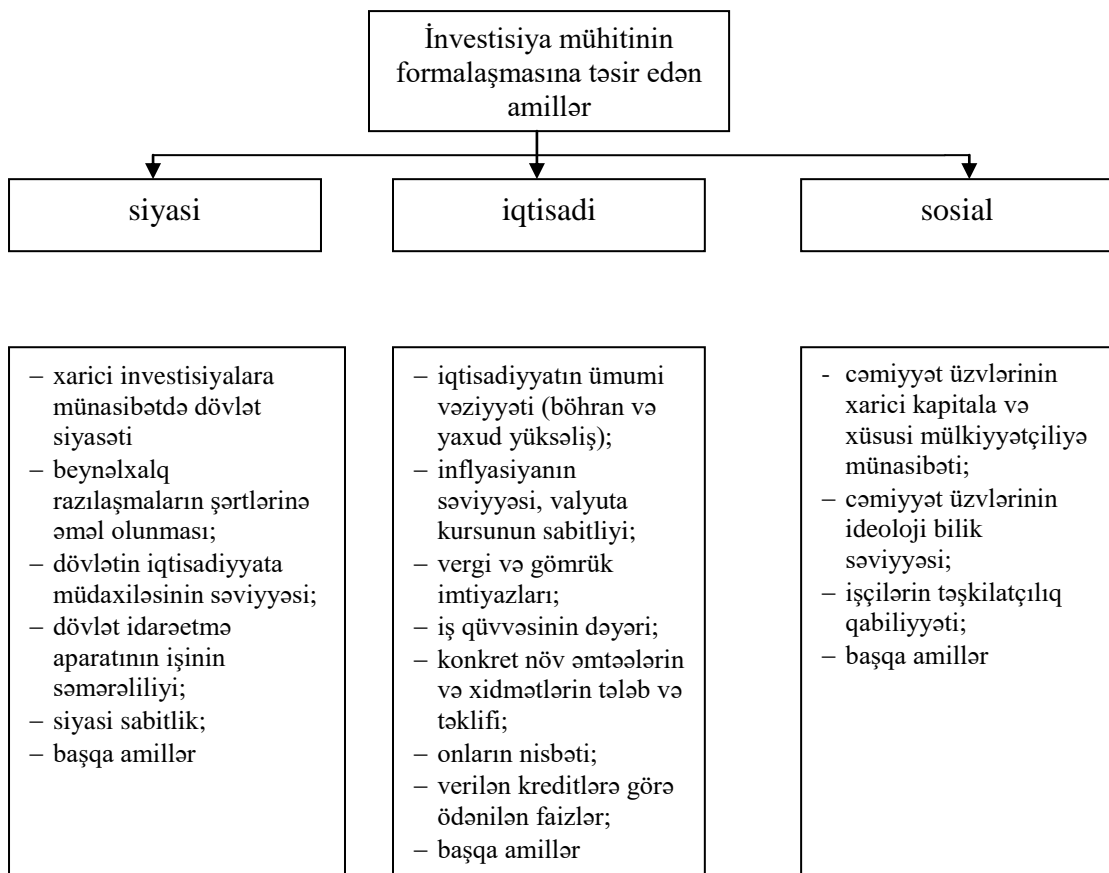
İnvestisiya fəallığını stimullaşdıran amillər sırasına texnoloji dəyişikliklər də aiddir. Məlumdur ki, daha məhsuldar əsas kapitalın tətbiqi istehsal xərclərini azaltmağa, beləliklə də, həmin əsas kapitalla investisiya qoyuluşundan daha çox xalis gəlir əldə etməyə imkan verir. Ümumiyyətlə, tətbiq olunduğu istehsal sahəsindən asılı olmayaraq texniki tərəqqinin nailiyyətləri investisiya fəallığının genişlənməsinə gətirib çıxarır.

Əsas kapitalın mövcudluğu özü də investisiya fəallığını şərtləndirən amillər sırasındadır. Müəssisə daxilində, yaxud bu və ya digər istehsal sahəsində zəruri tərkibdə və nisbətdə əsas fondların mövcudluğu həmin müəssisədə və ya istehsal sahəsində əsas fondlara investisiya qoyuluşunu ləngidir və əksinə.

İnvestisiya fəaliyyətinə daxili siyasi amillər, beynəlxalq aləmdə formalaşmış vəziyyət, həmçinin fond birjalarında və s. formalaşmış vəziyyət də ciddi təsir göstərən amillərdəndir. Daxili və xarici iqtisadi və siyasi amilləri qruplaşdırmışıq. Həmin amilləri:siyasi, iqtisadi və sosial amillər kimi üç böyük qrupa ayırmaq olar (sxem 2.1).

Qeyd etmək lazımdır ki, əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılmasına təsir göstərən amillər içərisində siyasi amillər daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Çünki

ölkə iqtisadiyyatının investisiya tələbatının ödənilməsi xarici kapitalın cəlb olunmasını tələb edir ki, bu da ilk növbədə ölkədə siyasi sabitliyin olması ilə bağlıdır. Artıq bu sahədə xeyli nailiyyətlər əldə edilmiş, xarici investisiyalara münasibətdə ölkəmizin mövqeyi aydınlaşmış, xarici kapitalın cəlb olunması təmin olunmuşdur. Lakin, hələlik, cəlb olunan investisiyaların böyük əksəriyyəti yanacaq-enerji kompleksinə qoyulmuşdur. Hazırda qeyri-neft sektoruna investisiya qoyuluşu tələb olunan səviyyədə deyil və ləng gedir. Odur ki, həmin sahələrin də həyati əhəmiyyətə malik olması nəzərə alınmaqla, bu sahələrə investisiya axını bütün mümkün iqtisadi vasitələrdən istifadə olunmaqla stimullaşdırılmalıdır.

Sxem 2.1. İnvestisiya mühitinin formalaşdırılmasına təsir göstərən amillər

Xarici investisiyaların emal sənaye sahələrində əsas fondların modernləşdirilməsinə və yeniləşdirilməsinə investisiya qoyuluşu qısa müddət ərzində hasilat sənayesi arasında balanslaşdırılmış inkişafa nail olmağa və vəsait qoyuluşunun özünü ödəməsinə imkan verə bilər.

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar olaraq dövlətin iqtisadi proseslərə məhdud müdaxiləsi, yalnız zəruri hallarda tənzimləmə tədbirləri istisna olmaqla, maliyyə sabitliyinin təmin olunması, həmçinin beynəlxalq razılaşmaların şərtlərinə əməl olunmasına təminat verilməsi, başlıcası isə investisiya fəaliyyəti haqqında zəruri qanunvericilik bazasının yaradılması investisiya mühitinin formalaşdırılmasını təmin etmişdir. Lakin bu mühitin daha da yaxşılaşdırılması üçün yenə də məqsədyönlü şəkildə işlərin görülməsi vacibdir. Bu işlərə: investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi, işçilərin (sahibkarların) təşkilatçılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsi, verilən kreditlərə görə əlverişli faiz dərəcələrinin müəyyənləşdirilməsi və s. aid ola bilər.

Ölkədə formalaşdırılmış əlverişli investisiya mühiti investisiya fəallığının artmasına, bu isə öz növbəsində iqtisadiyyatın davamlı inkişafına gətirib çıxarır.

Təhlil göstərir ki, əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi 1991-1995-ci illərdə 356,6 mln. manat, 1996-2000-ci illərdə 4553,5 mln. manat təşkil edirdisə, 2001-2005-ci illərdə bu rəqəm xeyli artaraq 17756,8 mln. manata 2006-2009-cu illərdə 31014,9 mln. manat, 2010-2014-cu illərdə isə 73 581 418,30 olmuşdur. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların strukturunda istehsal təyinatlı investisiyaların xüsusi çəkisi 1991-1995-ci ildə 64,9%, 1996-2000-ci illərdə 82%, 2001-2005-ci illərdə 89,3%, 2006-2009-cu illərdə 76,2 %, 2010-2014-cu illərdə isə 83,7 təşkil etmişdir (Cədvəl 2.1).

Lakin təhlil göstərir ki, 2003-cü ildən sonrakı illərdə istehsal təyinatlı obyektlər üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların bütövlükdə ölkə üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalarda xüsusi çəkisi tədriclə azalaraq 2003-cü ildəki 80,7 %-dən 2014-cu illərdə 58,0-% ə enmişdir (Cədvəl 2.1). Bununla belə, bütövlükdə əsas kapitalla investisiyaların 85 faizindən çoxunun istehsal təyinatlı olması, hər şeydən əvvəl, neft-qaz sektoruna yönəldilən investisiyanın sürətlə artması və böyük həcmə malik olması ilə izah edilir

	Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar, cəmi		o cümlədən:					
			Məhsul istehsalı obyektlərinin tikintisinə			Xidmət sahələri üzrə obyektlərin tikintisinə		
	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, %	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, %	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, %	ümumi həcmdə xüsusi çəkisi, faizlə
1998	1 102 425,6	121,1	842 951,5	...	76,4	259 474,1	...	23,6
1999	928 547,9	84,2	597 716,9	...	64,4	330 831,0	...	35,6
2000	967 821,1	104,2	680 025,9	...	70,2	287 795,2	...	29,8
2001	1 170 820,3	121,0	848 975,3	124,8	72,5	321 845,0	111,8	27,5
2002	2 106 976,7	180,0	1 690 619,1	199,1	80,3	416 357,6	129,4	19,7
2003	3 786 366,7	179,7	3 057 627,5	180,9	80,7	728 739,2	175,0	19,3
2004	4 922 755,9	130,0	3 973 010,4	129,9	80,7	949 745,5	130,3	19,3
2005	5 769 876,3	117,2	4 262 797,1	107,3	73,9	1 507 079,2	158,7	26,1
2006	6 234 483,7	108,1	4 365 127,0	102,4	70,1	1 869 356,7	124,0	29,9
2007	7 471 189,9	119,8	4 838 690,3	110,8	64,8	2 632 499,6	140,8	35,2
2008	9 944 153,8	131,8	4 651 970,1	95,2	46,8	5 292 183,7	199,0	53,2
2009	7 724 944,8	81,6	3 522 058,9	79,5	45,7	4 202 885,9	83,4	54,3
2010	9 905 665,8	121,2	4 821 024,8	129,4	48,7	5 084 641,0	114,3	51,3
2011	12 799 061,3	127,3	6 033 002,7	123,3	47,1	6 766 058,6	131,1	52,9
2012	15 407 274,4	118,5	7 187 757,7	117,3	46,7	8 219 516,7	119,6	53,3
2013	17 850 815,7	115,1	8 781 648,6	121,4	49,2	9 069 167,1	109,6	50,8
2014	17 618 601,1	98,3	10 225 173,7	116,0	58,0	7 393 427,4	81,2	42,0

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015, Bakı, "Səda" 2015.

Milli iqtisadiyyatın iri bloklara ayrılması aspektində əsas istehsalın, istehsal və sosial infrastrukturun struktur təhlili investisiya qoyuluşlarının prioritet istiqamətlərinin təkmilləşdirilməsinə imkan verir, çünki iqtisadi strukturun təkmilləşdirilməsinə tələbat labüd olaraq həyata keçirilən köklü iqtisadi dəyişikliklərin başlıca amili və vasitəsi kimi investisiyaların strukturunun da təkmilləşdirilməsini şərtləndirir.

İnvestisiyaların sahəvi strukturunun tədqiqi, mahiyyət etibarilə onların iqtisadiyyatdakı struktur dəyişikliklərə təsirini müəyyən edir. Bununla belə, əgər əvvəllər diqqət makroiqtisadi strukturda cəmləşirdisə, burada sahə səviyyəsində makroiqtisadi proporsiyaların öyrənilməsi vurğulanır. İnvestisiyaların sahəvi bölgüsü yalnız bütün iqtisadi proporsiyaların formalaşmasına deyil, həm də bütövlükdə iqtisadi artımın templərinə həlledici təsir göstərir.

İnvestisiyaların sahəvi strukturu xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələrinin inkişafına yönəldilmiş maliyyə resursları arasında nisbəti əks etdirir. Məlum

olduğu kimi, sahəvi proporsiyalar öz-özünə formalaşmır. Onlar bu və ya digər sahələrin inkişafına yönəldilən vəsaitlərdən asılıdır. Ona görə də, investisiyaların sahəvi strukturunun təkmilləşdirilməsi-bütövlükdə milli iqtisadiyyatın strukturunun təkmilləşdirilməsinin mühüm vasitəsidir.

Cədvəl 2.2

Əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların quruluşu (faktiki qiymətlərlə, min manat)

	Cəmi investisiyalar	o cümlədən:		
		tikinti-quraşdırma işləri	maşın, adanlıq, alət və inventarlar	sair işlər
1995	227 977,2	114 954,6	72 351,2	40 671,4
1996	644 453,5	391 256,1	150 808,2	102 389,2
1997	910 237,4	618 283,3	149 384,8	142 569,3
1998	1 102 425,6	802 412,4	185 372,1	114 641,1
1999	928 547,9	490 158,3	284 181,3	154 208,3
2000	967 821,1	412 331,7	226 964,3	328 525,1
2001	1 170 820,3	386 376,0	186 234,3	598 210,0
2002	2 106 976,7	930 159,0	640 624,5	536 193,2
2003	3 786 366,7	1 687 180,3	1 200 677,8	898 508,6
2004	4 922 755,9	2 488 338,5	1 174 912,4	1 259 505,0
2005	5 769 876,3	3 109 701,8	1 350 767,0	1 309 407,5
2006	6 234 483,7	3 162 232,5	1 872 178,6	1 200 072,6
2007	7 471 189,9	3 856 588,6	2 022 220,3	1 592 381,0
2008	9 944 153,8	5 919 856,5	2 729 378,1	1 294 919,2
2009	7 724 944,8	5 183 035,5	1 474 052,7	1 067 856,6
2010	9 905 665,8	6 569 414,6	2 579 498,8	756 752,4
2011	12 799 061,3	7 834 848,1	2 380 228,8	2 583 984,4
2012	15 407 274,4	9 407 896,2	2 348 758,2	3 650 620,0
2013	17 850 815,7	11 837 485,4	2 222 662,9	3 790 667,4
2014	17 618 601,1	13 287 645,3	2 064 804,0	2 266 151,8

Mənbə:Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015, Bakı, "Səda" 2015.

Azərbaycanın təsərrüfat strukturunda xammal sahələri, həmçinin ara məhsul istehsalının yüksək xüsusi çəkisi vardır. Hazırkı dövrdə əsas məsələ bu ara məhsulundan daha çox hazır əmək vasitələri və istehlak predmetləri istehsal etməkdən ibarətdir.

İstehsal predmetləri istehsal edən sahələrin inkişafının sürətləndirilməsi qoyuluşların səmərəliliyinin yüksəlməsi deməkdir. Əgər investisiya prosesi yeni texniki əsasda həyata keçirilirsə, onda daha az maddi istehsal xərcləri ilə sabit təkrar istehsal templərinin saxlanması üçün real imkanlar yaranır. Yeni texnikanın səmərəliliyi məhz onun yeni məhsul, o cümlədən istehlak predmetləri istehsalına köməyindən ibarətdir. İstehsal vasitələrinin zəruri artımı ilə müqayisədə hazır məhsulun üstün artım templəri onu göstərir ki, yeni müəssisələrin texniki rekonstruksiyası və tikintisi zamanı istehsal vasitələrinin kəmiyyətə artımındansa,

bütövlükdə ümumi məhsulun və milli gəlir artım templərini qorumağa imkan verən yeni texnika almaq zəruridir.

İqtisadi strukturu bir qayda olaraq, iqtisadi dinamikanın daha sabit elementidir. Onu dəyişdirmək üçün uzun müddətə böyük investisiyalar, həmçinin səmərə ictimai və əhalinin şəxsi tələbatlarına iqtisadiyyatın məqsədyönlü uyğunlaşdırılması zəruridir. Azərbaycanın konkret şəraitində ağır sənaye və hərbi sənaye kompleksindən maliyyə və maddi resursların istehlak malları və xidmətləri istehsal edən sahələrə köçürülməsi, yüksək texnologiyalı sahələrin, həmçinin tikinti kompleksinin prioritetinin təmin edilməsi, eksport və importu əvəz edən istehsalların yüksək texnologiyalı malları istehsal edən sektorunun yaradılması çox mühüm problemdir. Maliyyə-kredit və qiymət siyasəti, son təyinatlı məhsul buraxılışının dövlət tənzimlənməsi sistemi buna tabe olmalıdır.

Respublikada son illərdə əsas istehsalın sahələri arasında investisiyaların bölüşdürülməsi aşağıdakı kimi olmuşdur (Cədvəl 2.3).

Cədvəl 2.3
Sahələr üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyalar (faizlə)

İşlər	Cəmi investisiya qoyuluşu	O cümlədən:				
		Sənaye	Kənd təsərrüfatı, ovçuluq və meşə təsnifatı	Tikinti	Nəqliyyat, anbar təsərrüfatı və rabitə	Digər sahələr
1995	100,0	46,4	1,9	0,3	5,3	46,1
1996	100,0	72,0	1,5	0,2	3,4	22,9
1997	100,0	71,0	0,5	0,5	4,2	23,8
1998	100,0	75,0	0,6	0,6	6,6	17,2
1999	100,0	61,7	1,2	1,1	14,3	21,7
2000	100,0	68,2	0,7	0,3	9,2	21,6
2001	100,0	70,5	0,7	1,1	11,2	16,5
2002	100,0	77,3	0,8	1,9	6,6	13,4
2003	100,0	79,4	0,9	0,3	10,4	9,0
2004	100,0	79,6	0,7	0,4	8,7	10,6
2005	100,0	72,3	0,7	0,8	11,6	14,6
2006	100,0	68,9	0,9	0,2	13,5	16,5
2007	100,0	60,8	0,8	0,1	12,3	25,1
2008	100,0	42,1	0,9	0,7	21,6	35,1
2009	100,0	41,8	3,5	0,4	22,2	22,1
2010	100,0	41,1	0,9	0,7	21,6	36,1
2011	100,0	41,3	3,5	0,9	22,1	22,2
2012	100,0	39,1	4,2	3,2	17,0	25,5
2013	100,0	42,0	3,2	4,0	20,0	30,8
2014	100,0	43,4	2,1	12,6	13,9	28,0

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015, Bakı, "Səda", 2015.

Son illərdə ölkədə həyata keçirilən investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsi yeni tikintiyə yönəldilir. Məsələn, investisiya qoyuluşlarının əsas hissəsinin yönəldiyi sənayedə 2014-cü ildə fondların yeniləşmə əmsalı 13,2-ə bərabər olduğu halda, sıradan çıxma əmsalı 0,4-ə bərabər olmuşdur. Bu da əsasən neft və qaz hasilatı sahəsi hesabına olmuşdur. Belə ki, bu sahədə illik yeniləşmə əmsalı 2005-2014-cü illər ərzində 29,4-dən 15,5 arasında, sıradan sıxma əmsalı isə 0,1 və 0,2 arasında dəyişmişdir. Bunun nəticəsində də 2014-cü ildə bu sahədə əsas fondların dəyəri 2005-ci ilə nisbətən 4,2 dəfə artmış və əsas sənaye istehsal fondlarının strukturunda neft və qaz hasilatı sahəsinin payı qeyd edilən dövüdə 51 faizdən 74 faizə yüksəlmişdir.

Ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən investisiyaların ümumi həcmnin dəfələrlə artmasına baxmayaraq, kənd təsərrüfatının, tikintinin, təhsilin, səhiyyənin, elmin və digər xidmət sahələrinin maddi-texniki bazasının yenidən qurulmasına və genişləndirilməsinə çox az investisiya yönəldilir. Təhlil göstərir ki, 2000-2014-cü illər ərzində ümumi investisiyanın yalnız 0,7-3,5%-i aqrar sektorda, 0,3-0,4%-i tikintidə, 0,3-4%-i təhsil sektorunda istifadə edilmişdir.

Məntiqi olaraq, inkişaf edən iqtisadi şəraitdə investisiyaların sahəvi strukturu elə dəyişilməlidir ki, onda daha çox kapital verimi olan sahələrin payı yüksəlsin. Əgər cədvəlin məlumatlarına nəzərə salsaq, belə nəticə çıxarmaq olar ki, hazırkı dövüdə investisiya siyasətinin prioritet istiqamətləri kapital qoyuluşlarının iqtisadiyyatın digər sahələrinin inkişafına yönəldilməlidir. Lakin bu, ancaq ümumi nəticədir, çünki hər bir sahənin daxilində öz yarım sahələri və eyni istehsal səmərəliliyi olmayan müxtəlif müəssisələr vardır, ona görə də, bunlardan ən mütərəqqi olanların prioritet inkişafı bütövlükdə həmin sahədə iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına həlledici təsir göstərə bilər.

Əsas istehsal investisiya qoyuluşu həm də ona xidmət edən sahələr üçün xarakterikdir. Burada həmçinin investisiyaların xeyli azalması və yaranan milli gəlirin ümumi miqdarının müvafiq olaraq aşağı düşməsi ilə müşahidə olunur. Əsas istehsal sahələrində olduğu kimi, bu proseslər kapital veriminin azalması ilə

müşaiyət olunur. Azərbaycanda istehsala xidmət strukturu sənaye cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdən xeyli fərqlənir, onun inkişafı isə beynəlxalq əmək bölgüsünün dinamikasından geri qalır. Sənaye cəhətdən inkişaf etmiş dünya ilə müqayisədə respublikada yüksək texnoloji və elm tutumlu xüsusilə telekommunikasiya, rabitə və maliyyə fəaliyyətində zəruri olan xidmətlər çox yavaş inkişaf edir. Xidmət strukturunda sadə, əmək tələb edən fəaliyyət növləri daha geniş yayılmışdır, hərçənd ki, son zamanlar məlumat, elmi-texniki, kommunikasiya, nəqliyyat və maliyyə xidmətlərinin geniş spektri inkişaf etməyə başlayır. Xidmətin ənənəvi növlərinin çoxu haqqı az ödənilən və az məhsuldar fəaliyyət sahəsinə aiddir. Müasir xidmət növlərinin, elmi-texniki innovasiyaların imkanlarını məhdudlaşdırmayan dövlət sektoru və eləcə də özəl sektorda inkişaf etdirilməlidir.

Sənayenin inkişafı, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, həddindən artıq enerji və maddi tutumlu istehsal ilə yüksəlməsi xalq təsərrüfatının resurs tutumlu, bəzən təkrar istehsalın tamamlanmamış tsikli və istehsal üçün istehsal üstünlüyü ilə təkrar istehsalın tipinin qurulmasına gətirib çıxarmışdır. Bütün bunlar əsaslı surətdə sübut edir ki, hazırda struktur-investisiya siyasəti iqtisadi fəaliyyətin birinci bölməsindən ikinci bölməsinə istiqamətləndirilməyə, yəni emal sənayesinə, oradan yüksək səmərəli və sosial istiqamətli iqtisadiyyat yaratmaq üçün üçüncü emal tutumlu istehsallara, xidmətlərə, informasiya, istehsal və sosial infrastrukturun inkişaf etdirilməsinə yönəldilməlidir.

Son 7 ildə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın texnoloji strukturunda da xeyli dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, əsas fondların aktiv hissəsinə (maşın və avadanlıqlara) yönəldilən investisiyaların xüsusi çəkisi 2001-ci ildəki 15,9%-dən 2002-ci ildə 30,4%-ə, 2003-cü ildə 31,7%-ə qədər qalxmış, 2004-2005-ci illərdə 23-24 faiz civarına ensə də, 2006-cı ildə yenidən 30%-ə qədər yüksəlmiş və 2012-cı ildə 19,1-ə enmişdir (Cədvəl 2.2). Tikinti-quraşdırma işlərinə yönəldilən investisiyaların payı yüksəlməyə doğru meyl etməklə 2001-ci ildəki 33,0%-dən 2005-ci ildə 53,9%-ə qədər qalxmış, 2006-cı ildə isə bir qədər azalmaqla 50,7% təşkil etmiş, 2012-cı ildə 67,1-ə, 2014-cü ildə 75,5-ə, çatmışdır. Ümumiyyətlə,

tikinti-quraşdırma işlərinə investisiyaların xüsusi çəkisinin yüksək olması sahə strukturunda baş verən dəyişikliklə, daha doğrusu, neft sektoruna investisiyanın üstünlüyü ilə izah edilir.

Cədvəl 2.4

1990-2014-ci illərdə Azərbaycanda əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyanın texnoloji quruluşu (faizlə)

İllər	Cəmi investisiyalar	o cümlədən:		
		tikinti-quraşdırma işləri	maşın,avadanlıq,alət və inventarlar	sair işlər
1990	100	46,2	33,1	20,7
2000	100	42,6	23,5	33,9
2001	100	33,0	15,9	51,1
2002	100	44,1	30,4	25,5
2003	100	44,6	31,7	23,7
2004	100	50,5	23,9	25,6
2005	100	53,9	23,4	22,7
2006	100	50,7	30,0	19,3
2007	100	51,6	27,1	21,3
2008	100	59,5	27,5	13,0
2009	100	67,1	19,1	13,8
2010	100	56,5	30,5	16,0
2011	100	65,1	19,1	15,8
2012	100	61,1	17,8	20,1
2013	100	66,3	12,5	21,2
2014	100	75,5	11,7	11,8

Mənbə:Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri. 2015, Bakı, “Səda”, 2015.

Müqayisə üçün qeyd edək ki, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatı üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi dəfələrlə artmışdısa, neft sektoruna yönəldilən investisiyaların bütövlükdə əsas kapitalla yönəldilən investisiyalarda xüsusi çəkisi 1995-ci ildə 40,6%-dən 2000-ci ildə 51,9%-ə, 2005-ci ildə 65,2%-ə qalxmış, yalnız 2012-ci ildə azalaraq 26,6% təşkil etmiş, lakin sonra yenə yüksəmiş və 2014-cü ildə 33,8 % olmuşdur.

Cədvəl 2.5

1995-2014-ci illərdə Azərbaycanın neft sektoru və qeyri-neft sektoru üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların dinamikası və strukturu

	Cəmi		o cümlədən:					
	min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	neft sektoru			qeyri-neft sektoru		
			min manat	əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	xüsusi çəkisi, faizlə	min manat	əvvəlki ilə nisbətən, faizlə	xüsusi çəkisi, faizlə
1995	227977,2	100	92456,8	...	40,6	135520,4	...	59,4
1996	644453,5	100	429305,0	...	66,6	215148,5	...	33,4
1997	910237,4	100	535826,0	...	58,9	374411,4	...	41,1
1998	1102425,6	100	770340,5	...	69,9	332085,1	...	30,1
1999	928547,9	100	398599,4	...	42,9	529948,5	...	57,1
2000	967821,1	100	501907,9	...	51,9	465913,2	...	48,1

2001	1170820,3	100	686551,4	137,7	58,7	484268,9	102,6	41,3
2002	2106976,7	100	1448392,4	2,1 d,	68,8	658584,3	147,2	31,2
2003	3786366,7	100	2771092,1	192,2	73,2	1015274,6	137,9	26,8
2004	4922755,9	100	3708138,4	133,8	75,3	1214617,5	140,3	24,7
2005	5769876,3	100	3756167,6	101,3	65,2	2013708,7	162,4	34,8
2006	6234483,7	100	3408512,5	96,1	54,7	2825971,2	151,5	45,3
2007	7471189,9	100	3529865,3	111,5	47,2	3941324,6	137,3	52,8
2008	9944153,8	100	2922414,7	82,0	29,4	7021739,1	176,4	70,6
2009	7724 944,8	100	2058349,8	74,0	26,6	5666595,0	84,8	73,4
2010	9905665,8	100	2958491,7	135,9	29,9	6 947174,1	115,9	70,1
2011	12799061,3	100	3070236,0	102,2	24,0	9728825,3	138,0	76,0
2012	15407274,4	100	3854477,8	123,6	25,0	11552796,6	116,9	75,0
2013	17850815,7	100	5094617,8	131,3	28,5	12756197,9	109,7	71,5
2014	17618601,1	100	5959403,1	116,5	33,8	11659198,0	91,0	66,2

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015. Bakı, "Səda", 2015.

Daxili investisiyalarda dövlətin payı 50%-dən çox, xarici investisiyalarda isə cəmi 10% həcmində proqnozlaşdırılır. 2005-2014-ci illərdə istər daxili və istərsə də xarici investisiyalarda qeyri-dövlət investisiyaların xüsusi çəkisi xeyli artmışdır. Daxili və xarici investisiyaların sahə strukturu da bir-birindən xeyli fərqlidir. Daxili investisiyada neft sənayesi, nəqliyyat, rabitə və mənzil tikintisi üstünlük təşkil edir. Xarici investisiyaların sahəvi strukturu isə əsasən neft sənayesi ilə bağlıdır.

Cədvəl 2.6

1995-2014-ci illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət və qeyri-dövlət sektorları üzrə əsas fondların istifadəyə verilməsi

	cəmi	o cümlədən:				
		dövlət	qeyri-dövlət	ondan:		
				xüsusi	xarici və müştərək mülkiyyət	bələdiyyə mülkiyyəti
Əsas fondların istifadəyə verilməsi						
1995	75635,2	56308,6	19326,6	19326,6	-	-
1996	282862,1	185419,3	97442,9	63914,4	33528,4	-
1997	317098,9	165110,5	151988,4	64639,4	87349,0	-
1998	355814,1	256996,8	98817,3	51852,2	46965,1	-
1999	530216,4	286381,0	243835,4	60625,8	183209,6	-
2000	666856,7	422331,3	244525,4	108398,7	136126,7	-
2001	647612,9	313618,5	333994,4	168003,7	165990,7	-
2002	1162550,8	183879,9	978670,9	251419,6	727157,5	93,8
2003	2183096,0	657021,1	1526074,9	234317,4	1290669,9	1087,6
2004	3415724,0	659292,9	2756431,1	412743,7	2342532,1	1155,3
2005	4780670,3	582599,6	4198070,7	650997,5	3540855,6	6217,6
2006	5402472,4	1158024,4	4244448,0	687714,7	3542567,7	14165,6
2007	6035159,8	1723419,8	4311740,0	468628,6	3834009,3	9102,1
2008	8342371,1	2549605,4	5792765,7	1104293,5	4683285,0	5187,2
2009	6032 292,8	3241 459,5	2790 833,3	1394 189,3	1394 185,1	2458,9
2010	5961335,8	3160603,3	2800732,5	881891	1917865,1	976,4

2011	10624111.8	3697109.3	6927002.5	1358440.2	5567430.2	1132.1
2012	10194078,4	4885353,5	5308724,9	1245789,9	4061646,0	1289,0
2013	11143060,4	5539797,2	5603263,2	1290783,7	4311210,2	1269,3
2014	9336306,1	5060060,7	4276245,4	1189502,3	3085561,2	1181,9

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015. Bakı, "Səda", 2015.

İnvestorların hansı ölkədə işləmələr adətən bu ölkənin investisiya bazarında mövcud olan investisiya iqlimindən və bu ölkə həyata keçirilən investisiya siyasətindən asılı olur. Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyanın cəlb edilməsi xalq istehlakı malları istehsalının və xidmətlərinin genişlənməsinə, yeni texnologiyalara, idarəetmənin qabaqcıl üsullarına yiyələnməyə, etmənin qabaqcıl üsullarına yiyələnməyə, real bazar münasibətlərinə uyğun infrastruktur yaradılmasına imkan verir. Bundan başqa, xarici ölkələrdən alınan borc və kreditlərdən fərqli olaraq xarici investisiya xarici borca əlavə ağırlıq gətirmir.

Xarici investorları ölkəmizin iqtisadiyyatına sərmayə qoymağa sövq edən başlıca səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir:

- respublikamızın zəngin mineral-xammal resurslarına malik olması;
- yüksək ixtisaslı kadr potensialının mövcudluğu;
- xarici investisiyaların qorunmasına dair dövlət tərəfindən zəmanət verilməsi;
- normativ-hüquqi bazanın və qanunvericilik aktlarının mükəmməl olması.

Yeni iqtisadi şəraitdə respublika hökuməti tərəfindən milli investisiya siyasəti həyata keçirilərkən, əmək bölgüsündə ölkəmizin yeri müəyyən edilməlidir. Heç kimə sirr deyildir ki, hazırda inkişaf etmiş bazar ölkələri Azərbaycanı təbii ehtiyatlar mənbəyi kimi tanıyır. Əgər 2002-ci ildə xarici investisiyaların sahələr üzrə strukturuna nəzər yetirsək, görürük ki, investisiyaların təxminən 75-80%-i neft və qaz sahələrinə yönəldilmişdir. Təcrübə göstərir ki, hər hansı bir ölkəyə xaricdən birbaşa investisiyaların gətirilməsi yalnız iqtisadi və siyasi sabitlikdən asılıdır. Bundan başqa, dövlət ölkədə sahibkarlıq hüququnun qorunmasına təmin verməli, ədalətli rəqabət şəraiti yaratmalı, idxal və ixracdakı qanun pozuntularının qarşısını almalıdır. Eyni zamanda, dünya bazarlarında reklam fəaliyyətinin artırılması, kommunikasiya sisteminin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq maliyyə institutları

iləlaqələrin yaxşılaşdırılmasın da vacib sayılır. İnvestisiya qoyuluşları ilə gəlir əldə etməyin etibarlılığı arasında tərs mütənasib asılılığın mövcudluğu heç kimdəşübhə doğurmur. Məsələn, Avropanın inkişaf etmiş bazar ölkələri MDB ölkələrinə nisbətən investisiya qoyuluşu üçün xeyli etibarlı ölkələrdir. Buradan da məntiqi olaraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, investorların Azərbaycanda neft hasilatından bir il ərzində əldə etdikləri gəliri, Böyük Britaniyada 8-10 il müddətində qazanırlar. Odur ki, son illər respublika iqtisadiyyatının inkişafı üçün investorların sayı və eləcə də qoyulan investisiyaların həcmi artmışdır. Belə ki, bütün maliyyə mənbələri hesabına respublika iqtisadiyyatına qoyulan investisiyaların həcmi 2000-ci ildə 1299,8 mln. manatdan 2012-ci ildə 20251,1mln. manatadək, o cümlədən daxili investisiyalar uyğun olaraq 460,3 mln. manatdan 12148,4 mln. manatadək xarici investisiyalar isə 829,5 mln. manatdan 8102,7 mln. manatadək artmışdır. Qeyd etməyi vacib bilirik ki, milli iqtisadiyyatımıza xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesi 1994-cü ilin 20 sentyabrında “Əsrin müqaviləsi” adını almış ARDNŞ ilə bir sıra nəhəng xarici neft şirkətləri arasında bağlanmış neft kontraktlarından sonra başlanmış və bu proses tədricən geniş miqyas almışdır. Hazırda ölkəmizdə çoxlu investisiya layihələri reallaşdırılmaqdadır. Bunların içərisində neft sənayesinə qoyulan xarici investisiyalar böyük xüsusi çəkiyə malikdir. Belə ki, 2012-ci il neft sənayesinə qoyulan xarici investisiyalar 2668,0 manatadək artmaqla ümumi xarici investisiyalara xüsusi çəkisi 72,9 %-ə bərabər olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, neft və qaz hasilatı üzrə bağlanmış müqavilələr 30 il müddətinə nəzərdə tutulur ki, bunun da nəticəsində respublikamıza yatırılan xarici investisiya qoyuluşlarının məbləği 60 mlrd. ABŞ dollarına yaxın olacaqdır. Əsas kapitalla yönəldilən xarici investisiyalarda əsas yeri Böyük-Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Türkiyə və Almaniya tutur. 2014-ci ildə həmin ölkələrin əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyalarda payı müvafiq olaraq 46,4%, 17,2%, 9,8%, 6,8%, 6,5% və 6,4% təşkil etmişdir.

Cədvəl 2.7

2002-2014-ci illərdə xarici ölkələr üzrə əsas kapitala yönəldilmiş xarici investisiyalar

Ölkələrin adı	2002		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014	
	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə	Min manat	xüsusi çəkisi, faizlə
Cəmi	1560935,0	100,0	3664971,5	100,0	3333112,8	100,0	2844494,1	100,0	2241963,9	100,0	1645023,0	100,0	2406492,4	100,0	2600083,0	100,0	3258917,9	100,0	4671947,7	100,0	4903627,8	100,0
o cümlədən:																						
Böyük Britaniya	512638,2	32,8	1884732,4	51,4	1547680,4	46,4	1222640,1	43,0	1025571,7	45,8	800891,6	48,7	1247238,5	51,8	1184544,1	45,6	1096545,9	33,6	170757,4	36,5	1554998,6	31,7
ABŞ	346490,9	22,2	651317,4	17,8	574619,3	17,2	649560,7	22,8	435075,0	19,4	301041,9	18,3	359383,1	14,9	385675,7	14,8	439798,5	13,5	560242,6	12,0	380541,3	7,8
Yaponiya	206792,6	13,2	365906,3	10,0	325583,5	9,8	346650,2	12,2	225245,6	10,1	113147,1	6,9	180105,4	7,5	234413,0	9,0	332634,2	10,2	497817,8	10,7	310384,6	6,3
Norveç	99269,6	6,4	256751,6	7,0	225336,3	6,8	213144,0	7,5	139034,2	6,2	70526,3	4,3	111866,2	4,7	131017,4	5,0	389664,9	12,0	515421,3	11,0	901850,1	18,4
Türkiyə	199593,0	12,8	210635,1	5,8	215348,4	6,5	167986,1	5,9	147299,1	6,6	55929,2	3,4	95029,5	4,0	106294,3	4,1	211306,1	6,5	308231,9	6,6	418919,1	8,6
Almaniya	5228,8	0,3	88599,2	2,4	214433,5	6,4	36016,3	1,3	27648,8	1,2	40573,9	2,5	700,0	0,0	5854,4	0,2	9991,4	0,3			6 875,1	0,2
Səudiyyə Ərəbistanı	31166,0	2,0	81917,5	2,2	69071,6	2,1	3667,7	0,1	31438,4	1,4	34581,3	2,1	4268,1	0,2	2740,0	0,1	18857,1	0,6				
İsrail	53,3	0,0	-	-	41472,0	1,3	-	-	1690,3	0,1	25716,1	1,6	-	-	-	-	-	-				
Fransa	2335,1	0,2	17122,1	0,5	19586,4	0,6	13314,1	0,5	38476,5	1,7	12222,0	0,7	29451,0	1,2	45899,3	1,8	168102,3	5,2	156663,2	3,4	329 912,9	6,7
Çex Respublikası	-	-	-	-	17830,3	0,5	22171,5	0,8	15440,5	0,7	8480,1	0,5	216695,1	9,0	99993,8	3,9	128106,8	3,9	266 338,2	5,7	132 498,8	2,7
İran	2524,1	0,2	12176,2	0,3	16545,4	0,5	49823,5	1,6	-	-	6791,3	0,4	-	-	-	-	80406,0	2,5	123 787,7	2,7	296 117,4	6,0
Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri	999,5	0,1	8786,1	0,2	14208,6	0,4	2732,6	0,1	3089,2	0,1	6487,9	0,4	321,0	0,0	536,8	0,0	-	-				
İtaliya	-	-	17122,1	0,5	11846,5	0,4	1716,2	0,1	4140,4	0,2	2549,8	0,2	-	-	-	-	392,8	0,0	274,5	0,0	235,3	0,0
Qazaxıstan	-	-	-	-	969,6	0,0	811,0	0,0	968,6	0,1	2183,3	0,1	-	-	201,0	0,0	-	-				
Sinqapur	804,0	0,1	1862,7	0,1	962,1	0,0	746,9	0,0	912,9	0,0	1824,1	0,1	321,0	0,0	536,8	0,0	82,8	0,0	18 576,6	0,4	772,3	0,0
Rusiya	115920,5	7,4	612,2	0,0	456,6	0,0	2167,4	0,1	9914,7	0,4	864,2	0,1	1937,2	0,1	-	-	80406,0	2,5	128 267,1	2,7	296 117,4	6,0
İsveçrə	1086,0	0,1	1024,3	0,0	85,4	0,0	3327,7	0,1	777,7	0,0	803,7	0,0	2185,4	0,1	6364,1	0,2	111,9	0,0				
Lüksemburq	57,7	0,0	29,7	0,0	59,2	0,0	18,1	0,0	30099,1	1,3	300,5	0	40225,1	1,7	28273,8	1,1	12,0	0,0	10,8	0,0		
Avstriya	-	-	-	-	45,4	0,0	969,3	0,1	2280,5	0,1	-	-	11,1	0,0	74,3	0,0						
Yunanıstan	6874,4	0,4	17838,0	0,5	-	-	-	-	560,8	0,0	-	-	551,8	0,0	-	-	-	-				
Çin	-	-	11118,1	0,3	-	-	-	-					-	-	-	-	-	-				
Beynəlxalq təşkilatlar	28756,3	1,8	37392,6	1,0	36972,3	1,1	105868,1	3,7					116133,3	4,8	368201,0	14,2	271251,9	8,3	231 080,6	4,9	230 399,5	4,7

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri, 2015. Bakı, "Səda", 2015.

İnvestorların hansı ölkədə işləmələr adətən bu ölkənin investisiya bazarında mövcud olan investisiya iqlimindən və bu ölkə həyata keçirilən investisiya siyasətindən asılı olur.

Ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyanın cəlb edilməsi xalq istehlakı malları istehsalının və xidmətlərinin genişlənməsinə, yeni texnologiyalara, idarəetmənin qabaqcıl üsullarına yiyələnməyə, etmənin qabaqcıl üsullarına yiyələnməyə, real bazar münasibətlərinə uyğun infrastruktur yaradılmasına imkan verir. Bundan başqa, xarici ölkələrdən alınan borc və kreditlərdən fərqli olaraq xarici investisiya xarici borca əlavə ağırlıq gətirmir.

Xarici investorları ölkəmizin iqtisadiyyatına sərmayə qoymağa sövq edən başlıca səbəblər aşağıdakılardan ibarətdir:

- respublikamızın zəngin mineral-xammal resurslarına malik olması;
- yüksək ixtisaslı kadr potensialının mövcudluğu;
- xarici investisiyaların qorunmasına dair dövlət tərəfindən zəmanət verilməsi;
- normativ-hüquqi bazanın və qanunvericilik aktlarının mükəmməl olması.

Yeni iqtisadi şəraitdə respublika hökuməti tərəfindən milli investisiya siyasəti həyata keçirilərkən, əmək bölgüsündə ölkəmizin yeri müəyyən edilməlidir. Heç kimə sirr deyildir ki, hazırda inkişaf etmiş bazar ölkələri Azərbaycanı təbii ehtiyatlar mənbəyi kimi tanıyır. Əgər 2002-ci ildə xarici investisiyaların sahələr üzrə strukturuna nəzər yetirsək, görürük ki, investisiyaların təxminən 75-80%-i neft və qaz sahələrinə yönəldilmişdir.

Təcrübə göstərir ki, hər hansı bir ölkəyə xaricdən birbaşa investisiyaların gətirilməsi yalnız iqtisadi və siyasi sabitlikdən asılıdır. Bundan başqa, dövlət ölkədə sahibkarlıq hüququnun qorunmasına təmin verməli, ədalətli rəqabət şəraiti yaratmalı, idxal və ixracdakı qanun pozuntularının qarşısını almalıdır. Eyni zamanda, dünya bazarlarında reklam fəaliyyətinin artırılması, kommunikasiya sisteminin yaxşılaşdırılması və beynəlxalq maliyyə institutları ilə əlaqələrin yaxşılaşdırılmasının da vacib sayılır.

İnvestisiya qoyuluşları ilə gəlir əldə etməyin etibarlılığı arasında tərs mütənasib asılılığın mövcudluğu heç kimdə şübhə doğurmur. Məsələn, Avropanın inkişaf etmiş bazar ölkələri MDB ölkələrinə nisbətən investisiya qoyuluşu üçün xeyli etibarlı ölkələrdir. Buradan da məntiqi olaraq belə bir qənaətə gəlmək olar ki, investorların Azərbaycanda neft hasilatından bir il ərzində əldə etdikləri gəliri, Böyük Britaniyada 8-10 il müddətində qazanırlar.

Odur ki, son illər respublika iqtisadiyyatının inkişafı üçün investorların sayı və eləcə də qoyulan investisiyaların həcmi artmışdır. Qeyd etməyi vacib bilirik ki, milli iqtisadiyyatımıza xarici investisiyaların cəlb edilməsi prosesi 1994-cü ilin 20 sentyabrında “Əsrin müqaviləsi” adını almış ARDNŞ ilə bir sıra nəhəng xarici neft şirkətləri arasında bağlanmış neft kontraktlarından sonra başlanmış və bu proses tədricən geniş miqyas almışdır.

Hazırda ölkəmizdə çoxlu investisiya layihələri reallaşdırılmaqdadır. Bunların içərisində neft sənayesinə qoyulan xarici investisiyalar böyük xüsusi çəkiyə malikdir.

Onu da qeyd edək ki, neft və qaz hasilatı üzrə bağlanmış müqavilələr 30 il müddətinə nəzərdə tutulur ki, bunun da nəticəsində respublikamıza yatırılan xarici investisiya qoyuluşlarının məbləği 60 mlrd. ABŞ dollarına yaxın olacaqdır.

Əsas kapitalla yönəldilən xarici investisiyalarda əsas yeri Böyük-Britaniya, ABŞ, Yaponiya, Norveç, Türkiyə və Almaniya tutur. 2014-cü ildə həmin ölkələrin əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyalarda payı müvafiq olaraq 46,4%, 17,2%, 9,8%, 6,8%, 6,5% və 6,4% təşkil etmişdir.

Bundan başqa, ölkə iqtisadiyyatına xarici investisiyaların axınını stimullaşdırmaq, zəngin neft-qaz yataqlarının mənimsənilməsini sürətləndirmək məqsədilə respublikamızın ərazisində hasilatın pay bölgüsü üzrə sazişlər əsasında karbohidrogen fəaliyyətini həyata keçirən xarici şirkətlər üçün müvafiq protokollarla tənzimlənən, Vergi Məcəlləsindən fərqli üstünlüklərə malik olan xüsusi rejimli vergitutma mexanizmi nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, respublikamızda karbohidrogen fəaliyyətini həyata keçirən xarici subpodratçı

şirkətlər gördükləri iş və xidmətlərə görə əldə etdikləri gəlirdən yalnız 5-8% dərəcəsi ilə ödəniş mənbəyində tutulan mənfəət vergisinin ödəyiciləri olmaqla digər vergilərdən azaddırlar. Eyni zamanda, neft sazişləri üzrə podratçı tərəf sayılan xarici şirkətlərin karbohidrogen fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirləri isə həmin sazişlərlə müəyyən olunan dərəcələrlə yalnız mənfəət vergisinə cəlb olunur.

Kapitalın investisiyalaşdırılmasının birbaşa forması emitentin aktivlərinin maliyyə etibarlılığından asılıdır. Fond bazarında səhmlərin əldə edilməsi formasında borc kapitalın təqdim edilməsini təkrar fond bazarının inkişaf etməməsi və səhmin bazar dəyərinin kəskinləşməsinin olmaması xeyli çətinləşdirir. İstər regionlar, istərsədə ölkə səviyyəsində investisiyalaşdırmanın daxili mənbələri hələ ki lazımı sürətlə inkişaf etmir. Investisiyanın fəallaşdırılmasında üstünlük əhalinin əmanətlərinin və təsərrüfat subyektlərinin yığımının cəlb edilməsi və reinvestisiyalaşdırılmasında bank mexanizminin inkişafına verilir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə investisiya prosesinin fəallaşmasının bu cür real zəminin ortaya çıxmasının obyektiv zəruriliyi dövlətin pul – kredit, büdcə – vergi və qiymət siyasəti ilə qarşılıqlı uzlaşdırılan makro iqtisadi amillərə uyğun olaraq səhmdar mülkiyyət formalarının imkanlarından istifadə olunması və fond bazarından investisiyanın cəlb edilməsi ilə şərtlənir.

Investisiya axınlarının və daxili yığımın daralması investisiyanın faydalılığını əhəmiyyətli şəkildə aşağı salmışdır. Bununla yanaşı istehsalın real sektorlarında investisiya fəallığının zəifləməsi aşağıdakılarla şərtlənir:

1) Sənaye istehsalının azalma meyli potensial investorlar üçün onun investisiya cəlb ediciliyini aşağı salmışdır;

2) Əhalinin əmanətinin və toplanmış xüsusi kapitalın cəlb etmə mexanizminin zəifliyi və iqtisadiyyatın real sektorlarının inkişafında onlardan kifayət qədər istifadə olunmaması;

3) Maliyyə institutlarının və maliyyə vasitəçilərinin maliyyə sabitliyinin kifayət səviyyədə olmaması ev təsərrüfatlarının və təsərrüfat subyektləri kimi potensial investorların onlara inamının itirilməsinə gətirib çıxarmışdır;

4) Bank likvidliyinin idarəedilməsi mexanizminin işlənilib hazırlanmaması bank kvapitalının yığım tempini aşağı salır, bank aktivlərinin real sektorlara investisiya prosesini ləngidir;

5) Maliyyə və fond bazarının ayrı-ayrı segmentlərinin və vasitələrinin inkişaf etməməsi əmanətin və portfel investisiyanın sığortalaşmasının və təminatlılığının yüksəldilməni tələb edir;

6) İqtisadiyyatın kapital tutumlu prioritet sektorlarının inkişafı üzrə uzunmüddətli investisiya layihələrinin olmaması bu məqsədlər üçün bank aktivlərinin fəal cəlb edilməsini ləngidir.

Bank sisteminin investisiya potensialının artırılması dərəcəsi kapitallaşmanı çatışmazlığı ilə məhdudlanır və bank sektorunun likvidlik probleminin həll edilməməsi bankların ardıcıl restuktruzasiyasına səbəb olmuşdur.

Bankların kapitallaşmasının yüksəlməsi və onların investisiya imkanlarının genişlənməsi inkişafın qarşılıqlı əlaqədə olan aşağıdakı meyilləri ilə izah olunur:

- 1) Əlavə aktivlərin cəlb edilməsi ilə bank sferasında rəqabətin artması;
- 2) Bank aktivlərinin az riskli spekulativ maliyyə vasitələrinə yerdəyişməsinə cəhd göstərilməsi;
- 3) Fəaliyyətin daim kapitallaşdırılması və konsolidasiyası zəruriliyi;
- 4) Maliyyə risklərinin yüksəlməsi və likvidliyin təhlükə altında olması;
- 5) Mərkəzi Bank tərəfindən maliyyə sabitliyi standartlarına nəzarətin güclənməsi.

Bankda pul axınlarının səmərəli idarəedilməsinin, düzgün maliyyə menecmentinin pul vəsaitlərinin daxili yığım, iqtisadi artımı və istehlakın cənişləndirilməsi üçün birinci dərəcəli əhəmiyyəti vardır. Maliyyə institutlarından kənar pul dövriyyəsinin, kapital ixracının mövcudluğu, maliyyə vasitəçilərinin investisiya potensialını, pul vəsaitlərinin dövriyyəsi sürətini və iqtisadiyyatın investisiya imkanların aşağı salır. Eyni zamanda pul və kapital bazarının vəziyyəti, maliyyə institutlarının və vasitələrinin inkişafı ümumi makroiqtisadi göstəricilərə və vəziyyətə əhəmiyyətli təsir göstərir.

Investisiya yığımının bir hissəsi kimi borc bazarının iqtisadi artım və yüksəliş üçün sabit inkişafı bank institutlarının səmərəli inkişafını, bankların kapitallaşma səviyyəsini yüksəltmək məqsədilə hər bir bank daxilində pul tədavülü sisteminin yüksək gəlirlə idarəedilməni və bütün bank sisteminin möhkəmləndirilməni müyyən edir.

Bankların maliyyə sabitliyinin idarəedilməsi gəlirliliyin və bütün mümkün risklərin idarəedilməsi ilə sıx bağlıdır. Perspektivdə ölkənin iqtisadi artımının maliyyələşdirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə daxili əmanətin və investisiyanın vəziyyətindən asılı olacaqdır. Milli əmanətin yüksək norması iqtisadiyyatın real sektorlarının qısamüddətli və uzunmüddətli kreditləşdirilməni təmin edəcəkdir. Bu isə əhəmiyyətli şəkildə bankların maliyyə sabitliyi ilə şərtlənir.

Rəqabət şəraitində təşkilati-hüquqi formalı istənilən təsərrüfat subyektinin uğurlu inkişafı daha çox onun investisiya fəallığının dərəcəsindən asılıdır. Bunun bazar iqtisadiyyatının aksioması da adlandırmaq olar.

Investisiyanın sabitliyi? onların maliyyələşdirilməsi məsələlərinin həll edilməsi müəssisələr və bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsinin mühüm amilləridir. Bütün bunlar bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiya layihələrinin hazırlanması, maliyyələşdirilməsi və reallaşdırılması təcrübəsinin öyrənilməsini aktual edir. Bu məsələlər içərisində diqqəti cəlb edənlər investisiya proseslərinin dövlət dəstəyinin təşkili, layihələrin həyat qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi, metodikası, investisiya layihələrinin risklərinin idarə edilməsi, investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üsulları və metodlarıdır. Sadalananların sonuncusu çərçivəsində layihəli maliyyələşdirmə problemi xüsusi ilə maraqlıdır. Cəmiyyət inkişaf etdikcə investisiyaya tələbatlar maliyyələşdirmənin ənənəvi vasitələri ilə tam şəkildə təmin edilə bilməz. Bu problemi maliyyə vasitələrinin yeni formalarından istifadə edərək həll etmək olar. Araşdırma göstərir ki, Azərbaycan Respublikasının bank sistemi dünya təcrübəsində geniş yayılmış mövcud istehsalın genişləndirilməsi və yeniləşdirilməsi layihələrinin maliyyələşdirilməsinin bütün mümkün üsullarından hələ ki istifadə etmir.

Bunlara əsaslanaraq yerli bank təcrübəsində kredit əməliyyatlarının yeni növlərinin, necə deyərlər, investisiya fəaliyyətinin layihəli maliyyələşdirilməsinin tətbiqi faydalı ola bilər. Layihəli kreditləşdirmə artıq dünya təcrübəsində geniş yayılmış iqtisadiyyatın real sektorların layihəli investisiyanın təşkili formalarından biridir.

Rəqabətqabiliyyətli yeni istehsalın yaradılmasının və texniki təchizatın büdcə tərəfindən maliyyələşdirilməsinin fasiləsiz azaldığı şəraitdə investisiya layihələrin reallaşdırılmasında bank kreditləşdirməsinin inkişafı daha aktualıq kəsb edir. Burada söhbət Azərbaycanın gənc kommərsiya bankları üçün vacib və perspektivli olan orta və uzun müddətli kreditləşdirmədən gedir.

Fikrimizcə ölkədə layihəli kreditləşdirmənin geniş inkişafına bir sıra konkret problemlər mane olur. Bunlara aiddir: iri investisiya layihələrini reallaşdırma bilən kredit qabiliyyətli müəssisələrin az olması; bizim banklarda bu cür layihələrin kreditləşdirilməsinin müasir etibarlı mexanizmlərini, keyfiyyətli təhlili həyata keçirən mütəxəssislərin, təcrübənin olmaması; müəssisə və banklarda keyfiyyətli investisiya layihələrinin və biznes planlarını işləyib hazırlayan yaradıcı mütəxəssislərin, layihəli risklərin idarə edilməsi təcrübəsinin olmaması. Buraya layihəli kreditləşdirmə metodu ilə investisiyanın maliyyələşdirilməsinin mahiyyəti haqqında təsəvvürün olmamasını da aid etmək olar.

Bunlarla əlaqədar olaraq yerli bank təcrübəsində yeni texnologiyaların tətbiqini, layihəli risklərin və kreditləşdirmənin idarə edilməsinin, müasir vasitələrini və metodlarını bacaran mütəxəssislərin hazırlanması olduqca vacibdir.

Bazar iqtisadiyyatı investisiyalaşdırmanın bütün mexanizmini köklü surətdə dəyişir. Yığım fondu və kapital qoyuluşu mərkəzdən formalaşdırılan və müəyyən edilən mərkəzləşdirilmiş iqtisadiyyatdan fərqli olaraq, indi təkrar istehsalın genişləndirilməsinin əsas mənbələri – xüsusi maliyyə resursları və borc vəsaitləridir, başlıca stimullaşdırıcı mexanizmləri isə bazar və rəqabətdir (65). Bununla əlaqədar olaraq iqtisadiyyatın investisiyaya tələbatı onun gələcək inkişafı üçün həlledici amil kimi çıxış edir.

Investisiya yeni kapitalın yaradılması prosesidir. Başqa sözlə desək, investisiyalaşdırma bu faydalı səmərə və gəlir əldə etmək məqsədilə investisiyanın investisiya fəaliyyətinin konkret obyektlərinə transformasiya prosesidir.

Elmi ədəbiyyatda investisiya layihələri haqqında çoxlu sayda ən müxtəlif baxışlara rast gəlmək olar. Investisiya layihələri dedikdə investisiyanın konkret vəzifəsinin həll edilməsinə istiqamətlənən uzlaşdırılmış, qarşılıqlı əlaqədə olan tədbirlər kompleksi başa düşülür.

«Layihəli kreditləşdirmə» (bəzən «layihəli maliyyələşdirmə») anlayışı XX əsrin 70-ci illərində neft böhranı ilə əlaqədar olaraq yaranmışdır.

Investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsinin bu metodu ənənəvi metodlardan ilk növbədə onunla fərqlənir ki, burada kreditorlar kimi müxtəlif subyektlər və kreditin bütün formaları (kommersiya, dövlət, ipoteka, maliyyə lizinqi və s.) çıxış edə bilər.

Ənənəvi metodlardan fərqli olaraq layihəli kreditləşdirmə investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün verilən uzunmüddətli kreditlərin təmin edilməsinin xüsusi üsulları ilə xarakterizə olunur. Banklar və digər kreditorlar qarşısında uzunmüddətli öhdəliklərin təmin edilməsinin əsas mənbəyi investisiya layihəsinin özünün həyat qabiliyyətliliyi, başqa sözlə desək, yeni yaradılan və texniki cəhətdən modernləşdirilən müəssisənin gələcəkdə gəlir gətirməsidir.

Təcrübədə qarışıq təminatla tez-tez rast gəlinir. Bununla layihəli kreditləşmənin yeni bir xüsusiyyəti üzə çıxır. Belə ki, o, adətən kreditin iri həcminə, verilmiş borcun və ona görə faizlərin qaytarılmamasına görə artan risklə bağlıdır. Bu zaman layihəli təhlilə, biznes planın və texniki-iqtisadi əsasların real qiymətləndirilməsinə, həmçinin investisiya layihələrini reallaşdırarkən riskin aşağı salınmasına xüsusi fikir verilir. Layihəli kreditləşmənin mühüm xüsusiyyətlərindən biri layihəli risklərin idarə edilməsinin onu reallaşdıran iştirakçılar arasında bölgüsündən ibarət olmasıdır.

2.3. Xarici investisiyalardan istifadə olunmanın müasir vəziyyəti və onun səmərəliliyi

Hər hansı şirkətin xaricdə kapital qoyması haqqında qərar qəbul etməsi xarici investisiyanın səmərəliliyi ilə bağlıdır. Eyni zamanda, bütövlükdə milli iqtisadiyyata xarici kapitalın investisiya olunması məsələsi də ondan səmərəli istifadənin səviyyəsi ilə əlaqədardır. Bununla yanaşı, xarici investisiyanın ölkədən kənara çıxarılmasının həmin ölkənin iqtisadiyyatına necə təsir etməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edən məqsədlərdəndir. Xarici investisiyalardan səmərəli istifadə olunması əslində onların üstün olaraq hansı sahələrə yönəldilməsindən ibarətdir.

Xarici investisiyaların üstün olaraq hansı sahələrə yönəldilməsini müəyyən edərkən, ilk növbədə, milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətləri, keçid dövrünün real şərtləri, eləcə də beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanda xarici investisiyaların yanacaq-energetika sahəsinə cəlb edilməsi sahəsində xeyli görülmüş və bu sahənin yüksək inkişafına nail olunmuşdur. Lakin qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb olunması sahəsində mövcud problemlər hələ də öz həllini tapmamış və xarici kapitalın səmərəsiz istifadəsini formalaşdırmışdır. Əksər hallarda qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaları cəlb etmə məqsədilə nəzərdə tutulan dövlət proqramını işləyib hazırlayarkən onun ayrı-ayrı qeyri-neft sektorları üzrə tərtib olunmasına üstünlük verilir ki, bu da problemə kompleks yanaşma baxımından düzgün deyildir. Ona görə də hesab edirik ki, qeyri-neft sektoruna xarici investisiyaların cəlb olunması sistemli işlənməli, bu sahənin müxtəlif bölmələri arasında müvafiq mütənasiblik gözlənilməlidir. Hazırda neft sektorundan əldə edilən gəlirlər Neft Fondunda cəmləşdirilsə də, həmin vəsaitlərin qeyri-neft sahələrinin inkişafına yönəldilməsi üçün kompleks proqram hazırlanmamışdır. Hesab edirik ki, qeyri-neft sektorunda vəsaitlərin səmərəliliyini yüksəltmək məqsədilə bu sahəyə aid investisiya layihələrinin işlənməsi istiqamətində zəruri elmi-təcrübə tədqiqatlarının aparılmasına ehtiyac vardır.

İqtisadi inkişafın sahələrarası prioritetlərini araşdırarkən struktur-investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi prosesində balanslaşdırılmış yanaşmaya üstünlük

vermək lazımdır. Respublikamızın hazırki şəraitində xarici kapitalı cəlb edəndə həm ağır sənaye sahələrini, həm də yüngül sənaye sahələrini nəzərə almaq lazımdır. Ona görə ki, xarici kapitalın birtərəfli cəlb olunması mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Xarici kapitalın sahələrarası prioritetlərin işlənməsi prosesində müvafiq sənaye sahələrinin ixrac potensialının qiymətləndirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Respublikamızın yüngül və yeyinti sənayesində rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsalı üçün müvafiq amillərin mövcudluğu bu sahəyə xarici investisiyaların cəlb olunmasını tələb edir. Lakin bu heç də o demək deyildir ki, ölkənin ağır sənaye sahələrinə investisiya siyasətində prioritet istiqamət kimi baxılır. Məsələn burasındadır ki, yüngül və yeyinti sənayesinə xarici kapitalın stimullaşdırılması digər sahələrə nisbətən ilkin məqsədlər kimi qarşıya qoyulur.

Azərbaycan respublikasında investorların investisiyalarının məhsulun pay bölgüsü haqqında konsessiyalar və sazişlər əsasında cəlb edilməsi öz inkişafını tapmamışdır. Bu forma başqa ölkələrdə, ilk növbədə xarici investisiya qoyuluşlarını yeraltı sərvətlərin, meşə və su resurslarının işlənməsi, dövlət torpaqlarının istifadəsində tətbiq edilir. Xarici investorlar arasında artıq konsession əsaslarında bir sıra Azərbaycan yataqlarının mənimsənilməsi üçün tenderlər keçirilməsinə baxmayaraq, artıq cəlb olunmuş birbaşa investisiyaların strukturunun təhlili ilk növbədə onların dar sahədə istiqamətinə dəlalət edir. Bu investisiyaların böyük bir hissəsi ya ixrac istiqamətli sahələrə yanacaq energetika kompleksinə (YEK), ya qısa müddətə ödənilən yüksək gəlirli və kiçik fond tutumlu layihələrə yönəldilir (ticarət, telekommunikasiya, ictimai iaşə, iri şəhərlərdə idarə və mehmanxana binalarının tikintisi, yeyinti sənayesi, maliyyə xidmətləri və s.).

1994-cü ildən başlayaraq Azərbaycan qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığa əsaslanan “açıq qapı” siyasətinin həyata keçirilməsi, xarici investisiyaların qorunmasına təminat verilməsi və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılması nəticəsində Azərbaycanın milli iqtisadiyyatına qoyulan xarici investisiyaların həcmi ildən-ilə sürətlə artmaqdadır. “Əsrin kontraktı” adlanan neft

müqavilələrinin bağlanması ilə 20 sentyabr 1994-cü ildən start götürən və ölkəmizə xarici sərmayə axınının neft sektoruna yönələn hissəsi 1995-ci ildə xarici investisiyaların 37%-i, 1996-cı ildə 70%-i, 1997-ci ildə 64%-i, 1998-ci ildə 61%-nə bərabər idisə, 2005-ci ildə onun xüsusi çəkisi 87,6%, 2006-cı ildə 83,6%, 2007-cı ildə 90,5%, 2008-cı ildə 85,1%, 2014-cü ildə isə 52,6% təşkil etmiş, yalnız az bir hissəsi iqtisadiyyatın digər sahələrinə yönəldilmişdir (Cədvəl 2.6-2.7). Göründüyü kimi, xarici kapitalın respublika iqtisadiyyatına axını, xarici investorlarda marağı getdikcə artırır. Bu bilavasitə Azərbaycanın zəngin təbii ehtiyatlarının, xammal resurslarının olması ilə yanaşı, kifayət qədər ucuz işçi qüvvəsinin olması, eyni zamanda ixtisaslı, elmi-texniki kadr potensialının mövcudluğu, Azərbaycanın tutduğu coğrafi mövqeyi, nəqliyyat əlaqələri və onun məhsullarını dünya bazarına çıxara bilməsi üçün əlverişli şəraitin olması ilə əlaqədardır.

Cədvəl 2.8

2012-2014-cü illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatının sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyalar

	2012		2013		2014	
	min manat	%	min manat	%	min manat	%
Əsas kapitalla yönəldilmiş vəsaitlər, cəmi	15407274,4	100,0	17850815,7	100,0	17 618 601,1	100,0
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq	648836,7	4,2	574272,6	3,2	363 946,9	2,1
Sənaye	6039881,3	39,2	7499599,6	42,0	7 639 549,0	43,4
Mədəncixarma sənayesi	3857186,3	25,0	5095150,2	28,5	5 947 913,7	33,8
Emal sənayesi	861213,8	5,6	888939,3	5,0	644 551,4	3,7
Qida məhsullarının istehsalı	75297,4	0,5	160818,1	0,9	92 402,6	0,5
Elektrik enerjisi, qaz və buxaristehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı	565824,0	3,7	489392,2	2,7	423 753,6	2,4
Su təchizatı; tullantıların təmizlənməsi və emalı	755657,2	4,9	1026117,9	5,8	623 330,3	3,5
Tikinti	499039,7	3,2	707776,4	4,0	2 221 677,8	12,6
Ticarət; nəqliyyat vasitələrinin təmiri	544054,8	3,5	517291,9	2,9	586 588,6	3,3
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	2621104,9	17,0	3570026,7	20,0	2 440 559,4	13,9
Nəqliyyat	2610326,4	16,9	3559743,9	19,9	2 432 352,7	13,8
Poçt və kuryer fəaliyyəti	10778,5	0,1	10282,8	0,1	8 206,7	0,1
Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə	138231,2	0,9	68536,5	0,4	120 518,5	0,7
İnformasiya və rabitə	329511,1	2,1	200673,5	1,1	157 480,2	0,9
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	77164,2	0,5	15483,5	0,1	19 646,6	0,1
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	1390785,7	9,0	1205974,8	6,8	11 751,8	0,0
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	27798,2	0,2	57061,0	0,3	34 015,7	0,2
İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi	261654,1	1,7	254113,5	1,4	293 344,1	1,7

Dövlət idarəetməsi və müdafiə; sosial təminat	1067568,6	6,9	1370598,5	7,7	1 198 434,2	6,8
Təhsil	794301,7	5,2	770868,3	4,3	507 433,6	2,9
Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi	254397,4	1,7	365920,2	2,0	323 691,3	1,8
İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət	691443,6	4,5	619050,9	3,5	1 645 059,3	9,3
Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi	21501,2	0,2	53567,8	0,3	54 904,1	0,3

Mənbə: Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2015, Bakı, "Səda", 2015,

Beynəlxalq əmək bölgüsündə bu amillər Azərbaycan Respublikasının bugünkü vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə real ifadə edir. İndi ölkəmiz dünya iqtisadiyyatı sahəsində xammal resurslarının və ilkin xammal məhsulların ixrac edən və ilk növbədə istehlak tələbatını ödəmək məqsədi ilə nəzərdə tutulmuş xarici yüksək texnoloji məhsul və xidmətləri idxal edən ölkə kimi çıxış edir. Eyni zamanda, investisiyaların kateqoriyalarının yüksək risklərə və son dərəcə əlverişsiz investisiya mühitinə baxmayaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatına birbaşa investisiya qoymağa hazır olduğuna dəlalət edir. Bu, hər şeydən əvvəl, aşağıdakı amillərlə bağlıdır:

- Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşlarına maraq göstərən investorların ölkəmizin təbii resursları və daxili bazarın genişliyi ilə səciyyələnən əlverişli investisiya mühitinin olması;

- Xarici investorlar üçün Azərbaycan Respublikasına investisiyalar qoyuluşu qlobal uzunmüddətli investisiya strategiyasının nisbətən böyük olmayan hissəsidir ki, bu da onlara yüksək risklə və qoyuluşların müvəqqəti az rentabelli olması ilə barışmağa sövq edir;

- Azərbaycan iqtisadiyyatına yüksək rentabellik və ayrı-ayrı layihələrin sürətlə ödənilməsinə, hər şeydən əvvəl, ticarətdə, tikintidə və xidmət sahəsində cəlb edilən orta və xırda xarici kapitalı aid etmək olar. Bu üstünlüklər xarici investorların gözlərində Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşuna stimullarını gücləndirir.

Xarici investisiya qoyuluşlarının böyük bir hissəsi və ya inkişaf etmiş ticarət, nəqliyyat (ilk növbədə xarici ticarət) və məlumat infrastrukturu və yüksək istehlak tələbatı olan regionlara, ya da yanacaq Enerji Kompleksi müəssisələrinin yüksək

ixracı istiqamətli sıxlığı olan regionlarına qoyulur. Bu disproporsiyanın aşağı düşmə meylinin olmaması xarakterikdir.

Birbaşa xarici investisiya qoyuluşunun qeyri-bərabər sahə strukturu və qeyri-bərabər ərazi bölgüsünə yuxarıda göstərilən meyli özünün bütövlükdə iqtisadiyyat üçün böyük olmayan həcmi ilə birlikdə bu günkü Azərbaycan Respublikasında birbaşa xarici investisiyaların praktiki əhəmiyyətli rolu haqqında nəticə çıxarmağa imkan verir.

Xarici kapital bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişafına o qədər də köklü təsir göstərməyərək, yalnız istehsalın ilk növbədə xarici tələbatə yönəldilmiş bir neçə dar bölmələrində-artım “katalizatoru” rolunu oynayır. Bu meylin inkişafı (hətta xarici investisiyaların kəmiyyətə artımında) Azərbaycan iqtisadiyyatının respublika daxili tələbatının ödənilməsinə yönəldilməsi istehsalın strukturunun pozulmasına gətirib çıxara bilər ki, bu zaman əhəmiyyətli dərəcədə xarici kapitalın nəzarət etdiyi qabaqcıl ixrac istiqamətli sahələr arasında əlaqələrin pozulması və dərin texnoloji ayrılıq (YEK, neft kimyası, maşınqayırma, metallurgiya və bu sahələrə) başqa primitiv, aşağı məhsuldarlığı olan istehsal sahələrinin inkişafını ləngidir.

Bu meylə yol verməyərək və ölkə iqtisadiyyatına birbaşa xarici investisiyaların həcmi əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa, xarici investisiyaların cəlb edilməsi üzrə kompleks dövlət proqramının işlənməsi yolu ilə nail olmaq mümkündür. Bir sıra ölkələrin təcrübəsini nəzərə alaraq, bu istiqamətdə Azərbaycan üçün zəruri olan tədbirlər sırasına ümumi siyasi və makro-iqtisadi vəziyyətlə yanaşı, aşağıdakılar daxil olmalıdır:

- təsərrüfat subyektləri arasında, həmçinin respublika və yerli hakimiyyət strukturları arasında mülkiyyətin dəqiq müəyyən edilməsi;
- konsessiyalar və məhsul bölgüsü üzrə normativ baza da daxil edilməklə, sabit iqtisadi və xarici ticarət qanunvericiliyinin yaradılması;
- xarici investisiyaların sığorta mexanizmlərinin yaradılması.

Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda yuxarıda adları çəkilən tədbirlərin reallaşdırılması kifayət qədər gələcəyin işidir. Xarici investorların cəlb edilməsində dünyanın başqa ölkələri tərəfindən yüksək rəqabət şəraitində bu amil Azərbaycan Respublikasına yaxın gələcəkdə birbaşa xarici investisiya qoyuluşunun xeyli kəmiyyət artımını və strukturunun dəyişdirilməsini gözləməyə imkan verir və müəyyən proporsional artım müşahidə olunur.

Xarici portfel investisiyaların cəlb edilməsi həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün əhəmiyyətlidir. Xarici portfel investorlarının köməyi ilə aşağıdakı iqtisadi vəzifələrin yerinə yetirilməsi mümkündür:

- Azərbaycan müəssisələrinin uzunmüddətli inkişafı məqsədilə xarici portfel investorların arasında respublika səhmdar cəmiyyətlərinin səhmlərinin yerləşdirilməsi yolu ilə xüsusi kapitalının artırılması;

- Azərbaycan Respublikasının xarici borcunun, onun dövlət istiqrazlarına konversiya və bunun ardınca xarici investorlar arasında paylanması yolu ilə səmərəli struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi.

Xarici kapitalın Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrinə düzgün istiqamətləndirilməsi, milli iqtisadiyyatın inkişafına təkan verməkdir.

İqtisadi islahatların keçən dövrdə ölkədə həyata keçirilən əhəmiyyətli bazar islahatları xarici investorların Azərbaycana marağını xeyli artırmışdır. Daxili investisiya imkanlarının məhdudluğu və iqtisadiyyatın real və baza sektorlarında kapital çatışmazlığı şəraitində bu çox zəruri idi.

Birgə müəssisələrin yaradılması yolu ilə xarici investisiyanın cəlb edilməsi ölkə iqtisadiyyatında nəzərə çarpacaq rol oynamasa da artıq onun inkişaf etdirilməsinin möhkəm əsasları formalaşdırılmışdır. Xarici və müştərək müəssisələrin sahəvi strukturunun təhlili göstərir ki, onların fəaliyyət istiqaməti daha çox topdan və pərakəndə satış və daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar, icarə və kommersiya fəaliyyəti sahəsinə istiqamətlənmişdir. 2009-cu ildə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici və müştərək müəssisələrdə 58,4 min nəfər çalışmışdır. Bu müəssisələrdə orta aylıq əmək haqqı 672,7 manat təşkil etmişdir.

Göründüyü kimi, təhlilini apardığımız dövrdə ölkədə bərqərar olmuş ictimai-siyasi sabitlik nəticəsində geniş miqyaslı sosial-iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi mümkün olmuşdur. Artıq 1995-ci ildən başlayaraq Azərbaycan iqtisadiyyatı sabit inkişaf yoluna qədəm qoymuş və onun bir sıra iqtisadi göstəriciləri üzrə, xüsusilə də investisiya prosesini xarakterizə edən əsas parametrlər üzrə irəliləyişlər, artım meylləri müşahidə olunmuşdur. Bu isə ölkədə investisiya fəallığının yüksəldilməsinin potensial imkanlarını xeyli artırmış və onun iqtisadiyyatın real sektorlarına transformasiya olunmasına zəmin yaratmışdır. Davamlı iqtisadi artımın zəruri şərti kimi ölkədə investisiya fəaliyyətinin canlandırılmasında nəzərə çarpacaq meyl xarici investisiyanın ölkə iqtisadiyyatına axınıdır. Təcrübə göstərir ki, birbaşa xarici investisiyanı qəbul edən ölkə ondan real fayda əldə edir. Belə ki, ölkənin investisiya resurslarını artırır, ölkə daxilində müasir texnologiyanın genişlənməsini, sahibkarlığın və idarəetmənin yeni qaydalarının və mədəniyyətinin formalaşmasını stimullaşdırır, habelə milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin güclü amilinə çevrilir.

Müştərək və ya qarışıq birbaşa xarici investisiyalar dünya iqtisadiyyatında geniş yayılmışdır. Sənaye əməkdaşlığının və istehsal kommersionasının forması kimi onlara aşağıdakı iqtisadi fərqlər xasdır:

- onların birləşdirdiyi mülkiyyət bazasında əmtəələrin istehsalı;
- istehsalın birgə idarə edilməsi;
- müəssisənin istehsal və kommersiona riskinin partnyorlar tərəfindən bölgüsü və müəssisə mənfəətinin razılaşıdırılmış bölgüsü.

Xarici investorlar öz kapitallarını qoymaqla aşağıdakı üstünlüklərin əldə edilməsinə can atırlar:

- mineral və xammal resurslarına yolun tapılması;
- xüsusilə də idxal baxımından potensial cəhətcə tutumlu, lakin məhdud qabiliyyətli bazara daxil olma;
- nisbətən aşağı xərclərlə müəyyən qədər ixtisaslı iş qüvvəsinin təkrar istehsalına resursların istifadə olunması.

- dünya bazarında yüksəldilmiş rəqabət qabiliyyətinə malik yeni əmtəə növlərinin yaradılması üçün tədqiqat və texniki işləmə nəticələrinin tətbiqi.

Milli partnyor, öz növbəsində, birbaşa xarici investisiyalara xarici kapitalı cəlb etməklə milli iqtisadiyyatın balanslaşdırılmasını yaxşılaşdırmaq üçün aşağıdakı məqsədlərə nail olmağa çalışır:

- xarici qabaqcıl texnologiyaya yolun tapılması;
- daxili yığım mənbələrini tamamlamaq;
- xarici idarəetmə təcrübəsini istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə etmək;

- özünü doğrultmayan idxalı azaltmaq və sərbəst döneri valyutaya xərcləri ixtisar etmək;

- xüsusilə də hazır sənaye məhsulunun ixracını genişləndirmək.

İqtisadiyyatın real sektoruna xarici investisiyaların cəlb edilməsi məsələlərini həll etmək üçün aşağıdakıları zəruri sayırıq:

- iqtisadiyyatın real sektoruna xarici investisiyaların cəlb olunmasını stimullaşdıran kompleks dövlət proqramının qəbul edilməsi;

- fiktiv və real xarici kapital axınlarına sərt nəzarətin həyata keçirilməsi;

- əsaslı tikintiyə yönəldilən birbaşa kapital idxalının stimullaşdırılması;

- xarici firmaların əməkdaşlığının mümkün sərhədlərini (dövlətin maraqlarına uyğun) nəzərə alan siyasətin aparılması;

- kapitalın sərbəst hərəkəti üzrə ölkənin bütün təsərrüfat subyektlərinə hökumət tərəfindən zəmanət verilməsi;

- xarici investorlara investisiya fəaliyyətini həyata keçirmək üçün daha əlverişli şərait rejiminin yaradılması. Bu, əsasən, ölkədə mümkün ola biləcək əlverişsiz investisiya mühitinin müvazinətləşdirilməsi üçün vacibdir;

- payçı iştirakı əsasında xarici investorlara məqsədli investisiya layihələrini maliyyələşdirmək hüququnun verilməsi. Xarici investorların proqram tədbirlərinin reallaşdırılmasına cəlb olunması xarici investisiyalar haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilməlidir;

- məqsədli investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi mənbəyi kimi investisiya və konvensiya kreditlərinin, eləcə də dövlət zəmanəti altında məqsədli bank kreditlərinin cəlb olunması. Proqram tədbirlərinin konkret obyektləri altında kommersiya bankları tərəfindən kreditin verilməsinə dövlət zəmanətinin rəsmiləşdirilməsini təqdim edilməsini Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi həyata keçirməlidir.

İnvestorların öz gücləri hesabına olduğu kimi, xüsusi beynəlxalq təşkilat və birliklərin hesabına da investisiya iqliminin yaxşılaşdırılmasının və risklərin aşağı salınmasının müxtəlif üsulları mövcuddur. Kəmiyyətcə investisiya riskinin dərəcəsindən asılı olan layihə dəyərinə “riskə görə mükafat” əlavə edilməsi, eləcə də xaricdə investisiya fəaliyyətindən mümkün itgilərin sığortası məqsədilə şirkətin ehtiyat fondunun yaradılması kimi üsullar kifayət qədər geniş yayılmış hesab olunur. Bütün mümkün dövlət və özəl şirkətlər vasitəsilə siyasi riskdən sığortalanma aparılır. Məsələn, ABŞ-da bu, ixrac-idxal bankı (EXİM Bank) və Xarici özəl investisiya Korporasiyası (OPİK) vasitəsilə həyata keçirilir.

Mütəxəssislərin fikrincə, Azərbaycanda xarici investisiyalı müəssisələrin güzəştli kreditləşmə və dövlət sığortası sisteminin yaradılması məqsədilə Dövlət investisiya bankının və müvafiq sığorta şirkətinin açılması lazımdır. Bu zaman Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun, eləcə də beynəlxalq təşkilatların maliyyə və texniki kömək təcrübəsindən yararlanmaq məqsədəuyğun sayılır. İdxalçı ölkə üçün yeni yüksək texnologiyaların tətbiqi, firmanın xarici aktivlərini yerləşdirməklə riskin diversifikasiyası və s. hesabına investisiya layihələrinin cəlbediciliyini yüksəltməklə bağlı olan risklərin aşağı salınmasının digər metodları da mümkündür.

Azərbaycanın investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsi vergi siyasətini təkmilləşdirmədən mümkün deyildir. Ölkə iqtisadçılarının fikrincə, vergiləri aşağı salmaqla xarici investisiyaların stimullaşdırılmasına birmənalı yanaşmanı qəbul etmək olmaz. Bəzi iqtisadçılar isə, investisiyanın stimullaşdırılmasına vergi güzəştlərinin həddən artıq düz xətti və qeyri-differensial tətbiqini səmərəsiz

sayırlar. İngilis iqtisadçısı C.M.Mints yazır ki, aşağı vergi dərəcələri rentabelliği bir qədər yüksəlsələr də, bundan əsasən o müəssisələr udurlar ki, onlar artıq rentabellidirlər, buna görə də güzəştlərə ehtiyacları yoxdur. Elə bir əsaslı sübut da yoxdur ki, vergi güzəştləri uzunmüddətli perspektivdə xarici investisiyaların axınını stimullaşdırsın. Əlbəttə, məhz bu mülahizələrdən irəli gəlməklə qeyd etmək olar ki, bəzi postsosialist ölkələri, məsələn, Macarıstan və Çexiya vergi güzəştlərindən imtina etsələr də, bu həmin ölkələrə xarici investisiya axınının azalmasına səbəb olmamışdır. Azərbaycana gəldikdə isə, fikrimizcə, investisiyalaşmanı ləngidən bir çox amillərin mövcudluğunu və kapital qoyuluşlarına çox böyük ehtiyacları nəzərə almaqla, vergi güzəştlərinin və hətta “vergi tətillərinin” tətbiqi zəruridir. Bununla yanaşı, xarici investisiyaların vergi stimullaşdırılmasının xarakteri, hər şeydən əvvəl, onun differensiallaşdırılması və ünvanlı olması baxımından yenidən nəzərdən keçirilməlidir. Xarici investisiyalara verilən güzəştlər rəqabət qabiliyyətliliyi, yüksək texnoloji, ekoloji və s. səviyyəliliyi nöqtəyi-nəzərindən müəyyən tələblərlə şərtlənməlidir. Vergilərin, tarif və güzəştlərin səviyyəsini müəyyən edərək rəqib ölkələrdə mövcud olan investisiyalaşma şərtləri araşdırılmalı, Azərbaycanın əsas tərəfdaş ölkələrlə və potensial investor ölkələri ilə vergi və digər müqavilələr bağlaması təmin edilməlidir.

Birbaşa xarici investisiyanın mühüm əhəmiyyətini qəbul etməklə yanaşı onun neqativ nəticələri də unudulmamalıdır. Məlumdur ki, özünün iqtisadi inkişafının əsas dayaqlarını tədricən formalaşdıran gənc dövlət üçün bazar strukturlarının kifayət qədər inkişaf etməməsi, institusional infrastrukturun və dövlətin tənzimləyici rolunun zəif olması qaçılmaz reallıqlardır. Məhz belə şəraitdə xarici investisiyanı cəlb etməklə ölkə daxilində iqtisadi resurslardan səmərəli istifadəni təmin edərək bütün problemlərin avtomatik həll olunacağını birmənalı qəbul etmək düzgün olmazdı. Odur ki, Azərbaycan dövləti xarici investisiyanın mümkün neqativ nəticələrindən özünü qorumaq üçün investisiya siyasətində daxili mənbələri prioritet istiqamət kimi qəbul etməlidir. İqtisadi inkişafın başlanğıc

mərhələsində Azərbaycan hökumətinin həyata keçirdiyi düşünülmüş və məqsədyönlü sosial-iqtisadi siyasəti perspektivdə investisiyanın maliyyələşdirilməsində daxili mənbələrin aparıcı rol oynamasının potensial imkanlarını formalaşdırmışdır. Onu da qeyd edək ki, səmərəli və rəqabət qabiliyyətli Azərbaycan iqtisadiyyatının formalaşdırılması daim irəliləyən bir hədəfdir. Odur ki, sosial-iqtisadi islahatları dinamik və uğurla həyata keçirən Azərbaycan hökuməti bu hədəfə doğru daha inamla getməsi üçün növbəti mərhələdəki investisiya siyasətində qeyd edilən daxili potensial imkanların reallaşdırılmasına artıq nail olmaqdadır. Başqa sözlə desək, daha böyük uğurlar əldə etmək üçün həyata keçiriləcək investisiya siyasətinə sistemlilik və konseptuallıq xarakteri verməklə onun maliyyələşdirilməsi mənbələri arasında optimal nisbətə formalaşdırılması günün vacib məsələlərindən biridir.

Azərbaycan Respublikası Milli Bankının “2010-cu il üçün pul siyasətinin əsas istiqamətləri barədə bəyənəti”ndə qeyd olunduğu kimi, 2009-cu ildə daxili mənbələrdən maliyyələşən investisiyaların həcmində xeyli artım olmuş, onun cəmi investisiyalarda payı 78,7 %-ə yüksəlmişdir. Eyni zamanda, bank kreditləri hesabına maliyyələşən investisiyaların daxili investisiyalarda payı 15% təşkil etmişdir. Daxili investisiyaların təxminən 90 faizi qeyri-neft sektoruna yönəldilmişdir. Dövlət büdcəsində investisiya xərclərinin sürətlə artması ölkədə investisiya fəallığının əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, büdcə hesabına maliyyələşən daxili investisiyaların 4,4 dəfə artması nəticəsində bu investisiyaların ümumi həcmdə payı 11%-dən 31%-ə yüksəlmişdir. Dövlət xətti ilə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu və Dövlət İnvestisiya Şirkətlərinin hər birinin 2010-ci ildə 100 milyon dollar həcmində kredit ayıracaqlarını nəzərə alsaq, onda ölkə prezidenti İ.Əliyevin qeyd etdiyi kimi, aydın olar ki, Azərbaycana qoyulan investisiyaların 40%-ni təşkil edən daxili investisiyalar məhz bu kimi mənbələr hesabına gələcəkdə də artacaqdır.

Eyni zamanda, hasiledici sənaye sahəsi ilə emaledici sahə arasında optimal nisbətə yaradılmasına səy göstərilməlidir. Xarici investisiyalar vasitəsi ilə hasil

olunan xammalın böyük əksəriyyəti respublikada emal olunmalı və xarici bazarlara son hazır məhsul kimi çıxarılmasına istiqamət götürülməlidir. Bununla yanaşı, xarici investisiyalar ən çox (neft sənayesindən sonra) maşınqayırma kompleksinin inkişaf etdirilməsinə, neft-qaz istehsalı üçün neft-mədən avadanlıqlarının istehsalını təşkil etməyə, onların keyfiyyət göstəricilərini dünya standartları səviyyəsinə qaldırmağa, neft konsorsiumuna daxil olan neft şirkətlərinin neft-mədən avadanlıqlarına olan tələbatı respublika maşınqayırma müəssisələrinin istehsalı hesabına ödənilməlidir.

III FƏSİL İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA DÖVLƏ-TİN ROLUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNİN PRIORİTETLƏRİ

3.1. Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya sferasındakı prioritetlər

Azərbaycan iqtisadiyyatının investisiya sferasındakı problemləri transformasiya iqtisadiyyatı şəraitində əhəmiyyətli dərəcədə dövlət idarəetməsi sisteminin zəifləməsi ilə, ölkənin inkişafında dövlətin iqtisadi rolunun əhəmiyyətinin aşağı düşməsi ilə əlaqədardır. Real sektorun təşəkkülünün təmin olunması üçün xarici və daxili pul axınlarının səmərəli bazar idarəetməsinin istisnalıq təşkil etməsi investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində dövlətin iştirak dərəcəsinin artırılması zəruriliyini müəyyən edir.

Ölkənin investisiya potensialının formalaşması və reallaşdırılmasında dövlətin rolu investisiya siyasəti vasitəsilə investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün əlverişli imkan və şəraitin təmin edilməsindən ibarət olmalıdır. İntestisiya siyasəti isə öz növbəsində bütövlükdə ölkənin uğurlu iqtisadi fəaliyyətinin rəhni sayılır. Lakin təəssüflər olsun ki, hazırda reallaşdırılan investisiya siyasəti ölkə iqtisadiyyatında mövcud olan reallıqları nəzərə almır. Belə ki, məsələn, monetar tənzimlənmənin geniş istifadə edilən alətləri investisiyalaşmanın fəallaşdırılması üçün təkə bir sıra makroiqtisadi ilkin zəminləri yaratmağa deyil, həm də problemləri aradan qaldırmağa imkan vermirdi. Dövlətin investisiya sferasında tutmalı olduğu mövqe baxımından C.Vulferson Ümumdünya bankının illik məruzəsində qeyd etmişdir ki, "...inkişafın katalizator və köməkçi rolunu oynayan, özəl biznesin və ayrı-ayrı şəxslərin fəaliyyətini stimullaşdıran və tamamlayan səmərəli dövlətə ehtiyacı vardır. Səmərəli dövlət olmadan həm iqtisadi, həm də sosial nöqteyi-nəzərdən dayanıqlı inkişaf mümkün deyildir".

İntestisiya sferasında dövlətin rolunun gücləndirilməsi iqtisadi inkişafın müasir mərhələsinin xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla dövlətin və bazarın təsir metodlarının optimal olaraq uzlaşdırılmasının axtarışını nəzərdə tutur.

İqtisadi ədəbiyyatda investisiya prosesində dövlətin rolunun əsasən iki istiqaməti daha çox qiymətləndirilir:

1. Dövlət kapital qoyuluşu siyasətini həm mərkəzləşdirilmiş (müxtəlif səviyyəli büdcələr hesabına), həm də qeyri-mərkəzləşdirilmiş (dövlət müəssisələrinin öz xüsusi və borc vəsaitləri hesabına) formalarda reallaşdırır.

2. Dövlətin funksiyası çevik iqtisadi siyasət aparmaq (vergi, kredit, amortizasiya, gömrük və s.) yolu ilə investisiya prosesinin tənzimlənməsindən, kredit bazarında vəsaitlərin hərəkətinin tənzimlənməsindən, kredit bazarında vəsaitlərin hərəkətinin tənzimlənməsindən, dövlət qiymətli kağızlar bazarının faiz dərəcəsinin idarə edilməsindən və s. ibarətdir.

Fikrimizcə, bu istiqamətlərdən başqa, həmçinin ölkənin sosial, iqtisadi və elmi-texniki inkişafına yönəldilmiş dövlət investisiya siyasəti də diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Dövlət investisiya fəaliyyətinin forma və metodları müxtəlif olmaqla investisiyalaşmanın istiqamət və məqsədlərindən asılıdır. Hər şeydən əvvəl, dövlət investisiyaya dövlət investisiya proqramları vasitəsilə, daha sonra isə dövlət investisiyalarının birbaşa idarə edilməsi yolu ilə tənzimləyici təsir göstərir. Tənzimlənmənin vacib rıçağı vergi sistemi sayılır. Dövlət vergi dərəcələrini və güzəştlərini differensiallaşdırmaqla vergilər sistemini tətbiq etmək yolu ilə təsir göstərir. Təcrübədə investisiyaya tənzimləyici təsir vasitəsi kimi dotasiya, subsidiya və büdcə ssudaları şəklində ayrı-ayrı regionların, sahə və müəssisələrin inkişafına maliyyə köməkliyinin mühüm əhəmiyyəti vardır.

İnvestisiyaya dövlətin təsiri həm də maliyyə və kredit siyasətinin, qiymətəmələgəlmə siyasətinin, amortizasiya siyasətinin aparılmasında ifadə olunur. İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin forma və metodlarına antiinhisar tədbirlərini, dövlət mülkiyyətinin, o cümlədən bitməmiş tikintinin özəlləşdirilməsini aid etmək lazımdır. Şübhəsiz ki, dövlət idarəetməsi Azərbaycanın istehsal və potensialının struktur cəhətdən yenidən qurulmasının ən mühüm vasitəsi olaraq qalmalıdır.

Respublikamızda aparılan dövlətin investisiya siyasətinin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, tələb edilən investisiyaların maliyyələşdirilməsi özəl qurumların, əsasən də xarici investisiyaların cəlb olunması yolu ilə həyata keçirilir. 2006-cı ildə xarici investisiyaların isə 90%-indən çoxu, daxili investisiyaların 60%-ə qədəri qeyri-dövlət investisiyaların payına düşür. Ölkəmizdə hökumətin apardığı investisiya siyasəti dövlət investisiyasının məhdudlaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadi islahatların keçən dövründə dövlət ölkə iqtisadiyyatına investisiyanı stimullaşdırmaq məqsədilə aşağıdakı istiqamətlərdə tədbirlər həyata keçirilmişdir:

- dövlət büdcəsinə borcu olan özəlləşdirilmiş dövlət müəssisələrinin borclarının silinməsi və ya onların güzəştli ödənilməsi yolu ilə təsərrüfat subyektlərinin maliyyə cəhətdən sağlamlaşdırılması;

- özəlləşdirmə prosesində dövlət müəssisələrinin investisiya münasibətləri vasitəsilə satılması və uzunmüddətli idarəetməyə verilməsi;

- aqrar sahənin istehsalçılara və neft hasilatında işləyən xarici podratçılara vergi qanunvericiliyində güzəştlərin verilməsi.

Ölkədə investisiya fəallığını yüksəltmək məqsədilə dövlətin atdığı ən mühüm addımlar aşağıdakılardan ibarət olmuşdur:

1. Investisiya fəaliyyəti üzrə normativ-hüquqi bazanı formalaşdırmaq məqsədilə 1992-ci ildə “Xarici investisiyanın qorunması haqqında” və 1995-ci ildə “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” qanunlar qəbul edilmişdir. Həmin qanunlarda ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların intensiv surətdə cəlb olunması mexanizmi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər müdafiəsi təsbit olunur.

2. Dövlətin vergi siyasətində neft sektorunun inkişafı məqsədilə xarici investorların cəlb edilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır. Ölkə qanunvericiliyinə görə, respublikanın hüdudları daxilində neft müqavilələrində iştirak edən xarici subpodratçı təşkilatlar əldə etdikləri gəlirlərin qanunvericiliklə təsbit olunan 25%-ni deyil, yalnız 5-8%-i civarında mənfəət vergisi ödəyirlər. Xarici hüquqi şəxsin

mənfəətindən vergi şərti üsulla hesablanarkən mənfəət vergisi üzrə müvafiq dövr üçün qanunvericiliklə nəzərdə tutulan güzəştlər verilir (10, s.17). Neft hasilatında çalışan xarici şirkətlər mənfəət vergisi istisna olmaqla, digər vergi ödənişlərindən azaddılar.

3. Vergi dərəcələri müəyyən qədər azaldılmışdır. Hazırda mənfəət vergisinin dərəcəsi 22% və əlavə dəyər vergisi 18% səviyyəsində təsdiq edilib.

4. İnvestisiya fəallığını artırmaq məqsədilə yeni gömrük tarifləri müəyyən edilmişdir. Azərbaycanda istehsal olunmayan xammal və materiallar üzrə gömrük tarifləri ləğv edilmişdir. Respublika daxilində istehsal olunan bu cür materiallar üçün isə gömrük tarifləri 15%-dən yuxarı olmaqla, istehsalçıların daxili bazar tələbatını təmin edə bilmək qabiliyyətindən asılı olaraq differensiallaşdırılmış həcmdə təyin edilir.

5. İnvestisiya prosesinin idarəedilməsi yenidən qurulmuşdur. Belə ki, yeni təşkilati-hüquqi formalar və iqtisadi mexanizmlər yaradılmışdır. Hazırda büdcə vəsaiti hesabına tikinti işləri dövlət tərəfindən keçirilən tenderlər vasitəsilə bölüşdürülür.

6. Aqrar sahə məhsullarını istehsal edən müəssisələrə dövlət tərəfindən əhəmiyyətli güzəştlər verilmişdir. Belə ki, həmin müəssisələr torpaq vergisi istisna olmaqla, 2009-cu ilə qədər bütün növ vergilərdən azad edilmişlər.

Azərbaycan iqtisadiyyatında formalaşan investisiyalaşma modeli formaca dəyişdirilmiş və səmərəsiz sayılır. O, maliyyə-kredit sisteminin difunksionallığı ilə xarakterizə olunur ki, bu əmanətlərin toplanmasında və onların investisiya transformasiyasında nəzərə çarpacaq rol oynamır. Beləliklə, birinci dərəcəli vəzifə investisiya fəaliyyətinin baza təşkilati-iqtisadi ilkin şəraitlərin yaradılması sayılır. Buraya isə aşağıdakıları aid etmək lazımdır:

- özəl investisiyaların hüquqi müdafiə mexanizminin işlənib hazırlanması və reallaşdırılması, xarici investisiyaların dövlət zəmanəti ilə təmin edilməsi;
- kapitalın ölkədən kənara axmasının qarşısını almaq məqsədilə valyuta tənzimlənməsi və valyuta nəzarəti sistemlərinin bərpası;

- irimiqyaslı investisiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün dövlət və özəl korporasiyaların və fondların sistemli şəkildə maliyyə investisiya bazasının yaradılması (bu vəzifəyə kredit-maliyyə müəssisələrini də cəlb etməklə);
- ilk növbədə sənayenin baza (prioritet) sahələrində qabaqcıl texnologiyaların və “nou-hau”nun tətbiqi və istifadəsi;
- yerli sənaye müəssisələrinin maraqlarının müdafiəsi üçün beynəlxalq bazarlara yönəldilmiş maraqların müdafiəsi üçün zəruri tədbirlərin təmin edilməsi;
- investisiyalara əhali əmanətlərinin transformasiyası mexanizminin işlənilib hazırlanması və reallaşdırılması (məsələn, investisiya fondlarının köməyilə);
- kifayət miqdarda pul kütləsinin emissiyasını nəzərdə tutan adekvat kredit-pul siyasətinin işlənilib hazırlanması (iqtisadiyyatın məqbul monetizasiyasının təmin edilməsi);
- əsas kapitalın bərpasına yönəldilmiş məqsədyönlü amirtizasiya sisteminin işlənilib hazırlanması;
- elmi-innovasiya fəaliyyətinin sadələşdirilməsi və stimullaşdırılması məqsədilə vergitutma prinsiplərinə yenidən baxılması;
- orta əmək haqqının artırılması, habelə əhalinin varlı və kasıb hissələrinin gəlirlərində fərqli azaldılması hesabına məcmu tələbin yüksəldilməsi;
- indikativ planlaşdırmadan və proqramlaşdırmadan istifadə əsasında iqtisadiyyatın dövlətin tənzimlənməsinin bərpası.

Bundan başqa, aşağıdakı sahələrə birbaşa dövlət köməyinin həyata keçirilməsi zəruridir:

1. Kənd təsərrüfatına. Onun səmərəli fəaliyyəti kifayət qədər miqdarda qida məhsullarının istehsalı və onlara qiymət səviyyəsinin aşağı salınması hesabına cəmiyyətdə sosial gərginliyi aşağı salır.
2. Tikintiyə və əhalinin yüksək məşğulluğunu təmin edən digər sahələrə.
3. Dövlət investisiya layihələrinə.
4. Elmi-innovasiya bölməsinə.

Hesab edirik ki, ölkədə investisiya potensialının formalaşması və səmərəli istifadəsində dövlətin nəzərdə tutduğu prioritet istiqamətlər aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Azərbaycana zəruri kifayət həcmdə investisiyaların cəlb olunması, onların ölkə iqtisadiyyatı üçün səmərəli istifadəsi. Bu, ölkə iqtisadiyyatının struktur cəhətdən yenidən qurulması və innovasiya tipli inkişafa keçməsi üçün son dərəcə vacibdir:

- investisiya üçün potensial mənbələrin genişləndirilməsi;
- yığımın investisiyaya çevrilməsini stimullaşdıran şəraitin yaradılması;
- büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi üçün müxtəlif səviyyələrdə məqsədli proqramların tətbiqi;

- yerli təşəbbüslər əsasında dövlət regional investisiya siyasətinin köməyi ilə investisiyaların, bütün yerli şərait kompleksi nəzərə alınmaqla, hər şeydən əvvəl, regional iqtisadiyyatın prioritet sahələri sferasına cəlb olunması mexanizmlərinin formalaşması;

- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin bütün sferalarında rəqabət mühitinin yaradılması;

- korporasiyaların investisiya aktivliyinin fəallaşdırılmasına dövlətin köməklik göstərməsi və s.

Dövlətin investisiya potensialının formalaşması və səmərəli istifadəsində əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

- inkişaf büdcəsinin və bütövlükdə iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə məqsədyönlü dövlət maliyyə-kredit köməyinin göstərilməsini təmin edən büdcənin formalaşdırılması;

- Azərbaycanın bütün ərazi-inzibati vahidlərində iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin müəssisələrinə maliyyə-kredit köməyinin göstərilməsini təmin edən zəruri və kifayət dərəcədə məqbul infrastrukturun yaradılması;

- şəraitin təmin edilməsi və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması üzrə tədbirlərin fəallaşdırılması hesabına xarici investorların inamının bərpası;

- müəssisənin və əhalinin sərbəst vəsaitlərinin investisiya məqsədləri üçün səfərbər olunması;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrində investisiya layihələrinə dövlətin köməklik tədbirləri üzrə differensiallaşdırılması sisteminin hazırlanması və tədqiqi;
- perspektiv investisiya layihələrinin reallaşması zamanı onların birgə investisiyalaşmasının yeni formalarının axtarışı;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin məhsullarına tələbi artan şəraitin formalaşdırılması;
- iri investorların investisiyalarının həcmindən, investisiya layihəsinin ödəmə müddətindən, investisiya layihəsinin həyata keçirdiyi sahənin və regionun prioritetliyindən asılı olaraq vergi stimullaşdırılması və dövlət zəmanəti verilməsi siyasətinin aparılması;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin inkişafına müxtəlif mənbələrdən yönəldilən investisiya, maddi və intellektual resursların təmərküzləşdirilməsi və onlardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi.

Hesab edirik ki, elm tutumlu, yüksək texnologiyaların tətbiqi sahələrinin inkişafına yönəldilən investisiyalar stimullaşdırılmalıdır.

- xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması və onun milli iqtisadiyyatın neft-qaz sektoru ilə yanaşı digər qeyri-neft sektorlarına yönəldilməsi stimullaşdırılmalı və normal mühiti yaradılmalıdır.
- yerli investisiyaların istehsala axını və bu zəmin əsasında yerli istehsalın inkişafı stimullaşdırılmalı, yerli istehsalçıların mənafeyi elə qorunmalıdır ki, onlar xarici istehsalçılarla rəqabətə girə bilsinlər və rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal etsinlər;
- ixrac potensialını artıran xarici bazarlara məhsul çıxaracaq müəssisələrə prioritet sahələr kimi investisiya qoyuluşu stimullaşdırılmalı (maliyyə-kredit köməkliyi, vergi-gömrük güzəştləri və s.) dövlət səviyyəsində tənzimlənməlidir;

- normativ-hüquqi, qanunvericilik aktların və qərarların qəbulu zamanı aqrar sahənin baza sahələrinin üstün sürətlə inkişafına nail olmaq üçün həmin sahələrin inkişaf etdirilməsinə yönəldilən investisiyalar stimullaşdırılmalıdır;

- milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində xarici birbaşa investisiyalar daha çox stimullaşdırılmalıdır, belə ki, xarici borclar və kreditlərlə müqayisədə onlar yeni texnologiyaların tətbiqi, yeni idarəçilik metod və üsullarının tətbiqi üçün geniş imkanlar açır. Birbaşa investisiyalar xarici borcları artırmır, əksinə istehsalda mənfəətin artırılmasını, milli iqtisadiyyatın dünya iqtisadi sistemində səmərəli inteqrasiyasına, istehsal və elmi-texniki əməkdaşlıq vasitəsilə xarici əlaqələrin genişləndirilməsinə şərait yaradır;

- investisiya qoyuluşunun səmərəliliyi bilavasitə intensiv tip qoyuluşlarla əlaqədar olduğundan, intensiv tip qoyuluşlar daha çox stimullaşdırılmalıdır, belə ki, mütərəqqi texnika və texnologiya hesabına artan istehsal aparatı əmək məhsuldarlığını yüksəldir. Ona görə də bugünkü rifah xeyli dərəcədə dünənki investisiyaların nəticəsidir, bugünkü investisiyalar isə öz növbəsində sabahkı əmək məhsuldarlığının artmasının və deməli maddi rifahın yüksəlməsinin əsasını oxuyur.

- yaxın perspektiv üçün dövlətin investisiyaları (yerli və xarici) stimullaşdırmanın əsas istiqamətləri

- müəssisə, firma və şirkətlərin investisiya qoyuluşlarının həcmində mənfəət və amortizasiya ayırmaları hesabına artırılması.

- dövlətin iri infrastruktur obyektlərinin əsaslı tikintilərinin büdcə maliyyələşdirilməsi həcmində artırılması vasitəsilə investisiya prosesinin fəallaşmasına təsirinə güclənməsi və investisiyaların büdcə maliyyələşdirilməsinin kredit əsaslarının işə salınması.

- dövlət və kommərsiya banklarının uzunmüddətli kreditlərinin cəlb edilməsi üçün şəraitin yaradılması, investisiya və innovasiya fondlarının fəaliyyətinin qaydaya salınması.

- fond bazarında və əhalinin əmanətləri hesabına formalaşan investisiya resurslarının stimullaşdırılması.

- yerli və xarici investisiya qoyuluşlarının risklərinin iqtisadi sığorta mexanizmlərinin tətbiqi.

- sənaye və bank kapitalının inteqrasiyası, iqtisadiyyatın prioritet sahələrində səmərəli investisiya layihələri üzrə vəsaitlərin səfərbər edilməsi üçün müvafiq instisional təşkilatların fəaliyyətinin gücləndirilməsi.

- təsərrüfat subyektləri arasında, yerli və respublika strukturları arasında mülkiyyətin dəqiq müəyyən edilməsi.

Ayrı-ayrı sahələrdə yığılan istehsal, kadr və elmi-texniki potensialı nəzərə alaraq, onun ölkə iqtisadiyyatının struktur dəyişikliklərinin aparılmasının kifayət qədər tam çoxsahəli təsərrüfat komplekslərinin yaradılmasına yönəldilməsi vacibdir. Lakin bu zaman bu cür komplekslərin yaradılması üzrə məqsəd, son nəticədə istehlak məhsulun bir çox növlərinin özünü təmin etməyə nail olması deyil, beynəlxalq əmək bölgüsünün üstünlüklərindən və dünya iqtisadi strukturuna inteqrasiyanın dərinləşməsi üçün yeni perspektiv və rəqabətə davam gətirən istehsal sahələrinin inkişafına yönəldilməlidir. Bu, o deməkdir ki, yeni istehsal sahələrinin yaradılması, mövcud olanların inkişafı və diversifikasiyası nəhayət, ixrac-idxal əməliyyatlarının həcmnin genişlənməsinə, çeşidin və keyfiyyətinin yaxşılaşmasına səbəb olmalıdır.

Bu məqsədə nail olmaq üçün həll olunması zəruri olan tədbirlər həyata keçirilməlidir:

- strateji resursların və malların importundan asılılığın azaldılması, rəqabət qabiliyyətli məhsulun üzrə sahələrin prioritet inkişafı hesabına tədiyyə balansının yaxşılaşdırılması, istehsalın resurs tutumunun aşağı düşməsinin stimullaşdırılması;

- yeni iş yerlərinin, rəqabət qabiliyyətli istehsal və sahələrin yaradılması yolu ilə işsizliyin qarşısının alınması;

- tәdiyyә qabiliyyәtli tәlәbatın әmtәә ilә örtülmәsinin artırılması, rәqabәtә kömәk vә istehsalın inhisarsızlaşdırılması vasitәsilә inflyasiyanın struktur amillәrinin tәcrid edilmәsi;

- istehsalda tәbii resurslardan sәmәrәli istifadә üçün tәşkilati-iqtisadi şәraitin yaradılması;

- milli gәlirdә istehsal yığımının payının artırılması, elmi-texniki tәрәqqinin tәlәblәrinin nәzәrә alınması ilә iqtisadiyyatın yenidән strukturlaşdırılması;

Hazırda Azәrbaycanda formalaşan dövlәtin struktur-investisiya proqramları aшаğıdakı әsas istiqamәtlәrdә stimullaşdırılmalıdır:

- xidmәt sahәsinin, o cümlәdән, әnәnәvi, yeni informasiya, elmi-texniki kommunikasiya sahәlәrinin inkişafı;

- sosial infrastrukturun vә tikinti bazasının dağılmasının qarşısının alınması;

- aqrar-sәнaye kompleksi, emal sәнayesi, kәnd tәsәrrüfatı maşınqayırması, kәnd tәsәrrüfatı üçün kimyәvi preparatların istehsalı üçün infrastrukturun inkişafı, kәnd tәsәrrüfatı üçün yeni texnologiyaların tәtbiqi vә kadr hazırlanması, kәnddә sosial infrastrukturun inkişafı;

- öz enerji vә xammal bazasının inkişafı, istehsalın resurs tutumunun aшаğı salınması;

- ixrac potensialının möhkәmlәndirilmәsi, rәqabәt qabiliyyәtli ixrac әvәz edән istehsal sahәlәrinin inkişafı, elmi-texniki tәрәqqinin nailiyyәtlәrinә әsaslanan texnologiyanın yaradılması vә inkişafı;

- iqtisadi cәhәtdән perspektivi olmayan vә ekoloji cәhәtdән ziyanlı istehsal sahәlәrinin fәaliyyәtlәrinin dayandırılması.

İstehsal proseslәrinin fәallaşdırılmasının mühüm şerti iqtisadiyyatda әlverişli investisiya mühitin formalaşması vә onun stimullaşdırılmasına tәsir edән aшаğıdakı şertlәrin yerinә yetirilmәsini zәruri edir:

- istehsal aparatının indiki rәqabәt qabiliyyәtli hissәsinә arxalanaraq istehsalın sabitləşmәsi vә sonrakı yüksәlişi;

- tədiyyə intizamının normallaşdırılması üzrə kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi, bu, əmanətləri pul formasında saxlamağa imkan verir;
- respublika və yerli büdcələrin məsuliyyət sahəsinin dəqiq məhdudlaşdırılması, məhz;
- bələdiyyə mülkiyyətində yerləşən ayrı-ayrı obyektlər üzrə dövlət büdcəsindən yalnız yerli büdcə hesabına nəzərdə tutulan vəsait buraxılışı həcmindən çox olmayaraq vəsaitlərin ayrılması;
- inflyasiyanın surətinin və real bank faiz dərəcələrinin iqtisadiyyata kütləvi surətdə investisiyaları stimullaşdıran səviyyəyə qədər aşaqı salınması;
- fond bazarlarında sektorların maraqlarının şüurlu balansını təmin edən ölüb-bi ilm  investisiya siyasətinin həyata keçirilməsi;
-  sas kapitalın artırılmasına kömək edən əlverişli vergi rejiminin yaradılması;
- x susı investora dövlət  c n prioritet olan investisiya istiqamətlərində verilən dövlət təminatları sisteminin inkişafı hesabına investisiyaların iqtisadiyyatın real sektoruna stimullaşdırılması.

3.2.  lkədə investisiya siyas til  baqli v  maliyyə-kredit mexanizminin təkmilləşdirilməsi

 lkədə bazar münasibətlərinin əsasları formalaşdıqca “investisiya” kateqoriyasının anlaşılmalarına elmi yanaşmalar da dəyişmişdir. İqtisadi ədəbiyyatda investisiyanın daha çox rast gəlinən və daha böyük əhəmiyyət kəsb edən əlamətlərini aşaqıdakı kimi ifadə etmək olar:

- gəlir gətirməyə potensial qabiliyyət;
- investisiyalaşma prosesi bir qayda olaraq yığım kapitalının bir hissəsinin iqtisadi subyekt aktivlərinin alternativ növlərinə çevrilməsi ilə əlaqədardır;
- investisiyanın ilkin forması pul investisiya axınlarından ibarətdir;

- investisiyanın həyata keçirilməsi prosesində müxtəlif cür investisiya resursları (mülki və intellektual qiymətlər) istifadə edilir ki, bunlar da tələb, təklif və qiymətlə səciyyələnir;

- hər hansı maddi və qeyri-maddi alətlərə-istənilən obyektlərə kapital qoyuluşunun məqsədyönlü xarakteri və nəticədə iqtisadi, sosial və ya digər faydalı səmərənin alınması;

- sərmayə qoyuluşları subyektlər (investorlar) tərəfindən həyata keçirilir ki, bu da onların fərdi məqsədlərinə xidmət edir;

- kapital qoyuluşu üzrə riskin mövcudluğu, burada məqsədə nail olma xarakteri daşıyır.

Bununla yanaşı, verilən şərtlərdə daha bir vacib əlaməti, onun digər iqtisadi kateqoriya ilə-“maliyyə” ilə qarşılıqlı əlaqəsi öz əksini tapmamışdır. Həmin qarşılıqlı əlaqə haqqında fikirlərə yerli və xarici iqtisadçıların işlərində resursların dövriyyəsi prizmasından investisiyanın təsviri zamanı rast gəlinir. Bununla əlaqədar olaraq, hesab edirik ki, investisiyanın vacib əlamətlərindən birini də aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: “maliyyə” və “investisiya kateqoriyalarının” qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı şərtlənməsi. Bu qarşılıqlı əlaqə onların ayrılmaz bütövlüyü ilə təmin olunur. Qarşılıqlı əlaqədə onlar genişləndirilmiş əsaslar şirkətin pul fondlarının dövriyyəsinə təmin edirlər. Əgər maliyyə dəyərin birtərəfli və əvəzsiz hərəkətini ifadə etdiyi halda müəyyən müddətdə, gəlirin və ya digər faydalı gəlirin alınmasını təmin etməklə həyata keçirilir ki, bu da ehtimal xarakteri daşıyır. Maliyyə yalnız dəyər formasını ifadə etdiyinə görə, investisiyalar həm dəyər, həm də qeyri-dəyər formasında ifadə oluna bilər. İntestisiyanın həyata keçirilməsi prosesində müxtəlif cür mülki və intellektual qiymətlilər istifadə edilir. Kateqoriyalardan hər birinin öz reallaşdırma mexanizmi mövcuddur.

Yuxarıda qeyd olunanları və iqtisadi ədəbiyyatda verilənləri ümumiləşdirməklə investisiya kateqoriyasının aşağıdakı tərifini təklif edirik: investisiyalar-gəlir və ya digər faydalı səmərə əldə etmək məqsədilə müəyyən risklə və müəyyən dövrdə maddi və qeyri-maddi alətlərə investisiya resurslarının

yerləşdirmək yolu ilə onların şəklini dəyişmək üzrə əmanətçi investorlar və alətlərin sahibləri arasında meydana çıxan iqtisadi münasibətlərin məcmusudur.

Struktur təhlil mövqeyindən investisiyanı aşağıdakı elementlərin vəhdətindən baxmaq lazımdır: subyektlər, obyektlər və iqtisadi münasibətlərin məzmunu. Investisiyanın subyektləri investorlar və investisiyalaşma obyektlərinin istifadəçiləri sayılırlar. Məhz investor gələcəkdə tələbatı ödəmək məqsədilə resursları real, maliyyə və qeyri-maddi alətlərə qoyur. Obyekt kimi baxılan investisiyalar ikili xarakter daşıyır. Onlar həm investisiya resursları kimi, həm də sərmayə (xərclər) kimi çıxış edir. Investisiya resursları səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq və ya digər fəaliyyət obyektlərinə qoyulan mülki və intellektual qiymətliləridir. Bununla yanaşı, investisiya resurslarının qəbul etdiyi formadan asılı olmayaraq, onlar öz iqtisadi mahiyyətinə görə eynidir və yığım məqsədilə toplanmış gəliri ifadə edir. Xərc baxımından investisiyalar qoyuluş istiqamətlərini xarakterizə edir və investisiyalaşma obyektləri (real və maliyyə alətləri) kimi çıxış edirlər. Investisiyanın reallaşdırılması üzrə münasibətlərin mürəkkəbliyi investisiyanın müxtəlif formalarında ifadə olunur. Müasir iqtisadi ədəbiyyatda investisiyaların təsnifləşdirilməsinə mövcud yanaşmaları ümumiləşdirməklə investisiyaların aşağıdakı əlamətlər üzrə təsnifatını vermək olar: investisiya qoyuluşu obyekt, investisiyada iştirak xarakteri, regional əlamət, investorun mülkiyyət forması, risk səviyyəsi, investisiyalaşma dövrü, investisiyalaşmanın nəticəsi.

Maliyyə-investisiya prosesi gəlir və ya digər faydalı səmərə əldə etmək məqsədilə müəyyən risklə və müəyyən dövrdə maddi və qeyri-maddi alətlərə investisiya resurslarını yerləşdirmək yolu ilə onların şəklini dəyişdirmək üzrə resursların formalaşması və investisiyalaşması subyektləri arasında meydana çıxan iqtisadi münasibətlərin reallaşdırılması kimi müəyyən edilə bilər. Maliyyə-investisiya prosesi investisiyaların cəlb olunması və yerləşdirilməsi zamanı meydana çıxan münasibətlərin reallaşdırılması forması kimi çıxış edir. Digər tərəfdən, maliyyə-investisiya prosesi investisiyalaşma obyektlərinə nəzərdən

keçirilən münasibətlər subyektinin təsiri kimi xarakterizə edilən fəaliyyətdir ki, bunun da nəticəsində gəlir və ya faydalı səmərə əmələ gəlir

İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsinin (öz-özünü maliyyələşdirməsinin) xüsusi mənbələri sahibkarın (investorun) öz maliyyə resurları təsərrüfatdaxili ehtiyatlar hesabına formalaşır ki, burada başlıca rolunu vergi və digər mütləq ödəmələrdən sonra müəssisənin sərəncamında qalan mənfəət oynayır. İnnovasiya və istehsal təyinatlı inkişafa yönəldilən mənfəətdən ayırmalar istənilən innovasiya və investisiya məqsədləri üçün istifadə oluna bilər. Mənfəət daha əlverişli mənbə sayılsa da, o son dərəcə tərəddüdü olmaqla, həcmcə məhduddur və bəzi, praktiki cəhətdən mütləq istifadə istiqamətini (dividendlərin) ödənilməsinə nəzərdə tutur. Əhəmiyyətinə görə ikinci xüsusi maliyyələşmə mənbəyi fəaliyyətdə olan əsas kapitalla amortizasiya ayırmaları sayılır. Onların həcmi müəssisə tərəfindən istifadə olunan əsas fondların və digər aktivlərin (müəssisənin mülkiyyəti sayılan torpaqların sahəsi, ticarət markası, patentlər, intellektual mülkiyyət kimi sənaye mülkiyyəti və s.) həcmindən onların amortizasiyası üzrə qəbul edilən siyasətdən siyasətdən asılıdır. Bütçə siyasətində əsas məsələ bütçənin gəlir bazasının formalaşmasından, onun bölüşdürülməsi və bu prosesdə tarazlığın təmin edilməsindən ibarət olsa da, bu tarazlıq heç də bütçə və vergi sistemində aparılan hər hansı düzəlişin hesabına baş verməməlidir. Bu cür düzəlişlərin sayı nə qədər çox olsa, bir o qədər də bütçə sistemində və istehsalın özündə sabitlik pozula bilər, investisiya fəallığı xeyli zəifləyir. Tədqiqatlar göstərir ki, iqtisadi islahatların ilk illərində struktur siyasətindəki nöqsanlar, xüsusilə də istehsal xərcləri strukturunun deformasiyası gəlirlərin formalaşması və bölüşdürülməsində sabitliyin pozulmasına gətirib çıxarmışdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, qeyd etməliyik ki, Azərbaycanda iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulması investisiya resurslarının məhdudluğu ilə müşayiət olunur. İqtisadi islahatların keçən dövrü ərzində respublikamızda həyata keçirilən investisiya siyasətinin əsas xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki,

tələb olunan kapital qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi özəl qurumların, əsasən xarici investisiyaların cəlb olunması yolu ilə həyata keçirilmişdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiyanı stimullaşdırmaq məqsədilə neft hasilatında işləyən xarici podratçılar və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçıları üçün vergi qanunvericiliyində güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda ölkə ərazisində neft müqavilələrində iştirak edən xarici subpodratçı təşkilatlar əldə etdikləri gəlirin qanunvericilikdə nəzərdə tutulan 25%-ni deyil, yalnız 5-8 faiz cuvarında mənfəət vergisi ödəyirlər. Neft hasilatında fəaliyyət göstərən xarici şirkətlər, mənfəət vergisi istisna olmaqla, digər vergi ödənişlərindən azad edilmişlər.

Bundan başqa, ölkədə investisiya fəallığını yüksəltmək məqsədilə 2001-ci ildən etibarən yeni gömrük tarifləri müəyyən edilmişdir. Respublikamızda istehsal olunmayan xammal və materiallara görə ödənilən gömrük tarifləri ləğv edilmişdir. Artıq 5 ildən çoxdur ki, ölkəmizdə istehsal olunan bu cür materiallar üçün gömrük tarifləri 15%-dən yuxarı olmaqla, istehsalçıların daxili bazarını təmin edə bilmək qabiliyyətindən asılı olaraq differensiallaşdırılmış həcmdə təyin edilir. Onu da qeyd edək ki, respublikada istehsal olunan məhsullar üzrə bəzən gömrük dəyərinin 100 faizi həcmində tariflər nəzərdə tutulur. Eyni zamanda ölkəmizdə istehsal olunmayan, lakin ilkin tələbat xarakteri daşıyan hazır məhsulların idxalına gömrük haqqı qoyulmur.

Ölkə iqtisadiyyatının, o cümlədən sənayenin qeyri-neft sektorunun dinamik və davamlı inkişafının təmin olunması xeyli dərəcədə dövlətin investisiya siyasətinə yeni istiqamətlərin daxil edilməsindən asılıdır. Dövlətin investisiya siyasəti ölkənin davamlı iqtisadi artımına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, sənaye və kənd təsərrüfatında yeni texnologiya əsasında dərin struktur dəyişikliklərin əldə edilməsinə, bir sözlə milli iqtisadiyyatın möhkəm dayaqlar üzərində formalaşması və inkişafına yönəldilməlidir. İqtisadi inkişafın hazırki mərhələsində Azərbaycanın investisiya siyasətinin yüksək dövlət investisiyası, davamlı və tarazlı iqtisadi artımın təmin olunması, iqtisadi sistemdə mövcud olan disproporsiyaların bərpası,

eləcə də regional inkişafın təmin edilməsi kimi prinsiplər üzərində qurulması zəruriliyini əsaslandırmağa çalışanlar heç də yanılmırlar. Neft gəlirlərinin ölkə iqtisadiyyatında rolu nə qədər yüksək olsa da, davamlı iqtisadi inkişafa digər investisiya resurslarını da hərəkətə gətirməklə nail olmaq mümkündür.

Hazırda Azərbaycanda sağlam milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı konsepsiyasının reallaşmasında investisiya siyasətinin əsas istiqamətləri kimi aşağıdakılar əsas götürülür: dövlət investisiyaları hesabına müasir texnologiya əsasında yeni istehsal müəssisələrinin tikilməsi; dövlət investisiyaları da cəlb olunmaqla yeni iş yerlərinin yaradılmasının müəyyənləşdirilməsi; regionların sosial iqtisadi inkişafının təmin edilməsi; investisiyanın sosial-iqtisadi səmərəliliyinin yüksəldilməsi; emal sənayesinin aqrar sektorla proporsional inkişafının investisiyalarla təmin edilməsi; keçid dövrünün tələblərinə uyğun investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin ön plana çəkilməsi.

Kapitalın investisiyalaşdırılmasının birbaşa forması emitentin aktivlərinin maliyyə etibarlılığından asılıdır. Fond bazarında səhmlərin əldə edilməsi formasında borc kapitalın təqdim edilməsini təkrar fond bazarının inkişaf etməməsi və səhmin bazar dəyərinin kəmərlənməsinin olmaması xeyli çətinləşdirir. İstər regionlar, istərsə də ölkə səviyyəsində investisiyalaşdırmanın daxili mənbələri hələ ki, lazımı sürətlə inkişaf etmir. Investisiyanın fəallaşdırılmasında üstünlük əhalinin əmanətlərinin və təsərrüfat subyektlərinin yığımının cəlb edilməsi və yenidən investisiyalaşdırılmasında bank mexanizminin inkişafına verilir.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə investisiya prosesinin fəallaşmasının bu cür real zəmninin ortaya çıxmasının obyektiv zəruriliyi dövlətin pul-kredit, büdcə-vergi və qiymət siyasəti ilə qarşılıqlı uzlaşdırılan makro-iqtisadi amillərə uyğun olaraq səhmdar mülkiyyət formalarının imkanlarından istifadə olunması və fond bazarından investisiyanın cəlb edilməsi ilə şərtlənir.

İnvestisiya axınlarının və daxili yığımın daralması investisiyanın faydalığını əhəmiyyətli şəkildə aşağı salmışdır. Bununla yanaşı, istehsalın real sektorlarında investisiya fəallığının zəifləməsi müxtəlif səbəblərlə izah olunur. Hər şeydən əvvəl

qeyd etməliyik ki, sənaye istehsalının azalma meyli potensial investorlar üçün onun investisiya cəlbediciliyini aşağı salmışdır. Digər tərəfdən, əhalinin əmanətinin və toplanmış xüsusi kapitalın cəlb etmə mexanizminin zəifliyi və iqtisadiyyatın real sektorlarının inkişafında onlardan kifayət qədər istifadə olunmaması, investisiya fəallığını xeyli aşağı salır.

Maliyyə və fond bazarlarının ayrı-ayrı seqmentlərinin və vasitələrinin inkişaf etməməsi əmanətin və portfel investisiyanın sığortalanmasının və təminatlılığının yüksəldilməsini tələb edir. Onu da qeyd edək ki, iqtisadiyyatın kapital tutumlu prioritet sektorlarının inkişafı üzrə uzunmüddətli investisiya layihələrinin olmaması bu məqsədlər üçün bank aktivlərinin fəal cəlb edilməsini ləngidir.

Son vaxtlar respublikamızda qazanılan uğurlarla yanaşı, hesab edirik ki, ölkədə formalaşmış investisiya siyasəti əsasən aşağıdakı əsas prinsiplərə söykənməklə həyata keçirilməlidir:

- investorla qarşılıqlı münasibətlərdə xeyirxahlıq;
- investorların əsasən düzlüyə can atmaları;
- ümumi və şəxsi maraqların balanslaşdırılması;
- investorların bərabər hüquqlu olmalarının təmin edilməsi;
- investisiya prosesinin həyata keçirilməsinin tam aydınlığı və sadəliyi;
- çıxarılan investisiya qərarlarının obyektiv qiymətləndirilməsi;
- qəbul edilən investisiya qərarlarında sağlam iqtisadi fikrin təminatı;
- qəbul edilən investisiya qərarlarının dəyişməzliyi;
- bütün investorlar üçün informasiyaların son dərəcə mümkün açıqlığı və

anlaşıqlığı.

Dövlətin strateji vəzifələrindən biri iqtisadiyyatın maliyyə və real sektorlarının səmərəli qarşılıqlı təsirinin yaradılması sayılır. Əgər iqtisadiyyatın bütün sahələri tənəzzül vəziyyətində yerləşərlərsə, onda real sektorda təsərrüfat aktivliyinin artması yalnız investisiya axınlarının, o cümlədən də dövlət büdcəsindən yönəldilən investisiyaların əsasında mümkündür.

Dövlət investisiya siyasəti çərçivəsində bütün qüvvələr mövcud resursların maksimum istifadəsinə kömək edən yeni investisiyaların hərəkətə gətirilməsinə yönəldilməlidir. Investisiyanın yeniləşməsi istehsal artımı, yeni iş yerlərinin yaradılması və ölkədə əhalisinin alıcılıq qabiliyyətinin artımı ilə müşayiət olunan aşağı inflyasiyalı iqtisadi inkişafın əldə edilməsinə yönəldilmiş optimal strategiya kimi çıxış edir. Müasir şəraitdə dövlətin investisiya siyasəti kapital qoyuluşlarının xeyli payının öz-özünü maliyyələşdirmə, maddi-texniki resurslar bazarı mexanizmlərinin və infrastrukturunun inkişafı, investisiya prosesinin iştirakçıları arasında müqavilə və qaytarma sistemi prinsiplərinə əsaslanmalı olsa da bir sıra bütöv proqramlar dövlət köməyi tələb edir. Ona görə də gələcəkdə investisiya siyasəti dövlətin bilavasitə iştirakı ilə səmərəli olaraq qurulmalı və daha qənaətbəxş formada əməli olaraq reallaşdırılmalıdır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Investisiya əslində bütün növ əmlak və intellektual qiymətlilərin, tədiyə və maliyyə öhdəliklərinin sahibkarlıq və digər fəaliyyət növləri obyektlərinə qoyuluşudur. Investisiya qoyuluşu perspektiv xarakter daşıyır və rəqabət mübarizəsi, qeyri-müəyyənlik və risk şəraitində həyata keçirilir. Müasir investisiyalar innovasiya xarakteri daşıyır ki, bu da ETT-nin dinamik inkişafı və milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi zəruriliyi ilə şərtlənir. Investisiya və investisiyalaşmanın məqsədi bugünkü ehtiyacların və onların gələjəkdə təmin edilməsi, investisiya mənfəətinin (gəlirinin) alınması və müsbət sosial səmərənin əldə edilməsi sayılır. Yuxarıda qeyd olunanları bir daha konkretləşdirsək, belə bir qənaətə gəlmək olar ki, investisiya iqtisadi obyektlərə əmlak və intellektual qiymətlilər formasında sahibkarlıq və digər fəaliyyətləri təmin etmək, gələjəkdə mənfəət və ya digər fayda almaq məqsədilə bütün növ kapital qoyuluşlarını özündə birləşdirir.

Investisiya prosesinin dinamikliyi onun tənzimlənməsində çevik alətlərin tətbiqini tələb edir ki, bu da gələjəkdə investisiyanın bütün mərhələlərini əhatə edəjəkdir. Ölkənin inkişafının bütün mərhələlərində investisiya prosesinin tənzimlənməsinin müxtəlif alət və metodları tətbiq olunur ki, bunların da məjmusu investisiya mexanizmini formalaşdırır.

Investisiyanın inkişafının tənzimlənməsi prosesində xüsusi rol dövlətə məxsusdur. Investisiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsinə təsərrüfat subyektlərinin davranışına təsir göstərən, qanunverijiliklə və digər normativ aktlar ilə nəzərdə tutulmuş iqtisadi rıçaqların istifadəsi vasitəsilə dövlət tərəfindən həyata keçirilən bazar iqtisadiyyatının dövlət idarəetməsi kimi baxıla bilər.

Təsərrüfat subyektlərinin investisiya fəaliyyəti dövlətin nəzarətində olan obyektidir. Bu ilk növbədə investisiyanın özünün mahiyyəti ilə izah olunur. Belə ki, investisiya fəaliyyəti iqtisadiyyatın dinamik və rəqabət qabiliyyətli inkişafının əsasıdır, jəmiyyətin inkişafının yüksək sosial səviyyəsinin təmin

olunması amildir, dövlətin iqtisadi və xüsusilə də ərzaq təhlükəsizliyinin əsasıdır.

Dövlətin investisiya siyasəti investisiyaların iqtisadi və sosial sferaya jəlb olunması üzrə tədbirlər sistemini və onların səmərəli istifadəsi üçün şərait yaradılmasını nəzərdə tutmalıdır. Bu, investisiyanın jəlb olunması və innovasiyanın inkişafı üzrə hüquqi sistemin, vergi və kredit güzəştlərinin təkmilləşdirilməsi hesabına, eləcə də aktiv amortizasiya siyasəti və xarici qoyuluşların jəlb edilməsi üçün şərait yaradılması hesabına əldə oluna bilər.

Investisiya proseslərinin iqtisadi tənzimlənməsində dövlətin rolunun gücləndirilməsi təsdiq olunmuş və dövlət büdcəsinə daxil edilmiş proqramların reallaşmasına tam həjmdə kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsi üzrə dövlət öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulur.

Fond bazarının iştirakçıları üçün sərt oyun qaydaları müəyyən etməklə onun aydın və işlək strukturunu yaratmaq lazımdır. Ölkənin milli iqtisadiyyatında xarici kapitaldan səmərəli istifadə etmək, eləcə də həm hökumət, həm də regional səviyyədə investisiya tələb edən prioritet sənaye sahələrinin siyahısını müəyyənləşdirmək vacibdir.

Ölkə qarşısında duran möhtəşəm quruculuq vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üçün investisiya proseslərinə dəstək modelinin məhz aşağıdakı prinsiplər əsasında reallaşdırılmasını məqsəduyğun sayırıq:

- ölkəmizdə investisiya fəaliyyəti ilə bağlı hüquqi-normativ sənədləri daha da təkmilləşdirmək yolu ilə əlverişli investisiya mühitinin qorunub saxlanması;
- yerli idarəetmə orqanlarının hüquqlarının genişləndirilməsi və investisiya bazasının möhkəmləndirilməsi;
- investisiya banklarının (bir qayda olaraq iki bank filiallarının), investisiya fondlarının, sığorta şirkətlərinin şəbəkəsinin genişləndirilməsi;
- xüsusi maliyyələşdirmə mənbələrinin (amortizasiya, mənfəət, əhalinin vəsaitləri) istifadəsi;

- sahibkarlıq, ijarə, konsepsiya, tərəfdaşlıq və digər modellər bazasında özəl investisiyaların geniş sürətdə jəlb olunması;
- investisiya tsiklinin bütün mərhələlərində, hər şeydən əvvəl isə, sövdələşmələrin şəffaflığını təmin edən ticarət şəbəkəsi (tenderlər) hesabına rəqabətin inkişafı və rəqabət mühitinin yaradılması;
- investisiya prosesinin mütərəqqi idarəetmə formalarının xüsusi çəkisinin yüksəldilməsi. «Layihənin idarə edilməsi» və ya investisiya layihəsinin loqistikası investisiya tsikli mərhələsinin təcrid olunmasının qarşısını almağa imkan verəjək;
- investisiya risklərinin sığortası üzrə dövlət zəmanətlərinin təmin edilməsi.

Dövlət investisiya fəaliyyətinin forma və metodları müxtəlif olmaqla investisiyalaşmanın istiqamət və məqsədlərindən asılıdır. Hər şeydən əvvəl, dövlət investisiyaya dövlət investisiya proqramları vasitəsilə, daha sonra isə dövlət investisiyalarının birbaşa idarə edilməsi yolu ilə tənzimləyici təsir göstərir. Tənzimlənmənin vacib rıçaqı vergi sistemi sayılır. Dövlət vergi dərəcələrini və güzəştlərini diferensiallaşdırmaqla vergi sistemini tətbiq etmək yolu ilə təsir göstərir. Təcrübədə investisiyaya tənzimləyici təsir vasitəsi kimi dotasiya, subsidiya və büdcə ssudaları şəklində ayrı-ayrı regionların, sahə və müəssisələrin inkişafına maliyyə köməkliyinin mühüm əhəmiyyəti vardır.

İnvestisiyaya dövlətin təsiri həm də maliyyə və kredit siyasətinin, qiymətməmələgəlmə siyasətinin, amortizasiya siyasətinin aparılmasında ifadə olunur. İnvestisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin forma və metodlarına antiinhisar tədbirlərini, dövlət mülkiyyətinin, o cümlədən bitməmiş tikintinin özəlləşdirilməsini aid etmək lazımdır. Şübhəsiz ki, dövlət idarəetməsi Azərbaycanın istehsal və investisiya potensialının struktur cəhətdən yenidən qurulmasının ən mühüm vasitəsi olaraq qalmalıdır.

Ölkədə investisiya potensialının formalaşması və səmərəli istifadəsində dövlətin nəzərdə tutduğu prioritet istiqamətlər aşağıdakılardan ibarət olmalıdır:

- Azərbaycana zəruri, kifayət həcmdə investisiyaların cəlb olunması, onların ölkə iqtisadiyyatı üçün səmərəli istifadəsi. Bu, ölkə iqtisadiyyatının struktur cəhətdən yenidən qurulması və innovasiya tipli inkişafa keçməsi üçün son dərəcə vacibdir;

- investisiya üçün potensial mənbələrin genişləndirilməsi;
- yığımın investisiyaya çevrilməsini stimullaşdıran şəraitin yaradılması;
- büdcə vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi üçün müxtəlif səviyyələrdə məqsədli proqramların tətbiqi;

- yerli təşəbbüslər əsasında dövlət regional investisiya siyasətinin köməyi ilə investisiyaların, bütün yerli şərait kompleksi nəzərə alınmaqla, hər şeydən əvvəl, regional iqtisadiyyatın prioritet sahələri sferasına cəlb olunması mexanizmlərinin formalaşması;

- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin bütün sferalarında rəqabət mühitinin yaradılması;

- korporasiyaların investisiya aktivliyinin fəallaşdırılmasına dövlətin köməklik göstərməsi və s.

Dövlətin investisiya potensialının formalaşması və səmərəli istifadəsində əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi ifadə etmək olar:

- inkişaf büdcəsinin və bütövlükdə iqtisadiyyatın prioritet sahələrinə məqsədyönlü dövlət maliyyə-kredit köməyinin göstərilməsini təmin edən büdcənin formalaşdırılması;

- Azərbaycanın bütün ərazi-inzibati vahidlərində iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin müəssisələrinə maliyyə-kredit köməyinin göstərilməsini təmin edən zəruri və kifayət dərəcədə məqbul infrastrukturun yaradılması;

- şəraitin təmin edilməsi və əlverişli investisiya mühitinin yaradılması üzrə tədbirlərin fəallaşdırılması hesabına xarici investorların axınının gücləndirilməsi;

- müəssisənin və əhalinin sərbəst vəsaitlərinin investisiya məqsədləri üçün səfərbər olunması;

- iqtisadiyyatın prioritet sahələrində investisiya layihələrinə dövlətin yardım tədbirləri üzrə diferensiallaşdırılması sisteminin hazırlanması və tədqiqi;
- perspektiv investisiya layihələrinin reallaşması zamanı onların birgə investisiyalaşmasının yeni formalarının axtarışı;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin məhsullarına tələbi artan şəraitin formalaşdırılması;
- iri investorların investisiyalarının həcmindən, investisiya layihəsinin ödəmə müddətindən, investisiya layihəsinin həyata keçirildiyi sahənin və regionun prioritetliyindən asılı olaraq vergi stimullaşdırılması və dövlət zəmanəti verilməsi siyasətinin aparılması;
- iqtisadiyyatın prioritet sahələrinin inkişafına müxtəlif mənbələrdən yönəldilən investisiya, maddi və intellektual resursların təmərküzləşdirilməsi və onlardan səmərəli istifadənin təmin edilməsi.

Dövlət investisiya siyasəti çərçivəsində bütün qüvvələr mövcud resursların maksimum istifadəsinə kömək edən yeni investisiyaların hərəkətə gətirilməsinə yönəldilməlidir. Investisiyanın yeniləşməsi istehsal artımı, yeni iş yerlərinin yaradılması və ölkə əhalisinin alıcılıq qabiliyyətinin artımı ilə müşayiət olunan aşağı inflyasiyalı iqtisadi inkişafın əldə edilməsinə yönəldilmiş optimal strategiya kimi çıxış edir.

Müasir şəraitdə dövlətin investisiya siyasəti kapital qoyuluşlarının xeyli payının özü-özünü maliyyələşdirmə, maddi-texniki resurslar bazarı mexanizmlərinin və infrastrukturunun inkişafı, investisiya prosesinin iştirakçıları arasında müqavilə və qaytarma sistemi prinsiplərinə əsaslanmalı olsa da bir sıra bütöv proqramların dövlət köməyinə ehtiyacı var. Ona görə də gələcəkdə investisiya siyasəti dövlətin bilavasitə iştirakı ilə səmərəli olaraq qurulmalı və daha qənaətbəxş formada əməli olaraq reallaşdırılmalıdır.

Dövlətin investisiya siyasətinin mühüm istiqaməti yüksək texnologiyalı sənaye sahələri müəssisələrinin investisiya cəlbediciliyinin təmin edilməsindən ibarətdir. Investisiya prosesinin maliyyələşdirmə sistemi investisiya

fəaliyyətinin maliyyələşdirmə mənbələri və investisiyalaşma metodlarının üzvi vəhdətindən formalaşır.

Azərbaycanda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması xarici investisiya axınının artırılması üzrə aparılan işlə bağlıdır. Investisiya reytingi nəinki portfel investisiyaların artımına kömək edəcək, həm də birbaşa xarici investisiyaların dinamikasına güclü təsir göstərəcəkdir. Bu isə yeni müəssisələrin yaradılması və istehsalın modernləşdirilməsi üçün vəsaitlərin cəlb olunmasına kömək edəcəkdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış İnkişaf Strategiyası. Bakı 2012.
2. Azərbaycan Respublikasında antiinflasiya tədbirlərinin gücləndirilməsi haqqında “AR Prezidentinin Fərmanı”(31 may, 2005).
3. Azərbaycan Respublikasının Vegi Məcəlləsi. Bakı:”Qanun”, 2004.
4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ildə fəaliyyəti haqqında hesabat. Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı 2015, 430 s.
5. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. İllik hesabat, Bakı, 2005-2015.
6. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi. “Hüquq ədəbiyyatı nəşriyyatı”, Bakı, 2001.
7. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2015. Bakı, “Səda”, 2015,774 s.
8. Investisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (13 yanvar 1995-ci il, № 952).
9. Azərbaycan Respublikasının «İpoteka haqqında» Qanunu, 15 aprel 2005.
10. «Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər). AR Prezidentinin 2004-cü il 11 fevral tarixli, 24№-li Fərmanı.
11. «Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının 4 ili. Bakı, 2008, 689.
12. «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 16 may 2000-ci il, №878-1 Q.
13. Qiymətləndirmə fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu (25 iyun 1998-ci il №510-IQ).
14. Qiymətləndirmə barədə metodik vəsait. Azərbaycan Qiymətləndiricilər Cəmiyyəti. Bakı, 2000.
15. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti:növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri. Bakı, 1998.
16. Abbasov A.H. Qiymətli kağızlar bazarının formalaşması və inkişaf perspektivləri. Bakı, 2005, 254 səh.
17. Azərbaycan sovet ensiklopediyası, IV cild, Bakı, 1980, 592 s.

18. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, «Nurlan», 2003, 512 s.
19. Biznesin əsasları. Dərslik. Prof. A.B. Abbasovun üm. elmi red. ilə Bakı “Nurlan”, 2005, 656 s.
20. Salahov S.V. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsi problemləri. Bakı: Nurlar, 2004.
21. Cəbiyev R.M. Azərbaycanca bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı (monoqrafiya). Bakı, 2000, 236 s.
22. Daşdəmirov M.Ə. «Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin konseptual və real fəaliyyəti», Bakı, «Elm», 1999-cu il.
23. Daşdəmirov M.Ə., İbrahimova M.O. «Azərbaycan iqtisadiyyatına investisiya cəlb olunması şərtləri», Bakı, «Bakı universiteti», 1999-cu il.
24. Dənizdə neft və qazçıxarma obyektlərinə investisiya qoyuluşunun texniki iqtisadi əsaslandırılması üzrə metodik göstəriş, Bakı, 1999-cu il.
25. Erdal A.N., Kərimov V.X. İnvestisiya layihələrinin hazırlanması və qiymətləndirilməsi. Bakı: “Bakı Universiteti” nəşriyyatı, 2002, 151 s.
26. Əliyev A.Y., Mirzəyev B.S. «İnvestisiya qoyuluşunun əsaslandırılmasında iqtisadi təhlil», Bakı, «Çənlibel», 2000-ci il.
27. Əliyev F.B. İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi. Bakı, “Azər” nəşriyyatı, 2003 s.
28. Əliyev N.C., Daşdəmirov M.Ə, Mirzəyev V.S. İnvestisiya layihələrinin təhlili. Bakı, 2003, 182 s.
29. Əliyev R.B., Novruzov N.A., Məmmədov M.A. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: 2003, 432 s.
30. Ələkbərov Ə., «Sosial-iqtisadi inkişafın maliyyə-büdcə parametrlərinin tənzimlənməsi» Bakı 2007
31. Əliyev A., Şəkəraliyev A. Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı. Az. DİU, 2002
32. Əlirzayev Ə. «İslahatlar və sürətlənmə strategiyası gedişində Azərbaycanın sosial – iqtisadi inkişaf problemləri: təcrübə, meyllər və perspektiv istiqamətlər» Bakı 2005,
33. Əhmədov M.A. «Qloballaşma və Milli iqtisadiyyatın formalaşması», Bakı-2003 s. 520;

34. Həsənov I.Ç. «Azərbaycan Respublikasında bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində əsaslı tikintinin inkişafının bəzi məsələləri». (Dissertasiya), 2000-ci il.
35. Həsənov R.T. Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının bazar modelinin konseptual əsasları. Bakı: Elm, 1998. 343 s.
36. Hüseynov T.H. Azərbaycanda bazar sisteminin iqtisadi problemləri (Monoqrafiya). Bakı, Elm, 2004, 228 səh.
37. Hüseynov T.Ə. Sənayenin iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı, Azərneşr, 2000, 667 səh.
38. Xarici investisiyanın qorunması haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanun (15 yanvar 1992 –ci il, 57 saylı).
39. İqtisadi nəzəriyyə. Dərslik. T.S.Vəliyevin, Ə.R.Babayevin, M.X.Meybullayevin ümumi elmi redaktəsi ilə. Bakı, 2001, 684 s.
40. İsaev A.S., Vəzirov S.Ə. «Neft və qaz sənayesi müəssisələrinin bazar münasibətlərində fəaliyyətinin texniki-iqtisadi təhlili», Bakı, Elm, 2000-ci il.
41. Kazımlı X.H. Qiymətləndirmənin əsasları. Dərslik, Bakı: «İqtisad Universiteti», 2008, 430 s.
42. Keynz C.M. Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyə. Bakı: Qanun, 2001, 478 s.
43. Kəlbəyev Y.A. «Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində layihə təhlili metodlarının təkmilləşdirilməsi», (Dissertasiya). Bakı, 1998-ci il.
44. Məmmədov M.M, Məlikov Y.A., Əhmədli A.M. “İnvestisiya layihələri üzrə biznes-plan”, Bakı, “Elm”, 2000, 140 s.
45. Məmmədov Z.F. Pul, kredit və banklar. Bakı. «Nasir», 2004.
46. «Müasir əmlak bazarı və qiymətləndirmə fəaliyyətinin qanunvericilik təminatı». II elmi-praktik beynəlxalq konfransın materialları. Azərbaycan Qiymətləndiricilər Cəmiyyəti. IIN, ADIU, ASK. Bakı, 2001.
47. Nadirov A.A. Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf məsələləri. Bakı: Elm, 2001. 452 s.
48. Niftullayev V.M. Sahibkarlığın əsasları. Bakı, «Zaman», 2002, 618 səh.
49. Pul, kredit və banklar. Dərslik. R.Rzayevin ümumi redaktorluğu ilə. Bakı. Qanun, 2000.

50. Sadıqov M.M. Azərbaycan Respublikasının maliyyə potensialının formalaşması problemləri. Bakı, 2001.
51. Sadıqov M.M. Maliyyə potensialının formalaşması dövlətin borc siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi problemləri. Bakı, 2003.
52. «Sahibkarlığın inkişafının əsas prioritetləri və qiymətləndirmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinin aktual məsələləri» mövzusunda II Beynəlxalq konqressin materialları, 2003.
53. Səmədzadə Z.Ə. Dünya iqtisadiyyatı. Çin iqtisadi möcüzəsi. B.: Gənclik, 2001, 317 s.
54. Şirəliyev V., Həsənov I. «Əsaslı tikintidə investisiya siyasəti», Bakı, Elm, 2000-ci il.
55. Şirəliyev V. «Investisiyanın təhlili və idarə edilməsi». Bakı, Nurlan, 2001-ci il.
56. Şirəliyev V., Qeybullayev Q. və b. «Tikinti müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi». Bakı, Maarif, 2000-ci il.
57. Аббасов А.Г. Финансовая система и долгового рынок Азербайджана. Баку, «ЭЛМ», 2004, 348 с.
58. Абдуллаев Т.П., Мамедова С.Б. Исследование инвестиционно-строительного рейтинга регионов Азербайджана. AzMIU-nun Elmi Əsərləri. Bakı, 2005.
59. Адрианов В.Д. Россия: экономический и инвестиционный потенциал. М.: Экономика, 1999.
60. Бабина И.В. «Совершенствование механизма управления инвестиционной деятельностью предприятия в условиях рыночных отношений». Гомель, 2000 г., (Автореферат).
61. Балабанов И.Т. «Инновационный менеджмент», Санкт-Петербург, «ПИТЕР», 2000 г., 207 с.
62. Балабанов И.Т. «Риск-менеджмент», Москва, «Финансы и статистика», 1999, 235 с.
63. Банки и банковские операции/Под ред. Е.Ф.Жукова.М.:Банки и биржи, 2003, 471 с.
64. Банковское дело:Учебник/Под ред. Г.Г.Коробовой. М.: Экономистъ, 2005.
65. Бард В.С. Инвестиционный потенциал российской экономики. М.: «Экзамен», 2003, с.200.

66. Басов А.И. Инвестиционное обеспечение российского рубля. // Финансы и кредит, №4, 2003.
67. Беляев В.А. Капитальные вложения, рынок и эффективность инвестиций в сельское хозяйство. – М.: «Экономика», 1993, 132 с.
68. Беренс В., Хавренек П. Руководство по оценке эффективности инвестиций/ Пер. с англ. – М.: «АОЗТ Интерэксперт», 1995.
69. Берман Х., Смит С. «Решение капитального бюджета. Экономический анализ инвестиционных проектов», Перевод с англ., М.: 1998 г.
70. Бирман Г., Шмидт С. «Экономический анализ инвестиционных проектов» / перевод с англ./, М.: «ЮНИТИ», 1997 г.
71. Бизнес-план инвестиционного проекта: отечественный и зарубежный опыт./ Под ред.В.М.Попова. М.: Финансы и статистика, 2003, 432 с.
72. Бизнес: Оксфордский толковый словарь: Англо-русский: более 4000 терминов. – М.: Прогресс – Академия, Изд-во РПГУ, 1995.
73. Бочаров Л.А. Инвестиции. Учебное пособие. В.П: «Питер» 2002, 288 с.
74. Братищев И.М., Крашениников. Россия может быть богатой! М., ИД «Грааль», 1999.
75. Бромвич М. Анализ экономической эффективности капиталовложений. М.: ИНФРА-М, 1996.
76. Зюбан Е.В. Влияние конкурентоспособности на объем инвестиций в сотовую связь // Проблема экономики, 2007, №5, с.23-27.
77. Зюбан Е.В. Влияние конкурентоспособности на объем инвестиций в сотовую связь // Российское предпринимательство. – 2007, №11, с.50-55.
78. Идрисов А.Б., Картышев С.В, Постинков А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций 2-е изд. М.: Филинь, 1997 г.
79. Самоукин А.Л., Шишов А.Л. «Теория и практика бизнеса: учебно-практическое пособие», М.: Русская деловая литература, 1997 г.
80. Сафаров Г., Абуд Салех Л. Оценка эффективности инвестиционных проектов в нефтяной промышленности. Баку: Чашыюглу, 2001, 188 с.
81. Сбойлова Л.Е. Особенности управления инвестиционной деятельностью малых и средних предприятий. Проблемы управления социально-экономическими процессами региона: Материалы международной научно-

практической конференции, 26 мая 2005 года. Калининград: Изд-во КВШУ, 2005, с.37-39.

82. Фабочки Ф.Н. Управление инвестициями. «Инфра-М», 2004, 932 с.

Internet saytları:

83. www.cba.az

84. www.erc-az.org

85. www.taxes.gov.az

86. www.azstat.org

87. www.socar.gov.az

88. www.tariffcouncil.gov.az

89. www.maliyye.gov.az

90. www.koshechkin.narod.ru